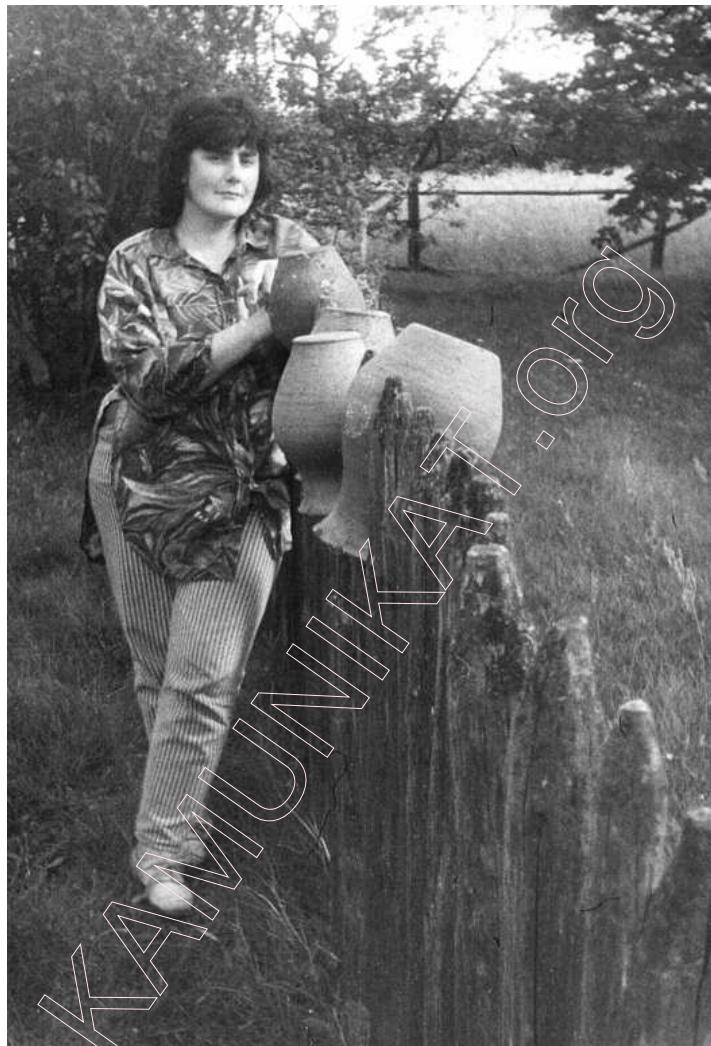

**Бабскія
гісторыі**

Фота: Ігар Войніч

**Міра
ЛУКША**

**Бабскія
гісторыі**

БЛА Беларускае
літаратурнае
аб'яднанне

Беласток 2001

БІБЛІЯТЭЧКА

Беларускага літаратурага аўяднання “Белавежа”

Серыя заснавана ў 1990

Кніжка трэццаць сёмая

© Copyright by Mira Łuksza, 2001

© Copyright by Białoruskie Stowarzyszenie Literackie
„Białowieża”, 2001

На вокладцы

Валянціна Ляховіч “Кампазіцыя з жаночай
постаццю”, 1997, (акварэль)

Publikacja ukazuje się dzięki pomocy finansowej
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Рэдактар

Галіна Тычка

Карэктар

Ніна Грыцкевіч

Тэхнічны рэдактар

Павел Бельскі

Skład i druk

Wydawnictwo PRYMAT

Białystok, ul. Św. Rocha 10/ 105

ISBN 83-85918-30-2

1. АД БОГА

Добрая Маруся

Аўдавеў Андрэй зусім рана, у свае шэсцьдзесят. Ягоная Надзяя добрая кабета, працавітая. Узяў яе быў з небагатай сям'і, з невялікім пасагам і невялікай красою, да таго ж старэйшую за сябе на пару гадоў. Людзі дзівіліся, але коратка; потым толькі зайдзросці. Надзяя была гаспадыняй на ўсю грамаду, нарадзіла Андрэю дзяцей пяцёра адно за адным, хлопцаў павывучыла, дачок добра замуж пааддавала. Шосты, наймалодшы, у позні век народжаны, Ясь, не вельмі ім удаўся, цяжка яму давалася навука, і астаўся на гаспадарцы. Дзякаваць Богу і за такое, а можа перш якраз за ўсё за тое, што астаўся памочнік дома... Але памёр Ясь. Шкада, непітушчы, спагадлівы, рабацьшчы быў хлопец. Ішоў з вясковага клуба цераз лес і штосьці з сэрцам яму зрабілася. Знайшоў яго раніцай сусед, што вёз у злеўню конаўкі з малаком. Яся на тры тыдні перажыла маці. Так вось Андрэй раптам застаўся адзін, якраз у капанне.

Прыехал былі дапамагчы сыны з Беластока, дочки із дзецьмі, хутка справіліся з гаспадаркай. Найлепш, казалі, прадаць гаспадарчыя будынкі, зямлю здаць “пад панства” за пенсію і ехаць ці да Геніка, ці да Ёзіка ў Беласток або і да дачок у Гайнаўку. Месца

ўсюды знайдзеца, да кожнае ж хаты бацька далажыў свой грош. Едзь, Андруша, казаў сусед Коля, калі ёсць, дзе жыць. Каб такія дзеци, як твае, нам усім трапіліся! Чаго табе тут аднаму чыпець, чакаць, пакуль хто наведае!

Паехаў Андрэй пабыць у Беластоку, але вясною вярнуўся. Дыхаць там цяжка, уздыхаў, а тут у нас пад пушчай ано жыві!

“Здаў” зямлю Андрэй, хоць у тую вясну ўсё яшчэ засеяў. Восенню знайшлася гаспадыня — Маруся з суседніяе гміны, пяцідзесяцігадовая ўдава, рэнтыстка. Паглядзелі суседзі, адбрылі: мілавідная, чистая, людская, набожная. Здаецца, як свая, вядомая з даўніх гадоў. І карову прывяла сваю. Ажыў Андрэй — і хата блішчэла, і сам аж пасвятлеў. На сціплае вяселле прыехалі дзеци, добра асаналі мачыху: “Добрэ, тато, што мае хто вамі заняцца. І цётцы Марусі весялей будзе. А калі што, то памятайце, яшчэ і мы ў вас ёсць”, — сказаў маладыя і завуркатаў іхнія мышыны на ўтравельным абшырным падворку.

Пражылі разам Андрэй і Маруся трынаццаць гадоў. Здаецца, усё у іх было добра. Ды раптам ваколіцу страсянула вестка: пакінула Маруся Андрэя! Прыйхала грузавая мышына, забрала крыху пажыткай (“я ж тут за той час сваё нажыла!”), прыхапіла Маруся і ашчадную кніжку ды кудысьці паехала.

Шукаў яе і Андрэй, шукалі і ягоныя дзеци (адзін сын ж у паліцыі працуе), ды як камень у ваду канула. А праз тыдзень Андрэй апынуўся ў бальніцы. Нагу яму адняло ад таго перажывання, і ў сэрцы калола. Мусіць, уміраць будзе наш Андруша, меркавалі суседзі. Каб хоць жонка прыйхала ў бальніцу. Чаго жгэта на старасць глупствы рабіць?!

Маруся прыйхала, але дахаты. Схапілі яе суседзі: “Ты што нарабіла! То ж Андрэй ужо пры канчыне!” — “А ці то з мае прычыны? Нервы мне ад'еў сваёю гнілою хваробай! Разводзіца думала. Ну, калі так, то

ўжо пачакаю, Андрэю ж няшмат асталося...”

Пахавала Маруся Андрэя, прадала пляц з хатаю і садам пану з Беластока, што тут дачу сабе ставіць мае. Сплаціла Андрэевым дзесяцям іхню частку спадчыны і паехала. Кажуць, спачатку ў Бельгіі была, награбла грошай, а нядайна замуж выйшла за кавалера, і то маладзейшага за яе на пятнаццаць гадоў, бяздзетнага, гаспадара на дваццаці гектарах.

Хваляць яе ў тамашній ваколіцы за гаспадарлівасць і прылоднасць, а ейны Сяргей кажа, што, няйначай, ад Бога яму дасталася такая жонка.

Не мела баба... дзеда

Пазнаёмілася Нюрка з Філіпам зусім неспадзянавана. Каму на старасць шукаць знаёмстваў? Добра, калі ёсьць да каго з радні прытуліцца — калі дзеци, унуку ёсьць, дарам хлеб не ясі... Яно вядома, за ўсё жыщё ты ўжо досышь нарабіўся, і належыща табе ўжо пенсія не толькі за верную службу на дзяржаўным ці ў полі, але і ад радзіны. Чалавек усё ж хоча далей быць патрэбным, хоць якую лыжку памыць, які куль звязаць ці ў агародзе летам пагарттацца. Бо іначай усё на чалавеку заклякне, калі рук ды ног не ўжываеш, ды і розум не так працуе, калі каменем на канапе сядзіш, не абатрэшся з людзьмі...

Не наракала Нюрка на тое, што свае яе не хочуць, што, можа, непатрэбная, не. Хат сваіх, папраўдзе, мела аж шэсць: пры адным сыне ў вёсцы (вялікая, пакояў шэсць, кухня, і на падстрэшку шыкоўныя два пакоі, усё ў драўніне, акуратна, як у пушачцы, чысцен'ка, лепш, чым у неадной хаце ў горадзе, а ўсё ейны Валюсь сам парабіў, уласнымі рукамі, такі малайчына майстар Ніфры ўдаўся!), пры другім — у мястечку, мураванка аднапавярховая, але з летніяй

кухняй, уся сям'я ў футрах ходзіць, бо Адась андатры гадуе, а яшчэ і кватэры ў дачок ёсць — у Ганны ў Гайнаўцы, у Маруські ў Беластоку, у Надзі ва Уроцлаве; усе хаты рыхтык маюць, усе павыучваліся, добрых чалавекаў маюць. І дзеткі ім усім добрыя паўдаваліся, са школамі, некаторыя пайшли ўжо на сваё, адзін унучак у Швецыі. Бабе нічога не шкадуюць, усё запрашаюць, лісты шлюць, падарункі, усяго панавозяць, як едуць у госці. Каб так усім бабкам было добра, як Нюрцы! Цяпер-то і мала бывае ў сваёй хатачцы, праўда, старэнъкай, але абшытай свежай, жоўтай шалёўкай, на новым падмурку, што пад садком, ужо на сынавай гаспадарцы, стаіць. Бывала, Нюрка возьме пенсію, купіць што трэба да хаты, пасядзіць крыху, і ў дарогу, калі здароўе дазваляе — то да сына, то да дачкі, то да ўнучкі, што якраз ёй праўнучка нарадзілася... У свае семдзесят два гады Нюрка добра яшчэ трymaeцца — не затоўстая, але з поўненъкім чыстым тварам, добра падстрыжаная (унучкі забаранілі рабіць бабулі завіўку, бо, казалі, састарае), апранутая з густам, хоць скромна, — бабулька, хоць вясковая, магла “сыйсці” за добра захаваную гараджанку, пенсіянерку-настаўніцу ці бібліятэкарку, бо і загаварыць да кожнага ўмее. Так вось пра яе сказаў у санаторыі Цехацінку адзін яе аднагодак. Дзядуля запрасіў яе нават пасля ў госці, паказаць дачце сваю новую сяброўку. Тады на пытанне тае ж, абсаджанай замызганай грамадкай патомства, калі старэчы возьмуць шлюб і дзе маюць намер жыць, бо ў гэтай хаце ім месца не будзе (кватэра, дарэчы, была ўласнасцю бацькі), tym больш для кацапкі, Нюрка з гонарам пагравілася ў крэсле і сказала: “Міная мая, не на твае маю прыходзіць, і нічога твайго мне не трэба, калі ў цябе ёсць свайго што-кольвеk. Замуж у ніякім выпадку не збіраюся, а ў такую сям'ю трапіць — невялікае шчасце, бо, вядома, з кім павядзешся, ад таго і набярэшся”. І пайшла сабе.

Караль пабег за ёю, але нават на ліфце не дагнаў.

Нюрка знаёмілася з многімі. Мела талент натуральнаага і простага кантакту з людзьмі. Адкрываліся перад ёю незнаёмыя людзі ў цягніку, на прыпынках, якраз у яе пыталі дарогу, парады. І сама заўважала, да каго трэба падысці з дапамогай, з добрым словам. Так было і цяпер. Прыбегла да яе даччына суседка, пані Кася. “Пані Аня, давайце, падыдзем да майго знаёмага. Мне крыху няёмка, але ж трэба чалавеу дапамагчы, хоць суцешыць добрым словам. Філіп у дэпрэсіі, толькі што вярнуўся з бальніцы, а ў хаце забіцца можна, такі непарарадак. Няма дома гаспадыні, жонка доўга хварэла, пахаваў яе будзе год таму. Я сама не пайду, бо зараз плёткі будуць, што да яго ліпну, нам жа, удовым, абоім па шэсцьдзесят. Я з нябожчыцай добра жыла, і не хачу, каб перамывалі мае костачкі...” Сапраўды, хата была ў руіне. Філіп не прыбіраў там, бадай, ці не ад жончынай смерці. Праўду кажуць, што самотная старая жанчына лепш дасць сабе неяк рады. Ні Філіпава прыёмная дачка, ні дваццацігадовы ўнук, прапісаны ў гэтай хаце, як апякун (каб у будучыні атрымаць дзедаву кватэрку) не заглянулі нават, каб шклянку вады падаць. Стась, дарэчы, не раз баліваў па-суседску. Дачка раз прыйшла, абыцала прыбраць, але “прыбрала” пляшку гарэлкі, матчын пярсцёнак і пяць мільёнаў, а калі бацька быў у бальніцы, вынесла матчына норкавае футра і мэблевую сценку. Суседзі гэта бачылі, ды ніхто слова не сказаў. І гэта найбольш прыбіла Філіпа. Усе яму спачувалі, бо добры быў чалавек, але ніхто не спяшаўся з дапамогай. Паявіліся толькі Кася з Нюркай, аб’ючаныя парашкамі, анучамі, шчоткамі, новымі шпалерамі, фарбай, пэндзлямі. Чысцілі хату трох тыдні — рамантавалі, клейлі, збівалі, мылі. Нюрка заўважыла: Кася, сапраўды, бадай, ці не збіраецца стаць тут за гаспадыню. Хата вялікая, трохпакаёвая, цяпер аж блішчыць, ды і маладыя абое,

свабодныя... Кася, відна, аж мле. Але на чацвёртым
тыдні бухнуў Філіп на калені перад Нюркай з букетам
ружай, у яе папрасіў руку. Кася выйшла, у нервах
ляснуўшы дзвярыма. Нюрка адбівалася: нашто ёй
такое! Каб зноў яе “кацапкай” называлі!? Ды і нашто
ёй такі малады муж? Так, здаецца, — дванаццаць
гадоў! Што людзі скажуць? Ажыўлены Філіп,
перапоўнены галантнасцю і новай надзеяй абсыпаў
каханую кветкамі, выкватараўваў унука, кінуў курыць
цыгарэты (а смаліў жа трыщцаць пяць гадоў!)...
Думала, думала Нюрка, аж пераканалася, што можа і
варта пачаць новае жыццё. Запісаліся на чаргу ў загс.
Тыдзень да вяселля “маладая” перавезла ўсе свае
манаткі да нарачонага. А за тры дні да шлюбу, каля
поўначы завіталі да іх зяць з унукам. Нацягнуў Філіп
халат на піжаму, выйшаў да гасцей, і тут хіснуўся:
схапіў яго зяць за каўнер, кінуў на шафу ў пярэдняй:

— Ты што, стары пень, надумаў?! Чаго прывёў
сюды гэтую старую кацапскую к...? Пажывеш месяцы
тры, і яна тваю хату забярэ! Нашу хату! Якім правам
ты *вымелъдаваў* Стася?!

А ўнучак бойка шарпануў Нюрку за плячо:

— Што, стрыжаная кацапская б...?! Мяне выгнала з
хаты? Стаяць абое над магілай, і амураў ім
захацелася! Што, рамонт зрабіла? Заплачу табе за яго,
але да суботы тут мае твайго духу не быць! А то
касцей не пазбіраеш! Бач яе, *паляцела* на маю хату!

Хацела Нюрка неяк супакоіць раз’юшаных сваякоў,
прасіла, маліла, каб пусцілі старога...

— Ага, будзеце вы мець шлюб! — учапіўся ў яе
валасы Філіпаў зяць. — Не дажывеш, стары пень, таго
дня! Марш у сваю вёху!

Суседзі не прыбеглі. Яны заўсёды добра ведаюць:
ніколі не суньце носа ў чужыя сямейныя справы.

— Што, думаеш, хтосьці прыбяжыць? Не крычы, не
заві, — рагатаў Стась. — І ніхто ведаць не будзе, як
мы тут з вамі справу аформім!

— Не, сведак ёсць, — паказала Нюрка на магнітафон, сёння прынесены з рамонту, што поруч стаяў на паліцы. — Тут усё запісана!

Няпрошаныя госці зніклі хутчэй, чым прыйшлі.

На сціплым вясельным прыёме, які ўдалося падрыхтаваць Філіпу і Нюрцы, не было нікога з радні маладога. Так і жывуць паціху цяпер абое ўжо пару месяцаў. А вось тыдзень таму хтосьці іх кватэру на першым паверсе абкідаў каменнем і грудамі гліны. Невядома, хто гэта быў, бо зламысніка не злавілі.

Вазьмі знайдзі ты тое шчасце

Колькі мне будзе год? Восьмідзесяты ўжо пайшоў! Я і не думала, што столькі нажывуся! А тут яшчэ жыць далей трэба. Дзяцей уласных у мяне было толькі трое, двое ў жывых засталося, бо дзяўчынка, што перад Стасікам была, у пяць месяцаў памерла. Маруська ў Беластоку замужам, Стасік во з намі на гаспадарцы. І ягоных, майго чалавека, дзяцей было сваіх сямёра, я на іх прыйшла, хоць страшнавата было. Самы старшы — Ясько; ён хварэе, і яго жонка нядужая, другі — Жоржык, а Коля ўзяў сабе жонку з Піша, то што яна — глядзіць толькі сама сябе, каб смачна і мякка, пра мужа не дбае... Зінка дачку ў палякі замуж аддала, і сына, ну, якась там жывуць... Зінчына сынавая вось нядайна да нас прыязджала, кажа: “Бабулю, я на вёскэ в жыццю не пуйдэ, едно ноц пшэнцоваць і то ценшко”... Усе Максімавы дзеці — як мае, усе дзевяцёра ж я выхоўвала. Усе разляцеліся па свеце, апрача Стасіка. Не мае ён добрага лёсу, Бог мусіць не даў. Чаму не, ажаніўся і ён быў. Якраз *стан ваенны* быў. Толькі з арміі прыйшоў, яны там у войску страшэнна ўсё перажывалі, нерви страцілі. А

наша дзеўка, з суседняе вёскі, з Каўпакоў, пяць гадоў за яго старэйшая, за яго ўчапілася. Казала я Стасіку, угаворвала: “Не бяры яе. То ж і старэйшая за цябе, ты ж пры ёй дзяцюк, і без бацькі гадаваная, распушчаная!” Ну, што ж, узяў. Год пабыла ў нас, усё добра. Не пасварыліся мы з ёю ні разу, нічагусенька, усё добра, усё *хараши*. А пасля штосьці такое ёй стрэльнула, пацягнулася лепшага шчасця шукаць. Прышоў раз увечары Стасік і кажа: “Чаму вы, мамо, самі прыбіраце, дзе ж Крыська? Пайду на будову, пагляджу”. Пайшоў шукаць жонку, я сама ўсё парабіла, а шмат было працы, як то на гаспадарцы: дзве каровы, конь, двое жарабят... Чакаем, чакаем, аж бацька выйшаў за імі. Урэшце, прыплялася Крыська. Дзе ты была? Тая села і давай співаць. Нічога не гаворыць, сядзіць, глядзіць як той слуп ды пяе. Не слухае, што Стасік кажа: “Так? То ты думаеш мне о так усё рабіць?! Хто ~~так~~ бачыў!” Меў раніцай выязджаць у нядзелью па справах, то не вытрымаў, паехаў у суботу. Казала я ім: “Можа, паладзіцеся, усё будзе добра.” Але не, паехаў, не памірыўся. А Крыська давай цягніца, ано сябры, п’янкі, забавы, Павышагала ўсё, што я ім дала, да бацькоў у свае Каўпакі. Знайшла сабе новага кавалера, у нас жа жанчын мала, кожна знайдзе сабе аматара, хоць найгоршая, а з ёю асабліва хлопцам лёгкa прыходзілася. Стасік не мог на яе глядзець, развёўся.

Зышоўся з іншай, разведзенаю, дзеўчынку сваю мела маленъкую. Сама маладая, выскачыла была ў семнаццаць гадоў замуж, цераз суд. А якая ж недарэка! Стасік прыйдзе з працы, мусіць наварыць, накарміць дзяцей (нарадзіўся ім хлопчык), усё памыць. Казала я яму: “Не бяры бабу з дзіцём! Я сама прыйшла на такую грамадку, у свае 35 гадоў, то ведаю, як цяжка гадаваць чужых дзяцей, дагадзіць кожнаму, быць за матку і сваім, і чужым. І мне самой цяжка будзе, трэба ж будзе вам дапамагаць! А гэта

твая мэмла нават пасцелі не памые, пральку не ўмее ўключыць! И такая дзіўная: прыйдзе, сядзе, адчыніць поўны халадзільнік, паглядзіць. Сядзіць, потым возьме чыкаляду, з'есць яе, пап'е вадою, кажа, ужо пад'ела. А дзіця бегае, просіць: "Мамо, дай, мамо, дай!" А то ж не дасць, сама ўсю плітку ўвапрэ, абліжацца. Я не магу глядзець на гэта, ці то будзе яе Анечка, ці мой унучак: як так можна з дзіцём! Аж слёзы мне з вачэй пльвиць, так мне малога шкада. Мы, старыя, нічога ёй не шкадуем, памагаем, даем усё-ўсянусенька — наце вам дыван, наце вам мэблю, наце вам ласункі, наце вам усё, дзеткі. А яна, разумееш, усё тое, што дамо, вынясе ў рэчку выкіне! И кумпяк, і спадніцу, і дзе што! Ну, як ненармальная якая! Прыйшоў раз да мяне Стасік і кажа: "Мамо, мая Лілька хоча сабе добры кажух купіць. Маёй зарплаты не хопіць, пазычце". Далі. Дастав Стасік выплату, паехала Лілька з маткай спачатку ў Гайнайку, але кажухі не спадабаліся. Заехалі ў Ворлю. И ў Бельску добраға кажуха не знайшлі. А дзе грошы? На што магла іх столькі выдаць? На гэтую блузачку? Узяў Стасік не вытрываў, парваў ту ю шматку: "Калі ты такая, Лілька, то пайшла ты преч!"

Ды дзіцяці шкада. Што ты зробіш. И так малы ўжо трывадлы як не з намі, а ўжо шосты яму пайшоў. Такое малое звітнае, файнае, харошанькае. Памятаю, глядзіць у акно: "Бабуленька, глядзі, наш дзядулек ідзе"... Гэта тады, як Максім яшчэ мог хадзіць, па падворку ўпраўляўся. И ўсё следам малы за дзедам, пасабляе. А такі харошанькі, пацешны, кучараўенькі. Усе мы так яго любілі, ды і яго сястрычку, Лільчыну дачку, ніколі ў нічым не абміналі, дбалі, як пра сваё, давалі абодвум ўсяго пароўну. Але як жа вытрымаць з такою маткай, якая нават за сабою нічога не зробіць! Прыйшла да мяне Лільчына маці, раскрычалася: "Чыя гэта віна, што разводзяцца? Напэўна, яго, яна ж маладая і дурная, то павінен яе жыць навучыць,

запанаваць над ёю, а не адразу кідаць!” Ну, вазьмі ты жыві, нават быўши анёлам, калі на кожным кроку з нерваў цябе выводзяць!

Стаў Стасік з таго ўсяго папіваць, але не можам на яго наракаць. Добры з яго сын. Пра бацьку так дбае, як дачка — а яго ж і памыць трэба, і перавярнуць. Я слабая, не дам рады. Усё ў нас у хаце Стасік прыбірае, гатуе, мые. Дзяўчына так не зробіць, як ён, спячы пірог умее нават. Стараецца. Калі б не ён, даўно мы абое былі б у магіле, а гаспадарка зарасла б крапівую. Толькі толку ў яго жыщі мала, я, старая бачу, як яму горка жыць. Што ж зробіш! Як мы стараліся дапамагаць, дагадзіць, і ўступалі, але гэта нічога не дало яму сямейнага шчасця. Такі лёс мусі ў яго быў, не? Дурны лёс. А які мой лёс быў? Я сюды прыйшла ў сталіцы ўжо гады. Не было калі пайскі раней замуж, вайна, потым мама памерлі, трэба было бацьку дапамагаць. Ой, як цяжка было, бедаў столькі. Ды і ўсім не было салодка. Столькі гора я перажыла, што не выкажаш! Лягу цяпер, у першы сон крыху засну, потым прачнуся, і такі мяне жаль возьме, плач над майм жыщём. Нервы аж дрыжаць... Я тутака ўжо амаль 50 гадоў, а мне мой родны хутар сніцца...

Столькі тут пакінула, столькі дзяцей выхавала, а амаль адна засталася. Да Максіма ўжо бачошка прыходзіў, ледзь стары дыхае, ды і што за жыщё... И Стасік чах не мне ў вачах. Што ж я зраблю, скажэце...

Раман і Юля

— Што з табою, Раманчык, што так шаплявіш?

— Зубоў, Юлечка, ня машака, і паставіць няма за што...

— Ой, дурненькі такі... То ж прыядзджай, што ж зробіш...

Баба Юлька адкладае тэлефонную трубку на аппарат сваёй сухой белай далонню. Папраўляе вузел хустачкі пад барадою, памаленьку падымаецца з рыпучага плеценага крэсла ў пярэдній і з нахіленым станам, апіраючыся аб сцяну сунеца ў кухню.

Нядужая цяпер баба Юлька, прыхварэла. Паўгода таму ніхто ў такой хустачцы б яе не ўбачыў. На працы ў чэпчыку ходзіць. І валасы фарбавала хною, клала па дзве пачкі на сваю густую капіцу моцных, жорсткіх валасоў, і набіралі яны каштанаўага колеру з медным адценнем. І фігура Юльчына толькі нядаўна страціла фасон, і бяссільна выглядае нядаўна горда трыманая галава з буйным вянком касы над лебядзінай гнуткай шыяй і высокімі грудзьмі ў белым халаце. Працуе бабка Юля трыццаць сёмы год медсястрой у бальніцы ў горадзе, які вырас у яе на вачах. Паўгода таму ў Юлі Кавальскай быў інсульт, і цяпер прыходзіцца ёй больш думачь і пра сваё здароўе.

З Раманам Кавальскім пазнаёмілася на забаве. Толькі што пачала працеваць у бальніцы, знаемых у яе не было шмат. Малады, прыгожы высокі хлапец у вайсковай форме вельмі ж спадабаўся маладзенъкай медсястрыві ў раскляшованай блакітнай сукеначцы. Юлька стаяла ў групцы вясёлых напаказ дзяўчат, зіркаючых на шыкоўных кавалераў, што прыехалі з акалічных вёсак на працу ці ў армію. З паненак было найбольш бойкіх дзяўчат, што працеваў на фабрыцы, яны першыя і кінуліся ў танцы. Юлька пагладжвала складкі сукенкі і сціпла заўсіміхалася, паглядаючы на боты, калі да яе падышоў чарнявы юнак з вясёлымі вачымі. З кожным іншым баржджэй пайшла б ёй размова, чым з гэтым, які ў момант давёў ейнае сэрца да таго, што білася яно ў грудзях, як злоўленое ў далонь птушаня. Раман, бо так называўся прыгажун, канчаў ужо служыць у Х., збіраўся спачатку вярнуцца на бацькаўшчыну, у падкляецкую вёску, а пасля зачапіцца недзе ва Усходній Прусіі ці ў шахтах. У

вёсцы, апрача бацькоў і камяністых палосак, чакала яго нейкая Марыля (аб гэтым данёс Юльцы Коля Захарэвіч, што служыў разам з Раманам), адзіная дачка павятовага багацея, і яе лісты ў блакітных канвертах штотыдзень чытаў усяму атраду шчаслівы адрасат. Марыля пісала вельмі ж прыгожа, як з нейкай кніжкі, і ваякі спісвалі ўсе гэтыя прыгоствы ў свае лісты, мяняючы толькі імёны і некаторыя факты. Напэўна, рабіла тая літаратура ўражанне на дзевак. З несхаванай зайдрасцю распытвала Юлька пра таямнічую Марылю ў хлопцаў. Бачылі яны, казалі, прыезджала яна з сяброўкай, ту ю другую з асалодай успамінае ўвесь батальён, а Марыля глядзела ў вочы яму аднаму — Раману. А калі кавалер загаварыў да Юлі, быццам нейкі верш пра кахранне зачытаў, не сцярпела яна, і хоць сэрца сціснулася, запытала:

— Ты што, Раманчыку, Марыліным вершам мяне спакушаеш? Адной пра кахранне гаворыш, і другую зводзіш? Гэта ж нельга так гуляць пачуццямі людзей, якія цябе кахаюць!

— Я ж нічым не гуляю! Я ж цябе па-сапраўднаму кахаю, навекі! Кожная на тваім месцы мне паверыла б ужо даўно! На калені перад табою падаю, глядзі!

— То ажэнішся?..

— Вядома, чаму ж нам не пабрацца! Давай паедзем да тваіх бацькоў, няхай рыхтуюць вяселле, колоць падсвінкаў...

Закалолі, вядома, не аднаго, і два бычкі пайшлі пад нож, і курэй пару тузінаў... Шлюб бралі толькі ў Грамадскай радзе. Белую атласавую сукенку пазычыла Юлька ў сяброўкі, тая яе ў Прусах ад нямкіні купіла. Добра ляжала слізкая тканіна на гарачым целе, не магла дачакацца Юлька першае свае жаночае ночы, як у тумане ўсё кружылася ёй перад вачымі. Тры дні гудзела вяселле, не сціхалі песні. Раман ніяк не мог дайсці сваёй цяжкай ад самагонкі галавой, куды трапіў, адкуль тут, апрача “Шла

дзевэчка да лясечка”, “Сядла пшчулка на яблоні” і “Плынол струмык пшэз зялёны ляс”, якія прагучалі на пачатку балю, пайшлі нейкія “рускія” песні, пачынаючы ад “Бадзягі”, што старыя прывезлі з бежанства. Украінскія, рускія, беларускія, а слова кожнай з іх кожны госць пяй ў свой спосаб, на свой лад, бо назбіралася вясельнікаў з пяці вёсак, а ў кожнай з іх — свая гаворка. І пра няшчаснага Колю-трактарыста са слязамі на вачах спявалі людзі, бо таго Колю ведалі — нядаўна ж усё гэта было, і частушкі рубалі, што “за савета” ўвайшлі ў моду... А ад Рамана не прыехаў ніхто. Можа таму, што вяселле так хутка рашылі згуляць, ці можа лісты не дайшлі?..

Яшчэ гуло ў галовах вясельнікаў, лячылі яны свае балочыя чэрапы і перасохлыя гарлякі апошняй “горкай водкай”, як Раман з Юлькай, з чамаданамі ў руках, пащпарылі на чыгуначную станцыю — паехалі дамоў, у Х., на Юльчыну кватэру.

Жылі там тыдзень. Юльцы спагадлівы доктар выпісаў паперку на тыдзень хваробы. Не вылазіла яна, сапраўды, з пасцелі, нават паесці, бо шкапчык з ежай падсунулі да ложка. Калі трэба было маладой жонцы збірацца на працу, Раман пайшоў у краму купіць хлеб і запалкі.

Не вярнуўся. Праз два месяцы ў Х. прыйшоў ліст з Бяшчадаў. Там “зачапіўся” Раман Кавальскі, лесапільшчыкам. Зарабляе добра, пісаў, але патрэбен яму час усё перадумаць, уладзіць свае справы. Вядома, каҳае ён моцна сваю дарагую жоначку, але, на жаль, пакуль не можа да яе вярнуцца ні тым больш забраць Юлю да сябе. Ашчаслівіць яе не ў змозе, а, несумненна, варта яна шчасця. Ну, калі так выходзіць, няхай яна тое шчасце шукае...

Не мела часу Юлька думаць над прачытаным. Цяжарнасць праходзіла ў яе вельмі непрыемна, цяжка, але да апошніх дзён прыйшлося хадзіць ёй на працу. У пятніцу ноччу была на дзяжурстве ў бальніцы, а ў

панядзелак раніцай, пасля адзінаццаі гадзін родаў, мела ўжо сына — тоўсценъкага і здаровенъкага. Назвала яго Волесем.

Тры гады Волесь сядзеў у вёсцы з бабуляй і дзедам. Калі Юлька, прыехаўшы, не пачула ад малога ніводнага слова па-польску, залямантвала: змарнуеце мне дзіця! Рашыла яго ратаваць, аформіла ў садок. Кватэру мела ўжо сваю, службовую. І толькі ў яе свайго было: праца і дом, і маленькі праменъчык — Волесік. І ўсё чакала лістоў ад Рамана. Не мог жа так яе кінуць, так прыгожа гаварыў пра кахранне, і пісаў жа ж, што ніколі не забудзе... І сынок жа ў яго ёсць, як жа дзіцяці без бацькі гадавацца! Напісала да Раманавых бацькоў, паведаміла аб дзіцяці, так адрас напісала: паньству Кавальскім, вёска М., Кялецкае ваяводства. А паньства Кавальскія той ліст атрымалі і нават адказалі: не жонка ты касцельная нашаму сыну, а распусніца і спакусніца, а жонка ў яго з нашага боку, каталічка, Марыля з дому Завадскіх, і дачка ў яго маленъкая... І ад Марылі таксама ліст прыйшоў, з размазанымі ад слёз фіялетавымі літарамі, і быццам тყя літары, тყя слова выводзіла не тая рука, быццам гэта не Марыля пісала, тая рамантычная паэтка, якой лістамі захапляліся нядаўна жаўнеры і іхня дзяўчата. Проста напісала Марыля Юлі: звычайны хам наш муж Раман, лодыр і прайдзісвет, хлуснік і хуліган. Гадуе ад яго Марыля дачушку, і добра, расце малое, і яшчэ лепш, што татку чэрці ў свет панеслі, хай яму сонца не свеціць, бо лепш такога бацьку дзіцяці не бачыць; дасць Бог, выгадуецца без яго, галоўнае, што не будзе пасмешышчам для іншых, касцельны ж бацька ёсць, законны ў малое Ганусі ён... А яны, мацяркі — маладыя, здаровыя, прыгожыя, сваё шчасце ад іх не ўцячэ...

Юлька не мела ні сілы, ні часу таго шчасця шукаць. За працай і клопатам і не заўважыла, як Волесь кончыў пачатковую школу, пасля ліцэй. Ціхміны быў

хлопец, выдатны вучань, памочнік матулі ды бабе з дзедам у вёсцы. Пайшоў у палітэхнічны, працаваў у студэнцкім кааператыве, крыху гандлем займаўся, грош дахаты прыносиў.

Аднойчы прынёс каляровы пакуначак. Усхвалявана трymаў на руках невялікі вузялок, з якога вызіраў чырвоны тварык з кірпятым носікам. За Волесем стаяла спалоханая дзяўчына, лепш сказаць дзяўчынка, астрыжаная пад хлопца.

— Гэта мой сынок, мама. А гэта яго маці, Ася, мая аднакурсніца. Я ўхахаю, добрая з яе дзяўчына, і ты Асю будзеш любіць, я ведаю. Дапаможаш нам?..

Чатыры гады, пакуль не кончылі вучыцца бацькі, Роберт чакаў іх то ў бабы Юлі, то ў прадзедаў Ганны з Іванам. Гадаваўся. За ейнага сына бралі Юльчынага малога, за позняе дзіцятка. А пасля з'ехалі Волесь з Асяй за мяжу. Калі абжыліся ў Штатах, выпісалі туды і малога. Прыйшлося бабе Юлі адправіць за акіян пятнаццацігадовага ўнука, якому пад носам вус ужо съпяўся, высокага, дужага — на развітанне на лётнішчы падняў Роберт бабулю высока-высока, пацалаў яе, а потым паляцеў далёка-далёка... Абяцаў лісты пісаць.

Асталася Юля адна. Не, не адна. Ёсьць у яе хворыя, якімі апякуеца. Іхнія клопаты і болі — Юліныя. І не наракае яна, не плача, не скардзіцца, што ёй свайго гора хопіць, што ёй адуласнае бяды цяжка, што чужая ноша ёй не па сіле і не вельмі патрэбная.

Аднойчы зазваніў у Юлінай хаце тэлефон. Стомленаю рукою падняла трубку.

— Юлечка, гэта я. Раман Кавальскі. Муж твой. Памятаеш мяне? Як там твае справы? Жывеш шчасліва? У мяне... гэтага... зубоў нямашака...

- ... Прыйзджай...
-

Пад акупацыяй

Калі б не тая вайна, Ганс і Сонька не сустрэліся б. Калі б не вайна, Ганс не дастаў бы кулі ў лоб за каханне з дзяўчынай рабскае расы. Калі б не вайна, іначай выглядаў бы сённяшні свет.

Унучка Ганса і Сонькі разумее слова “мяжа” і “ўзброены канфлікт”, але жыве ўжо ў Еўропе, якая хоча аб’яднацца і, забыўши ўсе крыўды, глядзець у будучыню, але для яе “вайна”, другая сусветная вайна — амаль пустое, абцёртае з усяго значэння, абрыдлае са школы слова. Але, можа, будзе пра тое ўсё пытаць яе ўнук, народжаны ў Швейцарыі, з бацькі, для якога родныя — тры мовы? Унучку Сонькі-беларускі і Ганса — шлёнскага немца, ад маленства вучылі размаўляць толькі па-польску ў Беластоцкім краі.

Наши вёскі папалі немцы ў 1941 годзе, усе тыя, што пад пушчай былі, — расказвае баба Ніна Барысёнак. — Немцы ў нас у зямлі знайшли руду, рэзалі пушчу, пракладвалі вузкакалейку, чыгунку. Шмат хто з нас, маладых, каго не ўзялі ў Германію, мусіў ездіць класці пуні, сыпаць насыпны і ўсё іншае, што загадалі. Я была кульгавая, майго брата павезлі ў Прусію, і каб не тое маё калецтва, і мяне, можа, узялі б на паняверку*, маці адна асталася б...

І Соньку таксама хацелі забраць, бо брат збег. Замуж Сонька пайшла ў жніўні трыццаць дзвесятага, а як пайшоў ейны Міша на фронт, то ні слыху, ні дыху. Ездзіла з намі Сонька на чыгунку, маладзенькая такая, харошая, то зараз немцы пачалі яе зачапаць. Вядома, не агрывнешся, хоць тыя залёты табе пракудныя, яны ж тут — паны. А Сонька заўсёды такая ганарыстая была, і да замужжа недаткнёна, нікуды не хадзіла, па забавах мала гуляла. І раз сядзім мы на прычэпе, вязуць нас на чыгунку, а Сонька белая сядзіць, як

* паняверка — poniewierka (поль.) пакуты

папера, вочы падпухлыя, бы ўсю ноч плакала. Чаго, кажу, Сонька, баішся, што цябе хочуць на прыбіральшчыцу ў камендатуру?.. Нічога страшнага, пратрываеш, пакуль рускія не пагоняць іх адсюль... А дзе тут рускія, усё ўцякалі, але што ж, мы ўсе надзею мелі, верылі, што Расея вялікая, магутная, і Сталін — правадыр вучоны, разумны і хітры. А Сонька ў плач, кажа, зганьбуюць, далібог, гэтыя жывадзёры, а пасля што людзі скажуць, хоць ты ідзі ано вешайся... Сонька вельмі харошая была, не то, што я — малая, рабая, да таго і з нагой карацейшай. Высокая, стройная, ано ў кіно яе бяры. А вочы васільковыя, косы да пояса, жоўтыя, як спелы авёс. Ці ж не хацелі б мець такую немцы ў камендатуры, каб ім падлогі мыла ці што там яшчэ? Вядома, страшна Соньцы было.

— Чаго ты баішся? Там работа чистая. Немцы народ акуратны. Папрыбіраеш...

— Якое там прыбіранне. Найстарэйшы адразу мяне за сцёгны хапаў. І ў рот заглядаў, што я, кабыла якая, ці што?!

— Чаго ты, Сонька, пераймаешся. Пратрымацца неяк трэба. Выжышь. З імі ніхто яшчэ не выиграў. Бачыла, якія ў іх самалёты, танкі, аўтаматы! Нікога яны не баяцца, нават Бога. Але калі рускія рушаць сюды... Бо ж Бог не дасць святую Расею заваяваць такому вар'яту. А ты ў жывых астанешся. І маці ўратуеш.

— Ды агідныя яны мне. Бацьку прыблі, Міша ў чужой зямлі гніе, а мне лезці пад якога паганца?.. Што народ скажа?

— Махні ты рукою на “народ”. Не адна захацела б ісці да чистае работы. Маці што-небудзь прынясеш дахаты...

Не думайце пра мяне кепска, што я так яе намаўляла. Тады так было. Страшна. А жыць жа кожнаму хацелася. Выжышь. Асабліва нам, маладым. Што тая вайна, смерць, голад — калі мы проста

любіць хацелі, цешыцца, сем'і заводзіць, гаспадарыць... А тыя немцы здаваліся нам усе на адзін капыл, ці стары, ці малады, ці паліцэйскі, ці жаўнер, ано стаяць у вачах іх твары, бы ў лялек, і тая іх нянявісць да нас, і тая зброя, і агонь. Усе вёскі папалілі, а калі хто вярнуўся восенню хоць бульбіну ўзяць са свайго поля, то з таго поля і прапаў, як хоць бы Павел Семянюк з Міклашэва... Ненавідныя былі нам тыя нелюдзі.

— Сонька, — кажу, а мне ў сэрцы аж шчыміць, — так трэба. Ідзі.

Яна і пайшла. Не думаю, што хтосьці мог што кепскае сказаць на яе тэму. Здаецца, да пэўнага моманту і не згадвалі пра тое, што Сонька Максімянка працуе ў немцаў. Да тae пары...

Да тae пары, як стала сустракацца з Гансам. Ганс быў просты жаўнер, ранілі яго недзе на ўсходзе, везлі яго дадому, і пакінулі яго тут у нас. Патрэбны быў, пэўна, перакладчык, а Ганс са Шёнска быў. Насіў свой зялёны мундзір, тым і вылучаўся сярод паліцаяў. Такі трохі дзіўны той Ганс быў, якісь бы не з іхніх. Глядзіш на яго і думаеш: як сюды трапіў такі харошы, ветлівы чалавек, чаго пайшоў на нас з вайною, з гвалтаўнікамі, рабаўнікамі, забойцамі, якія нас так ненавідзяць? Зусім як наш хлопец, русы, трошкі рабы на носе, нават трохі падобны на майго брата Якіма, што забілі яшчэ ў верасні... Усе пачалі ўголас пра іх гаварыць, як у Сонькі жывот быў ужо вялікі. Ад Мішы весткі няма, то адкуль у маладое жонкі такі трывух? Тым больш, што нідзе не цягаецца... А сама бачыла Соньку з Гансам на ўзлеску, ноччу. За ручкі трymаліся, цалаваліся. Я наляцела на іх, бегла з суседняе вёскі. Сонька абняла мяне з плачам: “Ніначка, не кажы толькі нікому, бо нам смерць будзе. Ён такі добры, ён жа няvinны, што вайна...” — “Ніна, я кохаш Соня”, — прабалбатаў Ганс, скапіў маю руку і прыгутліў сабе да сэрца. — “Не вечэч нік, не мувіш

нік". Я і нічога не сказала, вядома, а злякалася тады так, што два дні праляжала ў пасцелі.

Соньцы нічога не зрабілі, але Ганса расстралялі. Не за тое, што з нявольніцай меў справу. А за тое, што ім сказаў праўду, што кахаюць адзін аднаго. Божа, чаго ж трэба ім было яго забіаць! Паслалі б на фронт за такі грэх, ці што... Сонька сказала мне, што ўцякаць сабраліся, але куды ж ім можна было падацца? Кругом вайна, фашисты ва ўсёй Еўропе. Ой, які лёс страшны! Калі б не тая вайна, маглі б жыць тыя людзі як людзі... Калі лёс даў ім сустрэцца! Гэта ж як здзек над чалавечым сэрцам! Ну, але калі б не пайшли немцы на нас з вайной, то ці спаткаліся б Сонька з Гансам...

Труну з забітым Гансам адправілі матцы ў Нямеччыну. Думаю, што не пісалі ёй, як сын загінуў, што ад, так сказаць, роднае кулі. Я так мяркую. Бо іначай, пэўна, закапалі б яго абы-дзе, як зрадніка.

Сонька нарадзіла дзяўчынку. У 1954 годзе вярнуўся Міша з Сібіры. Не чулі мы, каб сварыўся на Соньку за Аньютку. Малая была запісана на яго прозвішча, татам яго называла. Мы таксама ўсе маўчалі. Але толькі глянеш на малечу — чыста той няшчасны шлёнскі Ганс — вочы блакітныя, русы чуб, і той трошки рабенъкі носік. І тая разгубленая ўсмешка.

Соньку прыдышыла сасна на лесапавале. Міша Аньютку гадаваў адзін, у школы паслаў. Замуж выдаў за сваяка, даў пасаг. Тады зямля яшчэ вартасць мела, не тое, што цяпер... Нарадзілася яму ўнучка, Гражынка. Вельмі ж тое дзіцянё любіла дзеда. А Міша, які ні стараўся, неяк не мог перамагчыся. Кажу яму: "Міша, прытулі маленъкую, ліпне да цябе Гражынка, больш чым да бацькоў". І сапраўды, больш мела ад яго ласкі, чым ад бацькоў. Аньюта з Колем выехала ў горад, то на канікулы ўсё Гражынку ў вёску высыпалі. Калі Гражына была ў ліццё, то сама ўсё ездзіла да дзеда, амаль штотыдзень. На студыях па

свеце вандравала, то ўсё дзеду паштоўкі слала, а то і падарункі. Паказваў мне тыя каляровыя картачкі з замежных гарадоў і здымкі, гаварыў: “Ніна, і што мне рабіць... Які ж мой лёс нялюдскі... І бач, няродная кроў, фашысцкая цячэ ў гэтym дзіцяці. Але адна яна ў мяне, што мне на старасць радасць прыносіць. Хоча нават да нас у вёску прыехаць працацаць...”

Але не перасялілася Гражынка да нас, не. У Швейцарыі пазнаёмілася з нейкім ці то немцам, ці то французам, і там замуж выйшла, хлопчыка нарадзіла, здаецца, Норман называеца, ці Герман, неяк так. Пераназвалася на Грацыелю, бо імя было там ім вымаўляць яе імя. Можа, кроў яе да свайго пацягнула. Але мала то нашых па заграніцах шчасця шукае?..

Марысенько, не ўмірай!

... бо ты мне адзіная асталася, — моліць сваю старэньюку сяброўку яшчэ старэйшы дзядуля, Адам Кавальскі з Беластока.

Пазнаёміліся яны на могільніку. Марыся пахавала якраз свайго мужа-пакутніка. А пан Адам наведваў сваю Стэфку, якая спачывала на беластоцкім каталіцкім могільніку ўжо два гады. Адчуваў сябе ўсё блажэй, хоць яшчэ выглядаў добра. Яшчэ крэпкі і дужы, здавалася б, ўсё горш спраўляўся з усімі справамі. Без дагляду жаночай рукі рабіўся ўсё больш недалужны, хаця не хацеў пра гэта думаць.

Спадар Кавальскі калісь быў моцны чалавек. Не хварэў, хоць не шкадаваў здароўя, каб забяспечыць сям'ю. Пагадаваў, павывучваў дзяцей, купіў ім кватэры, збудаваў два дамы, даў на машыны. А апошні дом збудаваў у Беластоку, двухпавярховую вілу — для ўнука якраз яе збіраўся быў апісаць,

найменшага, каб пры ім і завяршыць сваё багатае і працавітае жыщё.

Унук той ужо жанаты, жыве ў tym шыкоўным доме. А дзедава логава, калі занядужаў, стаіць там у калідорчыку. Каб медсястры бліжэй было да туалета, калі прыйдзе перавярнуць старога і памяняць брудную пасцель.

— Ніколі не падумаў бы, што буду прывязаны да ложка, і гаршкі будуць з-пад мяне вывальваць! — плача дзядуля. — І ў сваім стуле буду качацца, пакуль хто-небудзь загляне. Чужы, бо родныя зусім пра мяне не дбаюць. І смерць не прыходзіць, бо сэрца ў мяне моцнае ды вантробы.

Бо чаму ж кідаць працу і займацца бацьками дачцэ-йорыстцы? А забраць дадому яго не можа, бо ў яе сапраўды месца няма ў блёку. Другая дачка, вось, сама ўжо пенсіянерка, яна ж не кіне дому ў Варшаве і мужа, не паедзе ў Беласток, каб займацца ляжачым бацькам! Ён жа тут мае вілу, на гэтага ўнука яе апісаў, а не на ейнага сына; то няхай ён ім і займаецца!.. Ну, не будзем пералічваць сваякоў пана Адама, бо задоўгата трэба было б цягніцца па судах. Хопіць сказаць, што на нікога з родных разлічваць ён не можа.

Спрабаваў быў пан Адам перад гэтай апошняй бядой стаць на роўную, новую дарогу, каб з кімсьці пад руку праісці свой перадапошні шлях у дружбе. Не ў самоце. Сустрэў быў раз на могільніку паню Марысю. Вядома, што тут гаварыць пра каханне — калі яно ёсць, то іншае, чым магло быць паўеку раней... Марыся не магла забыць свайго мужа, усё сніліся ёй страшныя сны, калі ўміраў у пакутах, не мела таксама ніякай патрэбы вязацца з кім-небудзь; сама неяк давала сабе рады, хоць усё больш хвароб пачало да яе чапляцца. Горш было з панам Адамам. Мужчына ў гадах, калі траціць блізкую асобу, якая была яго апорай і шмат у чым выручала ў жыцці, часам у новай сітуацыі ніяк не можа дайсці да сябе.

Адчувае сябе і паводзіць так, быццам толькі што нарадзіўся. Простыя штодзённыя справы здаўца быць яму не пад сілу. Пан Адам пачаў ужо быў апускацца долу, але сустрэча з пані Марысай паставіла яго на ногі.

Пан Адам мог разлічваць толькі на сяброўства. Так сказалі абое. Але справу мусіла вырашыць радня, як толькі зведала, што ў дзядулі ёсць “сімпатыя”. Ніхто не выказаўся супраць адкрыта, але патрабавалі спачатку аформіць дакументы наконт спадчыны. Так, на ўсякі выпадак, бо старыя як дзеци, скажуць, што пабірацца не будуць, а тут раптам патэпаюць у загс... а пасля судзіся з новай дзедавай жонкай ды яе раднёю! А маёмасць праўна належыцца ж роднай сям'і! Адна дачка нават прыехала бліжэй знаёміцца з бацькавай сяброўкай, каб дакладна выспектліць адносіны. Яна нават намаўляла іх на шлюб, бо тады ўсе аваязкі апякункі ўзялі б жонка, калі “што не дай Божа, бо нам жа няма як займацца татам”.

І так яны ездзілі адно да аднаго, сазвоньваліся, сустракаліся. Райліся, як правесці час, шпациравалі... Аж раптам здаровага, здавалася б, дзядулю, паваліў інсульт.

— Я ўсё чула, як доктарка з “пагатоўя” верашчала і трасла пана Адама, — кажа суседка Марысі пані Марыя Фядорчык. — Хацела яго на ногі ставіць, а гаспадынню лаяла: “Чаго так над ім скакаць, пан хутчэй ад яго капыты выщягнене!” А праз нейкі час ізноў вызвалі “скорую”, доктар лямантаваў, чаму так позна яго паклікалі, ратунку хіба не будзе, і паперлі рэанімацыйнай карэткай. Думалі ўсе, што пан Адам памрэ, але якасыці выкараскаўся. Адно толькі што паралізаваны. Пані Марысенька сама ледзьве ходзіць. Прыехала да яе Адамава дачка, кажа: бярыце бацьку да сябе. А Марысія: “Ці я яго сям'я?! І сілы не маю, і ў маёй кватэры няма як, а ў яго ж ёсць віла. Але мяне ж туды не пусцяць, каб ім апекавалася, бо і яго ложак

паставілі ў сенях!"

Так яно ёсць, уздыхае Марыя Фядорчык, суседка: нарабіўся чалавек за ўсё жыщё, пагадаваў дзяцей, а цяпер плача: "Марысенько, не ўмірай!.."

Надзя з Пядзі

У Надзі Іванюк з хутара "На Пядзі" тэлефон паставілі яшчэ ў сямідзесятых гадах, адразу ж тады, як праз падмоکлья лугі, парослья алешикам, пакрочылі тэлефонныя слупы. Цягнулі драты да аднае адлеглае хаты трох кіламетры. Надзя жыла тады ўжо адна, і ўсе бабы ў Н. паўтаралі, што танней будзе пакінуць ёй, нестарой удавіцы, тую Пядзю, распрадаць усё і перасяліцца ў вёску, пайсці нават за кавалера (іх тады ўжо кішэла па вёсках, беспрытульных нежанацікаў) або за нянечку падацца ў Нарву, Гайнаўку, ці нават у сам Беласток, чым абрабляць тыя чатыры гектары, цягнуць "кулковыя" машыны на адлеглыя палеткі і луг. Надзіна поле давала някепскі плён, на былой "тарпе" ляжала, але ж траха макравата на ім нават у сухі год, а пры дажджах прыгожую, булаватую бульбу ледзь выдзярэш з чорна-чырвонай зямлі, перавітай рудым карэннем. Пакуль даедуць машыны, Надзя са сваім конікам тупала па сваім маёнтку ад цямна да цямна. Уся счарнела ад сонца і ветру, забягала Надзя ў краму, што працавала гадзіну ў дзень (нават у свята, калі трэба, Мікола Бязносік адчыняў кожнаму, бо склен размяшчаўся ў ягонай хаце), купляла кіло цукру, муку, лаўровы лісток, зредку пляшку, каб было чым плаціць за дапамогу ў гаспадарцы.

Цяжка было ўгадаць, колькі Надзі год будзе. Як памёр на сэрца яе Іашка, не было ёй і дваццаці сямі, і

ад того часу амаль не змяніліся ні яе стан, што дзяцей ніколі не насіў, ні сухі ды бронзавы твар з дробнай сетачкай светлых маршчынак пад вачымама, ні сіаватыя валасы, гладка зачэсаныя, схаваныя пад хустачкай. Трошачкі толькі яна ссутулілася, нахілілася ёй спіна, злёгку направа, быщам усё нешта цяжкае Надзя несла ў руцэ.

Надзя шчыравала ў полі на ўзор старым і малым. А што з того мела? У царкву прыходзіла ў сваёй сіненъкай сукенцы, праста пашытай, з бельм крухмаленым каўнерыкам, узімку сціпла становілася пад сцяною, хукала ў чорны каціны каўнер палітэчка, зредку пасля багаслужбы заходзіла да жанчын у вёску, з ціхім жалем паглядаючы, як хутка растуць чужия дзеци. Дома ў Надзі не было нікога з людзей, а чалавече слова чула з тэлевізара. Дзядзька Костусь Астапчык, “кулковы” трактарыст, якому найчасцей даводзілася ездзіць на Пядзю рабіць, казаў, што Надзя надта ж любіць амерыканскія фільмы пра каханне і бағатыроў.

Не мусіла Надзя жыць адна. Паяўляліся час-часом на Пядзі сваты, спачатку з'язджаліся на фурах, са святочнай радзюжкай на гняянках — чырвоныя ад уцехі дзядзькі з зялёнымі пляшкамі ў кішэнях. Пасля сваты дабіраліся на “Сірэнках”, “Ладах”, “Трабантах”, з няп’ючым гаспадаром-суседам і крыху спaloханым залётнікам пад гальштукам, апышканым “дзікалонам”. Спачатку аднеквалася Надзя, марыла аб больш рамантычных сустрэчах, але пачала пасля і ў агляды ездзіць, і ўсё больш маркотная хадзіла...

І неяк Надзя прапала з Пядзі і з вёскі Н. Ніхто быщам і не бачыў, як з хутара выязджала. Коніка і кароў збывала паціху, парэзала ды паела курэй, падсвінкаў на базу павазіў ёй Костусь. Бурка, хоць выязджаючы адвязала яго ад будкі, трymаўся гаспадаркі, ноччу бегаў па балоце і лесе, карміўся тым, што ўпаляваў. Пільнаваў хату да замаразкаў,

бегаў што і раз на палявую дарогу, па якой гаспадыня раней вярталася з Н., хадзіў два разы ў дзень на аўтобусны прыпынак, чакаў, углядаўся ў вочы прыезджых, ці не ведаюць што пра Надзю... Аж у адну снежаньскую нядзелю, калі змрок хутка апусціўся на астылую зямлю, у сваіх сенцах убачыла яго цётка Гандзя Максімава, вяртаючыся з адведак. Ляжаў Бурка на ануchy пад парогам, цяжка соп, уцягваючы паветра гарачым носам і стагнаў.

— Ну, што, захварэў? — запытала яго баба. — А ідзі ты, здыхляціна, з хаты!

Адсунула сабаку нагой пад дзвёры, а пасля пашкадавала, вынесла скарынку хлеба і адчыніла яму дзвёры на двор.

Бурка павалокся ў шопку, выпусціўшы той пачастунак з балючай пысы. Лёг на пілавінне. Да раніцы акалеў.

На Пядзю нікому не было па дарозе. Ды і чаго там было шукаць! Заглянулі туды былі Яська Буй з Жэнікам Дралем, думалі, можа якое дабро пакінула Іванючка. Адкруцілі кручок, на які зачынены былі дзвёры, паварочалі ўсё ў хаце, але не было чаго браць. Не варта было чапаць нават старой “Тэслі”, што пылілася пад макаткай, з вялікім рэгулятарамі і малюсенькім шэрым экранам. У хаце было ўсё так, як пакінула гэта Надзя — забрала з сабою што лепшае з вонраткі ды пасцель. Хлопцы селі, закурылі, затапталі недакуркі ў чистую падлогу, засыпаную мышынымі бобешкамі, пажавалі паморшчаных слівак, што віселі ў мяшочку ля пліты. Яська прыхапіў з сабою дзве торбачкі сушаных шапачак баравікоў ды вырваў тэлефоны аппарат, каб не здавалася, што дарам хадзілі на Пядзю.

Толькі раз прыехала Надзя наведаць аколіцу. У чырвоным вялікім “Фіаце”, з тоўстым дзедам у малінавым касцюме ў два гузікі, з высокай дзеўкай у джынсах і скуранным заплечнікам ды лысаватым

дзядзькам з чорнай дышламаткай. У краме купілі бутэльку гарэлкі, каўбасу, чорны хлеб ды памідоры. Мусібышь, той тоўсты дзед узяў Надзю за жонку, надта ж добра да яе адносіўся, праста ў рот ёй глядзеў, казаў пасля крамар. Надзя ў вішнёвым ваўняным касцюме, у такога ж колеру пантофлях на корачку, з сівенькім, нізка зачэсаным гуглікам пад капелюшом, з торбачкай малюсенькай на далонь, — Мікола казаў, што выглядала як з нейкай амерыканскай “Дынастыі”. А дзеўка, клікалі яе Аська, студэнтка, Надзю называла “мэмі” ці як там. Сапраўды, хацеў той малы пузач купіць зямлю, ту ю з Пядзі, каб яе падзяліць на ўчасткі, распрадаць пасля ці то гарадскому люду, каб сабе той дачы ставіў, ці немцам якімсьці.

— Decyduj sam, Antoni, o tym kawałku. On mi wyżarł zdrowie, nie mogę już na niego patrzeć! — зморшчыла Надзя свой худы тварык, пацягнула са шклянкі аранжавай “Фанты”.

Мікола каторы ўжо раз праціраў анучкай прылавак, паглядаў на згаданага Антона — той быў у выдатным настроі, з размахам ляпнуў пакупніку ў далонь.

— Zrobione! Давай, дзядзька, другую пляшку, будзем піць барыш! — і ўсміхнуўся роўнымі снежнабелымі зубамі да прадаўца.

Надзя толькі памачыла губы ў кілішку, выщерла хустачкай рот і выйшла на падворак. А ў краме, за сталом, накрытым цыратай у васількі, запівалі яе зямлю.

Настуля

Настуля прыехала ў Каўпакі даўно. Калі? Памятаюць ейныя аднагодкі, якім цяпер за восемдзесят, што гадоў з дзесяць пасля вайны прыехала. З

дзвюма падгадаванымі дзяўчынкамі. Муж яе кінуў, казалі, за бабамі чужымі пабег. Ну, бо і колькі тае Настулі! У нашай вёсцы бабы, як печы, а тая, бы палена, толькі носік тырчыць, здаецца, усю ў жмені змясціў бы, такая драбнеча. А ўчэпістая да працы, о-ё-ёй! Яшчэ цяпер як рушыць на загоны, то маладзіца з ёю не управіцца.

Прыехала туды ў пяцідзесятых. Даў ёй каморку стары Лапуцкі. Саграўды, Максім ужо тады моцна старэнкі быў. Настулі за сорак, а той — адною нагою на тым свеце. Прыняў Настулю за няньку і гаспадыню. Самотны (хоць дзяцей чацвёра адправіў у горад), хворы. Вядома, Настуля агірачыла гаспадарку. Ёй ці на сваім, ці на чужым — адна слава. Зямля гарэла ёй у далонях. З жывёлай спорылася, асабліва добра цяляты пайшлі. Дочки памагалі. Стары і духам, і целам акрыяў, з любасцю паглядаў, як гаспадарка падымаецца з руіны. Дзе там было яму да бабы, дый такое маладзіцы, але ўсё ж пачалі ў сяле бомкаць, што, пэўна, Настулю за кахранку мае, і ці не было б ім лепиш жыць па-божаму? Зычлівая суседка памчалася ў Беласток, да ягоных распанелых дачок, маўляў, чужая бацькоўскае ім крадзе. І пачалася валакіта. Зачасцілі штонядзельку “таксоўкі”, выязджалі з пляскатымі шынамі, столькі добра валаклі дахаты, бо цяпер ужо было з чаго браць. І аднойчы старэйшая дачка запытала ўпрост: ці не запісаўся ўжо стары, бо як што, то ў выпадку ягонай смерці не дадуць ані кропелькі гэтай прыблудзе, гэтай сухой б.., што тут рашила ўкараніцца разам са сваімі баҳурамі. Настуля засмяялася: маўляў, патрэбны мне мужык! Сябрам мне толькі ваш бацька, добрым чалавекам, які не адмовіў дапамогі, даў кавала к хлеба, вяду яго гаспадарку, толькі і ўсяго. Бразнуў кілішкам малады Лапуцкі: не будзе тут табе, прыблуда, месца! Няхай ўсё пагніе, але чужым не аддамо ні каменьчыка з нашага поля! Сядзела Настуля спакойна, склаўшы

сціснутыя далоні на падол, слухала лаянку раптам ахопленых сыноўскімі пачуццямі дзяцей Лапуцкага. Потым усталала, пайшла пакаваць свой парэпаны кардонавы чамаданчык: укінула святочную выпалавелую сукенку, сандалікі дзяўчынак... Дочки Лапуцкага паставалі ззаду, сцяўшы зубы. Стары прыгэпаў, аслаблы апёрся аб вушак дзвярэй і старэчым дыскантам прапішчаў:

— Вон з мае хаты, д'яблава насенне! Трапіўся мне добры чалавек, што з сэрца мяне да магілы датрымаць хоча, а вы як сцярвятнікі прыляцелі тут усё расцягнуць?! Прэч!

Захадзілі дочки, забегаў сын па пакоі. Узняўся такі вэрхал, што ўжо не чутно было галасоў з вуліцы — паўвёскі стаяла пад ліпай і абмяркоўвала, хто каго паб'е і чым уся справа закончыцца. Цёткі ўжо збрісаліся высылаць хлопца на ровары ў мястэчка, каб званіў па скорую і міліцыю, бо, пэўна, кроў паліецца. Але як стукнуў малады Лапуцкі Настулю ў вуха, як тая завішчала, усе кінуліся разбараняць. Не спадзяваліся гэтага маладыя — першы раз такое здарылася ў вёсцы, каб суседзі захацелі мець дачыненне да чужое справы. Праўда, Юля Васілішына цягнула свайго чалавека назад, шарпалася:

— Чаго ты туды прэшся, гэту сухую к... ратаваць бяжыш?! А хай сабе пазабіваюцца, дый годзе! Якая там табе справа!

— Настуля ніякая не такая, каб які гаўнюк меў права яе біць! Гэтыя сцярвятнікі жыць бацьку не дадуць, цяпер то яго ўспомнілі, а так то хоць бы жывым у зямлю пайшоў! — адмахнуўся Юлін Лукаш і пабег за іншымі.

З'ехалі тады хутка патомкі Лапуцкага, паламаўшы спачатку новы плот ды пабіўшы новы посуд у хаце, які Настуля за сваё купіла. Зноў запрапанаваў Максім Настулі, каб запісацца, бо, хоць між імі ніякага дачынення як мужа ды жонкі, то хто ж мець будзе

права да добра, якое тут пры ім нажыла? Вядома, згодна з правам Настуля як удава будзе мець нейкія правы на зямлю і хату. Усё махаў галавою над сваім жыщцём Максім, смерці выглядаў хоч бы і заўтра, але Настуля нават пра гэта і не думала. Не хацела рабіць цырку з замуства, бо якія ж яны муж і жонка, калі яму не на ложак глядзеці, а на дамавінку, і няньчыць яго трэба, а не абдымаць ды цалаваць! Але ўпёрся стары, нэндзіў, маліў, аж упрасліў Настулю запісацца. Два месяцы да свае смерці. Пятнаццаць год, бачыце, пражыў пад Настулінай добрай рукою, і пахавала яго як чалавека, і помнік заказала. Праўда, аж два помнікі дасталіся Лапуцкаму: ад “*pogrążonych w smutku synów i córek*”, з дарагога чорнага каменя, з залатымі літарамі, і цементавы, просценкі, ад жонкі; потым яго скінулі з копчыка, каб на яго месца паставіць той багаты, на ўвесь могільнік. Што той помнік! У пароўнанні з коштамі судоў з Настуляй гэта было нішто! Спачатку дзеци хацелі даказаць несапраўднасць тастамента, маўляў, стары ўжо не пры памяці быў, хірасцю абматала старэчу хцівая кабета. Другое — гаспадарку да руіны давяла (знейшліся сведкі ў вёсцы, што бачылі, як спекулянтам выводзіла тузін бычкоў на прыщемках, каб ніхто не звочыў). І што не пятнаццаць год гаспадарыла, а пару месяцаў да пахавання. Бо, ведаецце, без прапіскі ў вёсцы сядзела, хто ж там у той час так на паперы глядзеў, як сёння! Нічога, аднак, нашчадкі Лапуцкага не даказалі ў судзе. Сплаціла іхнія часткі Настуля, засталася амаль голая, з пустымі хатай, хлявамі, аборай. Толькі пару курак бегала па падворку. Добра, што поле было абсеяна-абсаджана. Яшчэ і з сёлетняга плёну прыйшлося шмат аддаць за паслугі “кулку”. Зараз і дочки свае замуж пааддавала Настуля. Адну мазур узяў — ой, як плакала маці, не хацела аддаваць яе чужому, не рускаму чалавеку. І мела рацыю — не ўшанаваў Аліны. Праўда, жывуць дагэтуль разам, але

што гэта за жыщё, калі штодзень чуе яна “кацапка” ды “кацапка”, і ад яго, і ад свякрухі, і ад родных сыноў! Малодшая, Крыська, за нашага пайшла, але не ўжыліся, хоць харктарамі падобныя. На старасць уздумалі развесціся. Крысіны дзецы цяпер штотыдзень да бабы прыезджаюць, усё раяца, пытаюцца не ў маткі ці бацькі, а бабу слухаюць. Баба, хоць ёй ужо 84 гады, гаспадарку дзяржаве не аддае, можа, унучак наймалодшы адумаецца, восьме маёнтак у свае рукі? Добры хлопец, кемлівы, разбіраецца ў гаспадарцы, хоць сам працуе на фабрыцы. Тут жа на сваім быў бы. Гаспадарка дагледжана, выраблена кожная грудка зямлі. Амаль усе гаспадары ў вёсцы, нават на гадоў дваццаць маладзейшыя ад Настулі, пааддавалі свою зямлю “панству”, на пенсіях калякаюць, але як жа можна зямлю аддаваць, калі яе ніхто рабіць потым не хоча?! Ляжаць палоскі аблогамі! Як чалавек можа на гэта глядзець! Ці ж ім сэрцы не баляць! Бо з чаго ж, як не з любові да зямлі яна, Настуля, тут учапілася, у гэтыя пясчаныя пагоркі! Даказала свою ўласнасць не толькі да Максімавага поля, але і да гэтае калісъ чужое ёй вёскі, дзе знайшла прытулак. Праўда, ейная гаворка і сёння адрозніваецца ад суседской, але яна іхняя цяпер, з Каўпакоў.

— Глянь ты, — кажа баба Настуля, — дае Бог людзям роднае месца, куды, як птушкі ці звяры вяртацца, ляцець павінны. А, бачыш, толькі на мой панадворак мае птушаняты заглядаюць. А не зязюлі ж нашы бацькі, ніхто ім не можа закінуць, што яйкі камусьці падкідалі! Нагадавалі сабе памочнікаў, але куды тыя падзеліся...

На сваім

Ну, то я вам расскажу, як нам тут у глушы жывецца... Я сама старая, то мне ўжо не да жыцца, не то, што раней, як жылі мой чалавек і сын. А тут я во так адна калякаю, узіраюся, як іншыя жывуць. Каму ў чым-лень дапамагаю, другія мне штось дадуць... Кругом лес, панімаеш, лес мае палоскі зарос, ладны ўжо маладняк, у чалавекі два ростам будзе. Усё вышэйшаю сцяной хутар мой ад вёскі гэтым лесам аддзелены, бачыш. Найбліжэйшая мне — Марылька. Як прывёз яе Федзя за жонку, адразу мне яна спадабалася. Рабацяшчая такая. Не ўсядзіць ні хвіліны. Добрая маладзіца, ветлівая, спакойная. Казалі, бацька-анкаголік моцна яе біў, матка паралізаваная гадоў дваццаць ляжала, то ўся гаспадарка была на Марыльцы, найстарэйшая ж была, і выхаванне сясцёр і братоў, а тых малечаў было, як гарбузняят! Федзік, можа, і таму яе браў, што спраўная ў гаспадарцы і недурная паненка, бо гадоў пад трыццаць... Ды і яму ж каля сарака, бо дзяўчыну на жонку ў наш час як во цяжка знайсці. Голую браў, як той казаў, у адной сукенчыне, бо ў страшнай галечы Ракіцкая жылі — што бацька прапіў, што сыны з хаты на гарэлку павышяглі (во, бачыш, які прыклад стары сынам даў!). Апошнюю людскую сукенку матцы Марылька ў труну аддала. Крыху цётка з Беластока анучак прывезла, сваёй дачцэ падабрала, трохі новага братанцы купіла з пенсіі. Ну, так Марылька прыйшла ў нашу вёску, на суседні з майм хутар.

Ой, добра я ведала, у якую хату яна трапіла! Бытта людзі някепскія, як усе, цягавітыя да працы, хоць, праўда, не ўсё ім спорылася, ды якіясь яны... як ваўкі. Дзівакі. Прыйдзе старая Маланка да мяне дахаты, дзень добры скажа або і не, але перагляне табе ўсё па

закутках. Або зойдзе на панадворак, лазіць, ходзіць, заглядае, а наш сабака аж на будку ўзлезе, заходзіцца. Тупне на яго Маланка, кіне каменем, як на свайго. Думаю, спушчу яго на гадаўку, хай пакажа, хто тут гаспадар, але ж не, усё ж такі — суседка, прыйдзеца з такою жыць да самае смерці.

Як Марылька хадзіла першым дзіцём, то Маланчына дачка прывезла нейкія таблеткі ад знаёмага доктара з Бельска, ну, і ўкінула ёй ту ю атруту ў суп, каб дзіця выкінула. І страціла дзіцятка Марылька, і сама ледзь не памерла ў шпіталі ў Беластоку, куды яе скорая на сігнале павезла. Ледзь яе адратавалі, бо плод ужо гніць пачаў. Ой, рады былі, пэўна, Маланка з дачкою! Маланка хадзіла, хадзіла па полі і лесе, як нявестка ў бальніцы была, я сама чула, як прыгаварвала: «Ой, не думай ты, што будуць у цябе дзеци, што ты тут на майм укаранішся! Дам я табе такое, што ніводнага не народзіш!»

І не было б зусім Марыльцы жыцця ў хаце, але муж рашыў аддзяліцца ад бацькоў. Зрабілі старым у каморы пакой немалы, адрамантавалі, вокны вялікія, светлыя ўставілі, а самі — у другім пакоі з кухняй. Марылька нарадзіла Бажэнку. Як ні старалася Маланка, каб не дапусціцца больш дзяцей! Казала: «Ты, Марылька, хударлявая такая, яшчэ нам памрэш пры родах, ці што, а хто тваіх байструкоў гадаваць будзе!?!» Але Марылька паздаравела. Федзя з ёю добра абходзіўся, шкадаваў, у гаспадарцы ўсё лепш ішло, расло ўсё, гадавалася... На здзіў! І нарадзіла Марылька яшчэ дзве дзяўчынкі і чатырох сыноў!

Як ні стараліся старыя нарабіць бяды нявестцы! Цяжарную скопяць, бывала, стары трymae за рукі, а Маланка дзвярыма стараецца яе сціснуць! Хіба хацелі так дзіцятка з жывата ёй выдушыць?! Хоць старэчы нядужыя, а так ушчаперацца, моцы такое ад нянавісці набяруцца, што не, не паверыш, маладзіца ім не дасць рады! Потым Марылька тыдзень не магла нічога

зрабіць у хаце, падаіць кароў. Памёр Федзеў бацька, бо старэнкі, нямоглы быў у свае восемдзесят чатыры гады. Маланка на ўсю вёску загаласіла, што атруціла яго нявесткага. Не хацела потым ад яе узяць ні кавалачка хлеба, ні кроплі малака.

Маланцы ішло ўжо на 88 год, але жвавая, усё за грыбамі па лесе хадзіла, прадавала. Прыйду я, бывала, да Марылькі, каб з ёю ў лес пайсці, бо з Марылькай і паразмаўляеш ад сэрца, такая людская, спагадлівая, разумная кабета, што і часу не страціш, калі нават ні грыбочка не знайдзеш, і лягчэй якасьці на сэрцы робіцца. І не наракала Марылька, пра сваю бяду ніколі слова не сказала. А Маланка за намі прэцца, крычыць: «Ты, старая акулярніца, што ты тут шукаеш, шпігуеш? Сядзі за сваёю хваінаю, хто цябе сюды прасіў?! Збяруцца дзве чараўніцы і ўсё думаюць, як мяне звесці з белага свету!» Праўду кажучы, то страшна было пакідаць дзяцей адных у хаце, бо бабе бралася на дурныя жарты: а то серпікам па ножкы малому паласне, а то макавіннем з цукрам пачастуе ці воўчай ягадай... Казала я Федзю, каб завезлі матку да псіхічнага доктара, бо ці ж яна нармальная? Але хто хоча, каб яго маці ў псіхбалніцу паклалі! Ёй хіба хто і сказаў пра маю параду, бо Маланка так мяне зненавідзела, што начала камяніямі лупіць, як толькі пакажуся на сцежцы.

Марылька не толькі гаспадаркай займаецца ды дзецьмі. Не могуць нахваліцца людзі ва ўсёй гміне — дзе не ўдасца нікому, Марыльку паслаць можна; яна і з ураднікам паразмаўляе як роўны з роўным, а калі трэба, дойдзе і да ваяводства ці нават абаронцы грамадскіх правоў Зялінскага, нікто яе не запалохае. Не бацца, умее справу лагічна вылушчыць, разбіраецца ў палітыцы, гаспарадцы, вясковых бедах. Дзякуючы Марыльцы хоць дарогу ў нашу вёску зрабілі, і да грамадскага пачыну не раз нас заахвоціла, нават такіх старэчаў, як я. Хацелі мы яе выбраць у

самаўрад, але ж часу ў яе няма — гаспадарка такая вялізная, дзяцей, як гароху! Дзеткі дагледжаны, добра вучашца, толькі якіясьці баязлівия.

У апошнюю зіму выбралася была Маланка пагасцяваць да другое дачкі, у Бельск-Падляшскі. Памятаеш, такія маразы моцныя ўзяліся ў лютым? Во-во, само тады. Федзевы думалі, што маці пераначуе ў Бельску, але не. Аўтобус давёз яе да нашае дарогі. Холадна ёй, пэўна, было, адкаркавала бутэльку, што дачка ёй дала. Надпіла крыху, пагрэлася. Памаленку апаражніла паўпляшкі.

Знайшоў Маланку Антось Піліпаў, што раніцай збіраў ад гаспадароў конаўкі ў малачарню. Конь захрап, запырхаў ды стаў, як укананы. Антось злез з шытак. Старая сядзела ў сумёце, абняўшы калені, з бутэлькай у заснежанай далоні, бы спала. Ля яе выструніўся іхні Бобік. Калі ўбачыў суседа, вяла махнуў хвастом і пабег у лес па сваіх справах.

Маланка памерла сто метраў ад свае сялбы, якое так не хацела аддаць “чужой”.

Аўдосіна неба

— Намалюй мне, Федзя, на полапе сонца ды хмаркі, калі ўжо фарбаваць будзещ, — сказала баба Аўдоська. Калісь бяліла бэлькі глінкай-сінькай перад кожным святам, пэндзлем з мяккае рачное травы. Але пакойны Сідар роўна абіў іх плітай, памаляваў васільковай алейнай фарбай, і цяпер ужо клопату няма. Але ж выцвіла ўсё. Маліваць нанава трэба. Гроши Аўдосья мела з рэнты, невялікія, але на такі рамонт хопіць. Ну, які ёй вялікі трэба, бо ўсё паскрэбла, памыла, але ж столі сама не памалюе, на драбіну ж не палезе! Ну, а каб цікавей было — давай, Федзя, тыя сонца ды воблачкі. Нескладаная ж справа.

— Я маляр пакаёвы, не мастак, — закіпей гонарам Федзя Барбушын. — Вам яшчэ сонца ды хмары! Яшчэ можа і месяц! Хто то бачыў такое, палацы!

— А што, не зможаш? — здзівілася бабуся. — То ж і дзіця, і тое сонца першае малюе, бо бачыць. Ну, пляшку дам.

— І за пляшку, і за гроши — на такую дурноту на драбіну не палезу, дзякую! Смешная вы кабета, баба Аўдося.

— То ж не з цябе смяяцца будуць. Намалюеш добра, то і пахваляць яшчэ.

— Як хочаце, то за пляшку вам зробяць гэта студэнты, яны ў Карпа пасяліліся. Такія то жарты любяць. Да таго — замежныя, хоць па-нашаму гавораць.

Патэпала з калочкам бабуля да маладых, а маляваць яны сапраўды ўмелі — у акадэміі ў Мінску маляваць навучаныя. І вывелі яны на бабулінай столі і сонца, як жывое, паўднёвае, гарачае, і воблачкі беляя, перыстыя, і бурыя хмары, і ружовыя як пад заход, а сярод іх нават самалёцік цягне белую смужку, а над печкай — срэбны маладзік сярод зорак.

Цешыліся, смяяліся. І Аўдося, лежма ўжо, у нядузе, успамінае туую радасць, той смех, гледзячы на сваё неба.

Ноч у Бельску

Марысін унук, васемнаццацігадовы Юрась, забіў Гандзіна > свінчо падвесну. Даў абушком у лоб, ашаламіў, і закалоў умела, піхнуўшы швайку проста ў аорту. Свінка крыкнула, паткнулася і бухнула крывёю. А потым бегла, бач, аж на другі паверх вілы Гандзіных сваякоў, уцякала з адчайным енкам па сходах, шаравала мяккім жыватом па мармуровых

прыступках, аж уткнулася сухім гарачым лычом у гаспадынін прыпол.

Не змагла ўцячы Гандзя ад свінячае смерці на пакоі.

... Прыйехала з вёскі у Бельск разам з маленькім дробным парсючком. Паклала яго ў “летнюю кухню” свае сястры. З туга завязанага кужалёвага мяшка заенчыў ён, і мяшок пакоўзаўся па слізкай, пакрытай пліткай падлозе.

— Гандзя, што ты сюды прывалакла? Не будзе тут табе ніякіх свіней! Хоч, гадуй іх у сваёй Маліноўцы. Што ты хочаш, каб Мірык адправіў нас абедзвюх назад? Тут панская хата, а не якісь хляўчук!..

Гандзя падняла на калені рухавы мяшок, паправілася на зэдліку, расшиліла першыя гузікі цвёрдай ад марозу балонневай курткі, выцягнула з кішэні пакамечаную мужчынскую насоўку, з шумам выцерла балочы нос. Крыху аслабіла завязку мяшка, каб парасё падыхала, з чуласцю ўсунула руку ў сярэдзіну.

— Ну, што, як, кажы, — Гандзіна старэйшая сястра змахнула з цыраты на стале крышаны, у кубачак насыпала гарбаты, у разетку ўваткнула малы падарожны кіпяцільнік.

Гандзя была галодная, пад’ела б чаго, хоць бы супу, не толькі гарбаты напілася. Быў лістападаўскі ранні вечар, а столькі ж ехала з вёскі — добры кавалак аўтобусам, потым пару прыпынкаў цягніком. Уцякла з уласнае хаты, ад свайго Паўла. Куды ж было ёй ехаць, як не да сястры?! Марыся шмат гадоў жыла ў сына ў Бельску, трох гады будзе, як у навюткай вілі. Гаспадарку дапамагала весці, праўнukaў ужо няньчыла. Яшчэ здаровая, хаця старэйшая ад Гандзі на пятнаццаць гадоў. Жыла цяпер, праўда, у летняй кухні, але гэта, казала, з выбару — не мела ўжо сілы хадзіць па паверхах. Старалася яшчэ і чым-нечым дапамагаць, але практична жыла за сваё, хапала ёй свае пенсіі, хоць невялічкай, але магла што і унукам

купіць, і праўнучкам. Не без значэння было хіба і тое, што і ў гэты дом свае грошы ўваліла, і да машины далажылася... Глядзела цяпер на яе, Гандзю, з ейным параасяткам на каленях, сваімі выцвілымі, але жывымі вачыма. Гандзі, вось, за шэсцьдзесят, але не сказалі б, што гэта яна, Марыся, яе калісьці няньчыла, што гэта Марыся дала жыщё паўтузіну дзяцей, павыхоўала іх, пагадавала, у свет пусціла, і ўнukaў пагадавала і выправіла ў людзі, і вось пррабабкаю ўжо... Акуратна падстрыжаная, у чыстым хвартушку на спраўным стане, у цёплых, абшытых пухам тапцях стаяла яна над сваёй сястрою ў зашмальцаванай балонцы, з параасяткам, бы дзіцём, якога ніколі ў яе не было, на руках. Ні дзяцей, ні мужа, якога ўрэшце пакінула на пушчанскім хутары...

— Сядзі, сядзі, зараз тваё парасё пусцім у шопку, не павінна замерзнуць, не бойся! Пераначуеш у мяне тут. Не думаеш хіба на старасць ісці ў свет? Не ў тваіх гадах, Гандзя! А што людзі на тое скажуць, ты падумала?! Гэта ж грэх! Як жа дасць сабе рады твой Павал? Загіне без бабы! Ты падумала?

Парсючик заваруцьця, стукнуў балюча капыткамі ў Гандзіны грудзі. Кінула яго на падлогу. Заенчыў, пасунуўся ў бок прыпечка, дзе заціх.

— Падумала, Марыся... Ты толькі хоць мяне не выкінь. Ды што там, пайду ў людзі, можа, прыме хто. Буду дзяцей няньчыць, мыць, гатаваць... Магу апекавацца якім старэчам...

— Ты, Гандзя, сама паглядзі, што і табе незадоўга вады падаць трэба будзе! А твой чалавек? Ці Павал такі зноў кепскі? Усе ж п'юць па вёсках, што ты зробіш! Можа, гэта ў яго ўсё ад таго пайшло, што дзетак сваіх у вас няма? Няма гаспадарку каму пакінуць...

— Нікому няма, калі нават у каго дзеці і ёсць. Мы там усе пагінем, Марыся.

Марыся заліла гарбату кіпнем, з шафкі дастала

купны пірог.

— На, Гандзя, пакуль што гэтага паеш. Мірыкавых ніколі дома няма, а сёння вось паехалі на вяселле. То я і не гатавала сабе нічога. А парасё давай вынесем, не замерзне, а то зараз, можа, яму на двор захочацца...

— Не, лепш яму тут будзе. Вось вашыя сабакі такія злосныя, яшчэ што яму зробяць, возьмуць пакусаюць... Або шчэ хто яго ўкрадзе...

Пераначавалі на ляжанцы за печкай. Ноччу Марыся выходзіла, падкідала вугаль у печку цэнтральнага ацяплення. Тут, у летній кухні сцяноўка доўга трымала цяпло, Гандзя добра пагрэла спіну. Парасятка стагнала ў сенцах, бразгала вёдрамі, стукала ў сцяну. Тры сабакі, якіх спусціла з ланцугоў Марыся, насіліся па панадворку і агародзе, безупынна брахалі, дзерлі пад дзвярыма, — пэўна, пачулі жывёлу. Дыхалі цяжка пад парогам, скрабліся, а тады свінка квікала з перапуду і бегла ў другі кут, перакідаючы цэбрыкі.

Марыся паправілася на ляжанцы. Не спала.

— Ведаеш, цесна ўжо майм у вілі, — сказала знатугаю. — Вось унукі іхнія павырасталі, кожнаму трэба свой пакой. Юрась ужо будуецца... Ды мне тут лепш, прывыкла я да жыцця ўнізе... Маюць, ведаеш, свою служанку, то прыбірае, гатуе. Не трэба мне ўжо лазіць па паверхах... Вось, а тут і гарод прыгожы, і сабакі добрыя, хоць злосныя, мяне любяць, то і бяспечна жывецца. Я ж іх таксама ад шчанючкоў пагадавала...

— Марыся, колькі ты ўжо ў Бельску будзеш?

— А, будзе дваццаць, як няма майго Мікіты, а, здаецца, быццам усё ўчора было... Гандзя, не пакідай ты Паула. Так цяжка быць аднаму...

— Не-не. Я тут застануся, калі ты не супраць.

— І калі нічога не скажуць мае.

Марысіны не мелі нічога супраць. Прынамсі, нічога не сказалі. У Гандзі быў свой грош. На падворку не

замінала, на пакоі не прасілася.

Праз два гады, калі Марысю правялі на гарадскія могілкі ў сасновай труне (грош на яе ў чорным вузельчыку трымала за іконкай, разам з шэрай грамнічкаю яшчэ са свайго вянца), Гандзя засталася адна жыць у хатцы. Парсючок рос харошы, гладкі. Выпускала яго Гандзя пабегаць з сабакамі па агародзе вечарамі і калі гаспадароў не было дома. І супраць свінча нічога Марысіны не мелі.

Забіў Гандзіну свінку перад Вялікаднем Марысін наймалодшы ўнук. Не хацела Гандзя таго мяса есці, хаця каўбасы давялося ёй рабіць. Круціла ноччу ручкай мясарэзкі, плакала, а пад дзвярыма нецярпліва саплі Рэкс, Азор і Тарзан.

Дом Паўліны

Аранжавы “Фіат” хутка сунуўся па бліскучай ад нядайняга дажджу шашы. За рулём пускаў за шыбу тыгунёвы дым немалады ўжо кавалер, сын Паўліны Хведарчай. Сама Хведарча, упёртая вострымі каленямі ў пярэднія сядзенне, круціла на бакі галавою ў ядвабнай хустачцы, — успамінала родны краявід, хапала за руку суседку, паказываючы пальцам на ўсё новыя, для Карусі аднолькавыя і нецікавыя, карціны. Шаша роўна бегла паміж бярозамі, свежыя лісточкі якіх павявалі на доўгіх, далікатных галінках над узбоччам дарогі, там-сям прамільгалі за маладняком хутары ў старых садах. Паднялося роўнай шчоткай жыгта, праз шыбу ўціскаўся салодкі пах гною і свежае зямлі.

— Бач ты, рана да Юр’я зямля сёлета адчыні-лася,
— заўважыла Хведарча. — Каб толькі надвор’е не
папсовалася... Ой, ля, Карусё, хутар Павэльскіх, ля!

Жыў Павэльскі на пяскеві, але хадзіў у капялюшыку. Аноп, ня ведаеш ты, як там цяпер з іхнімі? Як ім там жывеца, га? Нашу хату, Карусё, яны калісь купілі, перанеслі сюды, у Ляхоўшчыну, як мы пабудаваліся ў Новым Мосце... Карусё, а чаму ты такая белая стала, кепска табе ў машыне? Мне спачатку надта ж блага ў самалёце бывала, першы раз, як ляцела ў Амерыку, але цяпер хоць бы дзічкі, толькі спачатку ў вушах закла дае.

Каруся Маліноўская, Паўліна сяброўка з дзяцінства, ехала са старою ў сваю вёску. У сяло, якое знікла з мапаў і з паверхні зямлі. Палову яго ўхапіла сабе новае возера, другая — хутка зарасла дзірваном. Каруся сама не выбралася б туды, бо і чаго, але не давала ёй спакою Паўліна, што прыехала ад сына з Чыкага. Добра Хведарчай — мае да каго ездіць; пасля смерці Хведара Катовіча аддала зямлю дзяржаве за пенсію і сядзела ў сваіх дзяцей — то ў нежанатага Анопа, то ў дачкі ў Познані, то зноў у Амерыцы — у Шурычка ці Валіка... І хацелася ёй цягаць старыя косткі! Здаецца, такой Карусі выбрацца да лекара ці на кірмаш ужо цяжка, а Паўліна, якой больш, бо ўжо семдзесят гадоў, лётае сабе па свеце! Ёй-та, можа, і лягчэй — на Хведарчай ні грамулькі тлушчу, адно жылы ды косткі, перабірае сваімі доўгімі нагамі, што малады ледзь з ёю збяжыцца! Ано паморшчылася непрыгожа, узрост па далонях відаць, твар сухенькі, а ў Карусі гладчэйшы, румяны. Але зубы якія ў яе, Божа мой — такія зубы! Хіба ж не штучныя, бо не вымаюцца, але як снег!..

— Што ты, Карусё, так мне ў рот усё ўглядза-ешся?
— Хведарча вышчэрыла свой снежна-белы гарнітур.
— На зубкі дзвівішся? Гэта я ў Амерыцы такія ўставіла. Думаю яшчэ пасмакаваць жыщця. Не пашкадаваў Шурычак даляраў, кажа, што хоча мець матку амерыканскую, як у “Дынастыі”. Вось мне такія і прышрубавалі. Цах-цах! — глядзі, косць магу

перакусіць! Хоць старая, то з такімі зубкамі кожнаму прыдамся!

— Вы, мамо, глядзіце, бо і сапраўды які наш кавалер вас у Амерыку не пусціць, калі да яго ўсміхненцеся! — адварнуўся Аноп. — Во тут бабыль недалёка жыве адзін, у Барысках, што нашу хату ад Павэльскага купіў, перанёс. Мамо, хочаце нашу хату пабачыці?

— От, прыдалося б. Ты ж у гэтай хаце нарадзіўся. Колькі ж ёй будзе? Ставілі мы яе ў пяцьдзесят другім, так ці не... А ты мяне, сыну, замуж не выдавай, сам себе лепш якую людскую дзячыну знайдзі. Мне ўжо больш няволі не трэба, адпакутавала я за свайго Хведара! А вось і нашы Барыскі, надта ж хутка на машинае, ледзь слова скажаш, і на месцы.

Спыніліся перад новымі жоўтымі веснічкамі ў счарнелым пахільм плоце. Хведарча спусціла за парог машины свае доўгія ногі, але хутка падабрала іх назад — паркан пераскочыў вялікі худы сабака і гыркануў перад яе тварам. Ад падворка ішоў босы мужчына, высокі і чорны, у цікавым летніку. Затрымаўся перад брамкай, узяўся за драцянную пятлю, заложаную на слупок і паглядаў з разяўленым ротам.

— Гэй, дзядзьку, мы да вас у госці! — высунула з-за шыбы нос Паўліна. — Патрымай свайго д'ябла, а то шчэ каго пакусае!

Босы чалавек скінуў дрот, адчыніў брамку, схапіў сабаку за карак і штурнуў убок. Той прысеў, запішчай па-шчанячы.

— Ну, чорт! Пайшоў прэч, бо заб'ю! — затупатаў на яго гаспадар.

Сабака прылёг да гаспадаровых ступакоў, заенчыў.

Госці вылезлі з машины. Хведарча падабрала сваю доўгую ваўнянью спадніцу, каб не памачыць яе ў высокай траве, скіравалася цераз падворак да дому, не азіраючыся на гаспадара.

— Мы, пане, не так да вас, як да свае хаты.

— А хто вы будзеце? — мужчына прыспешыў свой крок, каб паспець за Паўлінай.

— Паўліна Катовічыха. А гэта мой сын Ануфрэй, а во гэта пані — Маліноўская Караліна. З хутара Залескага наша хата пайшла на Ляхоўшчыну, да Павельскіх, а вы яе ад іх купілі. Пабачыць прыехалі, як наша хата маецца. Не будзеце супраць паказаць нам, як жывяце?

Ішлі паўз доўгую бела-жоўтую, пакрытую глінкою сцяну старэнкае будынкі з асельм у зямлю зрубам накрыж, з малочна зашклёнымі маленъкімі аckenцамі. Чорна-бурая саламянная страха павісла на ўзроўні чалавечага росту. За гэтым домікам стаяла хата Паўліны.

— А чаму ж ты не разбіраеш гэтага страшыдла? — Паўліна прыпынілася перад зарослым дзікай канаплёю парогам. — Хіба ж ёй будзе сто гадоў, як не болей?

— А шкада, ды й не хочацца яе чапаць. Рушыш пальцам, то падворак заваліць, потым смецце вывозвы. А так сабе няхай стаіць, паціху гніе. Мне там яна не шкодзіць.

— Ай што вы, яшчэ хто чужы прыедзе, здымка ў нарабіць, апіша, як то ў нас людзі жывуць, цыт! — заматала галавою Каруся. — Ну, ведаецце, я даўно такое развалюхі і не бачыла!

— Не разваливаеца ж, стаіць, то хай стаіць, як яе прадзед паставіў. Сваё перажыла, людзі з яе ў свет павыходзілі. Я забраў з яе, што трэба, зачыніў. Ніхто нас не чапае, от, жывемо тут так сабе.

— Што, адзін жывяце? — пацікавіўся Аноп.

Падышлі ўжо да іхняе хаты, учарнелай, але моцнай, з шэрымі крэйдавымі лічбамі на бэльках; побач слаба зарысоўваліся такія ж, расплывістыя ўжо, зробленыя сінім хімічным алюкам. Дом стаяў на вялікіх камянях, няроўна склееных цэментам.

— Адзін жыву, як бачыце. Не ўдалося мне знайсці

братняе душы. Да сарака меў яшчэ надзею, сватаўся то там, то сям... А вось апошнія гады, як мама памерлі, то ўжо так сам калякаю. Садок во маю, хароши. Вуллёў трыццаць, мёд маю добры, авечак тримаю, курак, трусоў... І жыву сабе, вось... — мужчына рыпнуў дзвярыма, прапускаючы гасцей з сенцаў на кухню.

— А-а-а, вы так запланавалі, — заглянуў Аноп за заслону, што аддзяляла кухню ад пакоя. — У нас тут сценка была...

— А во тут ты, сын, нарадзіўся, — паказала на куточак за кафлёвай печкай маці. Агледзелася па хаце, перажагналася да іконы святога Юр'я над акном у белым неадпраставаным ручнічку.

— Прыесці можна ў вас, гаспадару?

— Ай-яй, сядайце! — замітусіўся мужчына, выцягнуў з-пад стала доўгі шурпаты столак. — Можа, мёдзікам пачастуецца, панства? Толькі сцукраваўся ў мяне ён штосыці... — захадзіў каля шкапчыка з посудам.

— То, пэўна, увесь мёд на зіму пчолкам забралі, а цукар даць ім — то ж не тое... Не любяць яны, пчолкі, калі ім мёд цукрам замяніць, слабеюць, уміраюць! — са знаўствам распавядала Паўліна, каштуючы з лъяжкі цёмны грачаны мёд. — А як цябе, сынок, клікаць? Чый ты будзеш? Ці часам не Дамінін, такі чарнівы?..

— Не, Дамінінае сястры сын. Ганулін Ігнас.

— О, бач ты... Счула — знаёмае. То ж Гануля з майм братам Лёнікам меліся к сабе! Думалі, што будзе што з гэтага... І прapaў наш Лёня ў Прусах... Ай-яй-яй! То ты будзеш Ганулін! І што, не зладзілася табе, Ігнас, жыццё?

— Што ж зробіш, цётко... Не сам жа чалавек свой лёс выбірае. З лёсам на гэты свет прыходзіш...

— Ой, не-не! Што ты кажаш! Каб так кожны думаў, то свет зусім не змяняўся б! А ты... То ж ці мала

дзяўчат у твой час было? Ну, не трапілася твая. Ну, можа і праўда... Як мяне мой Хведар браў, то я ад шчасця ўмірала, а потым ледзь ад таго шчасця выжыла! Але што зробіш — трэба было нашым дзесям на свет паявіцца. Каб не яны... Але я не кінула свайго чалавека, дагадавала да ягонае смерці. Быў паганец, такую і смерць мей, Бог адплату кожнаму дасць. Ён ведае...

— Вам то, цётю, добро, у вас сваё ёсць. І я хоць хату маю, зямлі кавалак, то і жыву так. У іншых і гэтага няма. А што кабет тычыцца... Ужо сабе ніякай не знайду, застары, і маладзейшыя хлопцы ў нас іх не знайдуць. Хоць ты сядзь ды плач!

— Але, — згадзіўся Аноп. — І ў мяне з гэтым загвоздка. Каб так жыць, то яна да цябе пайшла б, але не на вёску...

— Ты, Анопе, не кажы, бо лаяцца буду! — замахнулася лыжкай Паўліна. — Ля, жыў з нейкай Жаннаю, то не хацеў пабраца, жыць па-божаму. То і кінула.

— Не кінула, а паехала сабе да лепшага. Рускую сабе вышпісаў, — растлумачыў Аноп. — Прывёз, хвайнайная баба, усё на месцы мела. Падумаў, можна і запісацца. А тая зараз за манаткі і ходу. Пабачыла, што за мною не нажывеца.

— Ага, нажыў ты з ёю паўгода, не кажы. Трэба ёй быў пашпарт, то знайшла такога, хто яе ўзяў. І маеш — ні кала, ні двара. Бо што ж гэта за дом — каморка ў блёку. Ты, Ігнась, аж дзве хаты маеш, — засмяялася старая. — А ў мяне дзетак аж чацвёра, і ў Амерыцы, і ў Еўропе, але хаты ўжо ніякае свае. Во што я маю на старасць. А колькі табе, сынку, гадоў будзе?

— От, ні жарты — пяцьдзесят чатыры. Не заўважыў, як гадкі праляцелі... — уздыхнуў Ігнась, заглядзеўся ў акно.

— А, мамо, збірацца будзем, а то цымнець пачынае, не паспееем да Бандароў дабрацца, а і вярнуцца назад у

Гайнаўку трэба... — схамянуўся Аноп.

Сабраліся хутка. Сабака неспакойна выглядаў з-за вугла белае хацінкі. Выскачыў з брэхам на зарослую травой дарогу, калі машина рушыла. Не пабег за ёю, дзёр лапамі мураву, брахаў, як быщам лаяўся. Гаспадар схапіў яго за карақ, падняў уверх і пацалаў у здзіўленую, спалоханую засліненую морду.

— Аноп, дасі нам свайго “Фіата” на нядзельку? — хітра запыталася ў Анопа маці. — Правы ў мяне ёсць, вочы добрыя, не выпіваю, машины твае не паб’ю, вядома.

Аноп зірнуў у люстэрка. Паўліна з усмешкай паглядала на мілевыя слупкі, што мільгалі ўзбоч дарогі.

Піліп у фасолі

Не пазнаў Піліп свой загон у роднай вёсцы. Хоць зямлі ён не забыў.

Піліп з М. з Гарадоцкае гміны што і раз прыязджавае ў вёску, хоць даўно абжыўся ў Беластоку. Коля і Надзя, ягония стараватыя бацькі, і не думаюць здаваць гаспадарку, хоць ім ужо ўелася ў косці. Але, нават цягнуцца абраўляць палеткі суседзяў-пенсіянераў, — во там на ўрадлівых агародах пасяялі гуркі, там фасолю, там лапік аўса, тут будзе рэпа... Стары з крэктым лезе на трактар, Надзя коціцца за ім следам. Нават на той трактар уцягвае сваё поўнае, хоць ужо не такое дужае цела. Летась падала Насця з трактара, паламала нагу, то Коля ў тое лета зусім з сілы выбіўся. Але удалося ўсё ў мінульым годзе сабраць, ды нічога не было б, калі б не Піліп са сваім сябрам (сябру давялося добра адплаціць).

Думалі раз ужо старыя кінуць усё і адпачыць. Але калі толькі прыгрэе веснавое сонейка, запахне свежай

зямлёй і гноем, зазвініць жаўрук, Коля Пячкур ажывае, бегае па падворку, сюды-туды ездіць па гаспадарчых справах, арэ... Аж сэрца баліць, калі бачыць, колькі добрае зямлі марнуеца. Ізноў набярэ зямлі, а нават і без пытання робіць тое, да чаго ніхто прызнацца не хоча, дзярэ даўно нячэпаны дзірван. Іншыя жыхары ўзіраюцца і мяркуюць на лавачках: нашто Печкурам тая работа, тая зямля? Тыя бульба, пшаніца, жытга, авёс, тыя соткі гуркоў, ячменю, буракоў?.. Тыя каровы, авечкі?.. Дзеци ўсе ў горадзе, усім кватэры бацькі пакуплялі, цяпер унукам усё поўныя торбы цягнуць... А і так нявестка, Васева жонка, цешчу кацапкай абзывала... Торбы аж пэнкаюць, толькі ім усяго валакуць. Каб не тыя гасцінцы, то, пэўна, не было б ім чаго і цікавіцца старымі?.. Каму ўсё гэта пакінуць, тую гаспадарку? І так толькі Піліп што і раз прыедзе, робіць як шалёны — удаўся ў бацькоў. Замест ехаць дзе на ўчасты — учарненне на лузэ. Такая добрая ў Печкуроў зямля, але і так нікому яна непатрэбная: ніхто з дзяцей яе не хоча ўзяць, — ні трох дочки, ні два сыны. Нават Піліп кажа: “Тато, нашто мне яна? У мяне добрая пасада, іду ўверх. Тато, мамо, здавайце ўсё, будзеце мець грошы кожны месяц. Адпачывайце. І так у нас у горадзе ў ніводнага месца няма — кватэры малыя, дзяцей поўна. Не будзе вас куды ўціснуць, калі расхварэцца. Лепш у някепскім здароўі жыць вам тутака, дыхаць свежым паветрам. Мы і так вас наведваць будзем.” І, праўда, звоняць дзеци што і раз, пытаяюцца, як здароўе, калі даўно матулі ў горадзе не было.

У мінулым годзе ў М. камедыя атрымалася, на пацеху ўсім людзям. А ўсё праз Піліпа і фасолю. Засеяў Коля пяць палеткаў фасоляю — трох свае і два суседчыны агароды. Парасла фасоля буйная, высокая, з крамяннымі струкамі; усё тут расце добра, на былой тарпе. Прыйджаў Піліп, трох разы палоў ту ю фасолю,

умацоўваў яе на калках, падвязываў — на ўсіх загонах. Пра ўсё так дбае ён у бацькавай гаспадарцы — зярнятка ў яго не прападзе. А прыйшоў час, гаспадарлівы сын сабраў плён.

Вырваў Піліп сцябліны фасолі, калочки роўненъка паскладваў на мяжы. Склаў фасолю на кучку і пайшоў па мяшок. Прыходзіць — няма фасолі! На загоне, які тата ўзяў у арэнду ў Каваліхі! Вярнуўся Піліп дахаты, трymаючыся за галаву.

Ускіпей Мікола! Успыхнуў чырванню, як індык: старая... Кавалёва забрала, няйначай. Ці памылілася яна, ці спецыяльна так цікавала, каб украсіці плён, сабраны са свайго загона!?

Пячкур пабег да суседкі, заламатаў у сенцах, загружкатаў кулаком у дзеры. Кавалёва якраз высыпала попел з-пад пліты. А ж упусціла попельнік, так спужалася. А добры сусяд за сівы гуглік валасоў на яе старой галаве ўчапіўся!

— Што ты, Коля, хочаш? Якая фасоля? Ды твая фасоля стаіць на градзе, уся ў пустазеллі! Ніхто яе не палоў, аж шкада было глядзець. Я сама ўжо думала прапалоць яе, ды быллё парасло вышэй мяне, як мне туды лезьці з кульбаю! Трэ было Піліпа прыслаць. Ты што мяне, сусядзе, за косы турзаеш?! Во зараз пайду да солтыса, хай вызывае паліцыю! Супастат ты паскудны!

Вось такая справа! Піліп даўно не бачыў абедзвюх сусядак, а і пасля дваццаці пяці гадоў забыўся, якая з іх “Каваліха”, у сапраўднасці Манька Куцінская, а якая Маруся “Кавалёва”, па прозвішчу Каваль. Каваліха рада — нейкі добры чалавек яе фасолю акуратна палоў, падвязываў, а нават і пазбіраў, то ўзяла радзюжку, забрала плён і панесла дахаты. А фасолю, якую пасеяў вясною Коля Пячкур, перарослую лебядой, пырнікам, драсёнам і чым там яшчэ, ледзь выдзер бедны Піліп.

Збегліся ўсе з вёскі, нават тыя, на кульбачках,

прытэпалі, каб паглядзець, як беластоцкі пан бушуе на загоне.

Ратунак

Вярнуліся з Нямеччыны вясною сорак пятага. Чалавека не было яшчэ, я і надзею страціла, што думае ён, вытрымаўшы ўсю вайну, жыццё аддаў за рускімі. Ано хадзіла, енчыла, бо наша месца занялі сваякі і думаць не думалі, каб на сваё ісці. Урэшце перабраліся, але пакуль тое, што я ўсё хадзіла, прасіла па суседзях, каб хто поле зараў, каб пару кошычкаў бульбы пасадзіць далі на зіму, каб дзецы з голаду не памерлі. А муж вярнуўся, весь агухлы, у каstryчніку, дзіўныя якісь, такі прыбіты.

Дачакалі мы другое вясны. А маміны браты пабудаваліся каля Белавежы, у лесе, у іх свой хлеб ужо быў. Нават на самагонку хапала. Мамін брат найменшы гнаў яе з хлеба. Убачыў, што я канцоў не магу звязаць, дык кажа: “Ведаеш што, дзіця, прыходзь, бяры ў мяне гарэлку, наси прадавай.” А ў нас там у ваколіцы заўсёды п’яніцы былі. Ну, я і ўзялася таргаваць тою гарай. А да дзядзькі трэба было ісці аж 12 кіламетраў. І я кожны тыдзень, а калі не, то праз дзве нядзелі, ішла ў той бок, а потым ноччу валакла шасцілітровы круглы шкляны буталь. А абіваўся ж ён мяне па спіне! Каб пляскаты быў, неяк плецачок зрабіла б, лягчэй было б несці. А то ўб’юся — то ў адну руку перакіну, то ў другую, то зноў на плечы, і так лесам, каб ніхто не бачыў. Мяне не надта слядзілі, прынясу гэта ў Н., пасля, калі, зноў пачне змяркаць, цягну да нас, схаваю. Я вось прывалаку тую гарэлку, у бутэлькі разліваю, а чалавек мой нават не хоча да яе даткнуцца. Такое *путьо* было з яго, не да

жыцця.... А ў нядзельку ўсё тое прадам. І раблю людзям за кусок хлеба. Жыць жа трэба, карміць дзяцей. А жылі ж мы на голым пасля вайны, вёска была спалена фашистам... Так Бог дае чалавеку труд, каб выжыў...

Дачакаліся вясны. Людзі дапамаглі, далі бульбы. Я з восені жабравала была, не дай Божа! Зайду ў С. Тамашнія бабы дзвіяцца: “Дзеесь ты знаёма кабета, скажы, адкуль сама?” — “Не пытайцеся, адкуль я вам знаёма, а дайце мне, колькі хто можа, жытка, мне яго змелюць, я хлеба дзецям напякую.” І да каваля была зайшла, прадала яму пару метраў тканіны, што з Нямеччыны прывезла, даў мне за яе меж зерня, і нажабравала я меж жыта, і на цалютку зіму быў дзецям хлеб...

А во і цёпла стала. Аж нарваўся адзін чалавек. Прыйшоў да мяне, кажа: “Чуў, ты прадаеш гарэлку смачнну, з хлеба. Ты мне ў кожны ранак дасі яе па кілішку.” А да майго чалавека і не азываецца, той сядзіць, як нежывы. “Байкі, не прайграеш. Я не маю грошай, так плаціць, але ты знаеш, хто я? Я — гаёвы, у мяне цахоўка ў кішэні. Я з тваім не гавару, бо якісь дзіўны ён... Я табе памагу. А піць не буду кожны дзень, толькі тады, як мне трэба будзе...”

Пахадзіў так да мяне. Ён дадому — мой мужык з хаты. Гаёвы ўзлаваўся: “Чаго ты выходзіш?! Я прыйшоў кілішак выпіць. Не-не, я сваю жонку маю!!! Я вам хачу дапамагчы.” А ён усё ж выйшаў на растрэсены ганачак, маўчиць. Гаёвы кажа мне: “Шукай назаўтра пілу ды сякера”. А ў мяне няма іх. Кажа сусед: “Ну, бяры ў мяне, але ты сваё *путьо* разваруши, каб таксама ішоў!” Гаёвы кажа: “Будзь і ты ў лесе. Ведаеш кварталы ў пушчы?”

На другі дзень прыходзіць ізноў і кажа: “Знайшоў я клён, сасну і яліну сухія, усё прыгатовіў. Е піла і сякера? Заўтра ранютка, каб былі там і там.” Я ўзяла паўбутэлечкі гарэлкі, хлеба кусочак, суседка дала да

хлеба. І пайшлі церазрэчку.

Гаёвы сядзей ужо на пянёчку, чакаў. Ну, кажа, скідайце летнікі і шапкі, будземо палоць што трэба. І ўзяўся, разам з усімі, за працу. Столькі нарэзалі, што хапіла на хлеў у тры дзвёры, і клуню, і хату. На латы, на кроквы, на ўсё. А гаёвы такі майстар — як секане сякерай, то як хтосьці гэблікам! Нашыкавалі дрэва, наспускалі, пацерабілі...

Склалі дрэва на падворак. Давай я пытаць у людзей, дзе мне да яго трача знайсці. Прыйшоў цётчын сын і кажа: “Дасі мне ад метра, той я прыйду рэзаць, у мяне е піла доўгая”. А я сваяку: “Мой чалавек не зджукае з табою рэзаць, бо ён хворы і галодны, а ў цябе ёсць хата, у хаце хлеб і да хлеба. Ён з табою не выцягне.”

Тады настроілі мне С. з М., і той хлопец згадзіўся памагаць за... літар гарэлкі. Я кажу дзецику: “Ты, я з Нямеччыны прывезла такі летнік харошы, ты ж сіраціна, абарваны, абшарпаны”. Даля яшчэ таму хлопцу ганавіцы, падштаннікі, сарочку, кашулю і рубашку. Елі работнік тое што і мы — таўканіцу, крупнік і сякі-такі боршчык, абы хлеб быў. І зрэзалі мне ўсё на будову. Так мяне Бог пашкадаваў...

А тую няшчасную гарэлку насіла я яшчэ тры гады. Гэта ўсё, каб выжыць. А пушча нас ратавала.

Пра ўсё жыццё з мужам гаварыць не буду. Адным словам — біё.

Двух сыноў я пажаніла. З хаты на старасць выгналі. Цяпер жыву ў дачкі, таксама ўжо бабулькі. Па начах плачу, хоць мне ў яе добра. Кажуць: “Не плач, бо ёй прыкра; яна ж цябе глядзіць, есці табе дае, вядро тваё носіць, а ты плачаш?!” І глядзіць мяне, і слова скажа. А колькі старых нас тут у пушчы гібее...

Раман

Не трэ было Раману, дзякую Богу, ніколі па судах цягніца. Не спатрэбілася. І не судзіўся, і як сведак не ставаў, ні ў справах уласных, ні ў чужых. Калі раз трэба было ў суд ехаць на зацвярджэнне тастамента па бяздзетным браце, сваю спадчыну пісьмова пераказаў іншаму сваяку-сіраце; вядома, паперка была пацверджаная, а сам Раман, на ўсякі выпадак, “захварэў”. Бо чаго валачыща ў Беласток, плаціць гроши за дарогу, час, прызначаны на гаспадарку, траціць! Бачылі вы такое!

Хто любіць таўчыся па свеце, а хто і не вельмі. Хопіць Раману штосераду завезці свае прадукты на рынак у гміннае мястэчка. У Беласток, да дзяцей ды ўнукаў, Раман ужо толькі жонку высылае. Хай нават і пару дзён пасядзіць яна там, а яму тут, у хаце, спакайней. Без бабы справіцца: электрычнасць у хаце і хлявах, не трэба стагак кароў два разы ў дзень тузаць за вымяя. Уключыў — і пайшло; іншая справа, ці карове прыемна. Усё дзвівуюцца Раману: нашто яму столькі ўсяго, тая гаспадарка на старасць, калі б мог ужо здаць усё “пад панства”. А то капусты насадзіць столькі, што ўся вёска мень яе мае, то бульбы, пшаніцы, то жывіны столькі... А набірае зямлі яшчэ больш, бярэ суседскую ў арэнду, аблагі заворвае... Ну, весь век добры гаспадар быў. Без зямлі жыць не можа, рукі склаўши. І цяпер, хоць усе аднагодкі — ужо пенсіянеры, Раман калупаецца ў зямлі, сее, збірае, гадуе. Таўчэцца. Чалавек добры, з суседзьмі добра жыве. І добра было б, каб так і да канца...

Ці прадаў Раман Верцы капусту? Ці, можа, яна накрала яе ў яго? Калі б нават украла, то, пэўна, не заўважыў бы, а калі і нават прыкмеціў, то не пашкадаваў бы тых пару галовак. Хай наварыць, наесца. Муж яе пакінуў, жыве адна, зусім апусцілася.

Здаецца, штось у яе не так і з галавою ад тае самоты. Шкада старое. Прывалачэцца ў тваю хату, сядзе, транты раскіне, то злосць бярэ, што нічога не робіць — пайшла б дадому, ушчувае суседку Раман, але брыды ж не робіць. Была з яе добрая гаспадыня калісці. Што ж зробіш, жыццё кабеце не ўдалося. І цяпер яшчэ гаспадыня з яе, на яе зямля пішацца...

Ці то хтось параіў Верцы, ці не сам Раман падказаў, каб тое зямлі пазбылася. Значыць, не ў арэнду давала, а прадала. За тыя гроши дажыве ці тутака, ці ў Дому старцаў. Дзяцей не мае, то хто ж яе дагледзіць. А і зямля тут падаражэла, народ мястовы купляе яе на дачы. І тут раптам аб'явіўся Верчын муж, што дух ягоны быў ужо прастыў у ваколіцы.. Падаў на жонку ў суд, што ненармальная, каб правы адабраць. Што ў грашах яна не разбіраецца, што ходзіць бы блудная па сяле, што вось у Рамана накрала капусты... Шкодная, значыцца, для грамадства, зачыніць яе трэба ў псіхушцы, а маёнтак перадаць мужу, каб распараджаўся. Разводу ў іх жа ж няма. Адваката нават Антон наняў.

— Рамане, я ж у цябе нічога не крала... Не? Паедзь у той суд, скажы, як то было, — узмалілася Верка. Яна не думала пра сапраўдныя матывы дзеянняў мужа, забалела ёй толькі тое, што робіць з яе зладзеику. Яшчэ каб пэгээрскае брала, але гаспадарскае?!

Паехаў Раман у Беласток, пасведчыць. Сказаў, што трэба: не крала суседка ў яго капусты. Гаварыў, а глядзеў усім у очы — і суддзі, і адвакату, і Верцы, і былому суседу Антону... Каб нікому не зашкодзіць, каб ніхто не пакрыў дзіўся... Каб добра было.

Ехаў увесь мокры дахаты.

Марыя Кузьма

Сагналі нас усіх у пераходны лагер ва Уроцлаве. Апошня дні вайны былі, баі астатнія. Нагналі столькі народу з лагераў, з работ — тысячы! Я з сям'ёю, з дзецьмі, з маткай троі гады ў Нямеччыне была рабіла... Сагналі нас у такі раён, што наўкол толькі разваліны, руіны, адно брама цэлай засталася.

А такія енкі, такія ляманты — людзі, дзецы плачуюць вады, а вада... бяжыць проста па вуліцах. Вадапомпук якраз разбілі, кажуць, вада атрученая, нельга яе чапаць. А ўсе ад смагі гінуць, і думка адна, што нас тут усіх кончаць. А тых стражнікаў чатырох стаіць ў той браме, кудою цяжкія машыны праезджаюць. Людзей як маку... Малых, старых... Гляджу на аднаго немца, на яго пагоны — заслужаны, а сам маладзюсенкі. Ідзе — я за ім. А мая мама сядзіць каля майго меншага, народжанага ў трывіаць дзесятага — ён ужо нам ссінеў, так без вады яму кепска... Уміраць будзе... Я за тым немцам, ззаду, за ім... У цемры бачу — нейкі сівы коц вісіць, пад ім двое старэчай сядзіць, святло нейкае б'е ў тунелях. Кажуць старыя немцы таму маладому: “Глянь, а хто ў цябе ззаду стаіць?” Я ўсё разумею, кажу па-немецку: “Не бойцеся”. — “А чаго ты хочаш?” — “Мой юнг умірае, вады яму трэба”. — “Дайце трошкі вады,” — кажа малады немец; пэўна, бацькі гэта былі ягонія. Яны патараўанілі ў бак, кажуць, што і ў іх вады няма. Усё ж нацюркалі мне трошачкі. Вайсковец кажа: “Я буду ісці спераду, а ты — за мною. Я выйду, а ты пастой яшчэ крыху, каб ніхто не бачыў, што мы разам ідзем”.

Я хутчэй бутэльку маме: наце, паіце. А тут людзі рушылі да мяне: адкуль ваду ўзяла?! У цыстэрнах жа вада атрученая! Я падышла да тых немцаў, што стаялі ў браме, гляджу па-за імі — а там лонкі відна, даліну,

волю! А вада гудзе па тратуары. Кажу немцу: “Дайце вады! Мы на вас столькі працавалі! Дзеци нашыя ўміраюць, вады просяць... З нашых гаспадарак тое ў нас засталося, што на плячах, а мы ж мелі дамы, кароў, коней... Нас сагналі вы сюды тысячамі, дайце нам хоць перад смерцю напіцца. Пасля можаце нас усіх, і дзяцей нашых — пабіць”. — “Нэйн, нам нельга”. — “То скажыце, што з намі зробіце! Біце адразу!” Я тады была такая цянюткая, толькі што выйшла з бальніцы, страшныя атакі болю пячонкі мяне ў крук сагнулі... Стаяу такая маленъкая перад тымі ўзброенымі немцамі. “Я свайго шаснаццацігадовага сына, такога як і вы, аддала ў акопы, не ведаю, ці ён жывы... Дайце вады! Жышцё і так усё страчана наша. А не — то мы самі вас паб’ём!” — “А як ты нас паб’еш? У нас жа ж ружжо!” — “Вы нас усіх не паб’еце. Вось колькі *манаў* нашых стаіць. А хоць бы і штыкетамі!” А нашым мужчынам кажу: “Ламіце штыкеты, будзем іх страшыць, я пайду папярод”. Сабралася дванаццаць нашых, сталі мы перад стражнікамі... А тая вада рвецца, па тратуарах, па вуліцы, а піць не можам! Такая пакута! Ступілі мы пару кроکаў. Тыя — лясь-лясь! — ружжом. Ано даць залп — і ўсё з намі. Кажу хлопцам: “Пастойце, я яшчэ з імі пагавару”. З пяць кроکаў яшчэ ступіла. И ўсё да аднаго немца звяртаюся, а тыя трох — ані слова. “Ці магу яшчэ падысці?” — “Ja, kommen”. Я цап яго за руку, гляджу яму ў очы, усміхаюся: “Дайце вады!” — “А як жа тую ваду вам даць? Як напаіць столькі народу?” — “Калейка! Разумееш, што такое чарга? Як пяць чалавек, то будзе дзесяць вёдзер. А калі дзесяць чалавек, то...” — “Ja, ja...” — “Кідайце сваё ружжо, ідзіце па вёдры”.

Мяне паставілі ў той вадзе, а яна бяжыць, такая цёпленькая, сонца якраз з поўдня свяціла. “Ты будзеш першая, каго заб’ем, калі твае будуць уцякаць!” — “А хто тут будзе ўцякаць, калі тут сем’і, дзеци... Але ці я

іх упільную?..”

Людзі началі браць тую ваду. Крычыць немец: “Не піце гэтае вады, спачатку яе зварыще. Ламіце платы, раскладвайце агонь!” Усе платы палеглі. У пяці месцах распалілі агні. Людзі прынеслі майм дзесяцям кубачкі, хлеба, вады...

Наранку не было ні немцаў, ні вады. “Людзі, уцякайце хто куды!” — адзін вялікі крык. Мы разбегліся, адзін аднаго не бачачы. У бункеры, у разваліны.

Сядзелі мы пад якімісь трубамі. А перад намі — вайна. Пад адной сценкай — рускія байцы, пад другой — нямецкія. І за кожную адну сценку біліся. Гэта аж немагчыма расказаць! Каюшы б’юць па мурах — бух! бух! — усё ў агні. Малы мой вельмі ж крычаў: “Дзе тата?! Дзе тата?” Занялі нас рускія, пазбіралі, уцягнулі ў якісь дом. А на трэцім паверсе — немцы. У паніцы выбегла адна жанчына. То выбяжыць, то зноў вернеца, нікога не слухае. Трэці раз выбегла, немец з акна — пах! У апошні дзень вайны загінуць... Бабы ў плач. Я выйшла, прашу таго, што з камяніцы страляў, па-нямецку: “Не трэба страляць! То ж усенька Бог бачыць! Мы ж столькі год на вас работі! А гэтая ж жанчына нямецкая *фраў*, і яшчэ адна тут з намі ёсць, бо мы тут усе, цывільныя, перамешаныя!” Бачу, перабег той немец доўгім акном. Кажу людзям: “Бярэце свае гаспадаркі на плечы, пойдзем. Не плачце! З намі Бог. Я з радзінаю сваёю пайду спераду”. Усе пабралі клункі, мой чалавек узяў малога... Пайшлі.

Ішлі мы з самуткага рання ў тыл. А там стаялі рускія штабы. “Ежели польскій — пройдёшь, ежели рускій — пропадёшь”, казалі тады. Майго чалавека ўзялі на расстрэл. Я з мамай папаўзла на каленях да тых саветаў, каб яго пакінулі пры жыцці. Пусцілі, але, кажуць, праз трэх кіламетры зноў яго затрымаюць. Адзін старшина нас асцерагаў, адчайваўся: “Матка

маладая, і ты таксама такая маладзенькая, памардуюць па дарозе пад корчыкамі!”, ды правёў нас далёкаю дарогаю, каб абысці наступны пост...

Схаваліся мы ў адным бункеры. Ноччу мусіла я выйсці, не буду ж мачыць клункаў, усе людзі на падлозе спяць. Пła ўсходах сышла, а тут хтосьці — топ-топ! — ходзіць. “Хто ты?” — “Руская. Але пусці мяне, мушу выйсці за патрэбай. А там мая сям’я, нас там многа, у бункеры начуем. Толькі схавай гранату, не палохай нас.” Ён увайшоў, пытаемца, дзе мая сям’я, дзе муж. Даставаў бутэлечку гарэлкі, наліў мужу. А той не хоча. Выпі, выпі, кажу майму. Клыкнуў. И сам рускі клыкнуў. И кажа: “Як будзеце праходзіць праз пасты, калі будуць цябе затрымліваць, кажы, што ты — паляк”. Так і застаўся мой муж у жывых, прыкінуўшыся палякам... Праўда, усё ж загналі яго яшчэ руіны развальваць, парадак наводзіць на развалинах. Вярнуўся дадому амаль праз паўгода пасля нас, увесь апухлы і хворы. Усё ж, жывы.

Дзве вайны праходыла, і ў хаце вытрывала, і трэба ўміраць, бо і не? Документы з таго часу пагубілі, сведкі паўміралі. Хто за пакуты ў Нямеччыне нейкі грош даставаў, бы можна было за такое заплаціць! Але і гэтага я не маю, бо не залатвіла. Але што мне тыя гроши, калі я сонца не бачу...

Русалчын дом

Газьбета Вараўка ў вяночку з бярозкі, драсёну, свірэпкі і дзятлінкі на галаве ў гэты раз без хусткі сунулася па пахі ў разнатраўі. Тут касіць нікто не збіраўся цяпер — угіналася пад нагамі, калыхалася тарпа, завешаная над твянню, смачна чвякала пад лазніком, маладым алешнікам, што займалі ўсё больш

і нахабна нядаўныя лугі. Над дурманячымі крамянымі цветкамі і парасонікамі, над сыплючымі залатым пылком вяхоткамі ў празрыстым паветры пагойдваліся бязважкія важкі-стракозы, віселі аксамітныя матылі, у высі цурчаў жаўрук. Газьбета падняла свой карычневы ў разорах змаршчын маленькі твар да неба, доўгія травы і сцябліны з павялымі ўжо лісточкамі гайдануліся, апалі на сутулую спіну ў выпалавелай ліловай сукенцы. Бледна-блакітныя, як і тое неба, очы ўтаропіліся ў дробную крапку-птушачку, якая званіла, залівалася праста над старою, абвяшчала сваю радасць і волю. Аж праняў той моцны і далікатны свіст Газьбету да косці, скалануў, і зябкі холад пачула ў закарэлых ступаках, і рэдкія краплі расы пакаціліся па спіне. Успомніла — поўдзень, а яна крыху паела ў Сцепанковай Золькі зусім зрання, калі тая выносіла бідоны з малаком на дарогу, недзе калі шостай — Максім Бараўскі, Андрэй сын, унук Петрукоў з Сірочай Гары збіраў на прычэпу-балонавы конны воз якраз банкі з суседніх вёсак ды вёз у злеўню. Золька вынесла ёй у алюмініевай місачцы булён-зацірку з вялікімі вочкамі тлушчу. Суп быў добры, густы, з пакручанымі абсмажанымі кавалачкамі вэнджанай каўбасы. Газьбета ела памалу, са смакам клала ў рот счарнелую лыжку, за кожным глытком выцірала свой бяззубы рот крайком белае хустачкі з карункавымі беражкамі — адзінай реччу, якая асталася ў Газьбеты з усяго бағацца.

От, якое бағаще — дом, гаспадарка, пасажны куфар з бабскім дабром, пярыны, карова. Дзеци былі ў Газьбеты, парака, і муж някепскі, непітущы. Добры быў чалавек “Чорны” Андрэй, разумны, гаспадарлівы, ласкавы для сямейнікаў, людскі для чужых. Але ці кожнаму дагодзіш — падклай нейкі сучын сын, меркавалі людзі, што Разверыкаў Іван, агонь пад клуню, усё з няnavісці, і пагарэла ўсё — і жывіна, і

машыны ўсе найлепшыя ў вёсцы, і будынкі ўсянюткія датла, і малая падушыліся, схаваўшыся ад полымя ў шафу, не дала ім ратунку абгарэлай маці, — бегала толькі пад падаючымі кроквамі, выла як звер, ледзь яе вырвалі з полымя, паўсяляпую, з жывой ранай на ўсім целе... Андрэй сканаў па дарозе ў бальніцу. Як усіх хавалі ды перакопвалі папялішча, Газьбета ў піхбалыніцы ляжала, бо заматалі яе ў кантан, — зусім з сябе выходзіла, рвала бінты. Падлячылі яе, пусцілі ў людзі, не пытаючыся, куды ёй ісці. Вось так і ходзіць Газьбета па вёсках, есці просіць, а на зіму, калі хто не прыме яе дахаты, ідзе ў шпіталь або да гаспадароў, якія з бальніцы бяруць сабе памочнікаў, кормяць іх, апранаюць — вядома, такі хворы шмат у чым прыдатны, дапамагае. Абы толькі веснавое сонца выпарыць у снезе першыя праталіны, Газьбета завязвае свой клуначак, нацягвае на сябе свае чыстыя, выбеленые сонцам апранаі і збіраецца ў дарогу.

Няма ў Газьбеты свае хаты, але колькі ж іх сёння па вёсках, гэтых хатак, у якіх няма гаспадароў! Стаяць некаторыя, як стаялі, ніхто ім ні дзвярэй, ні вокан не забівае. Толькі гаспадар ці гаспадынька не загляне на падворак, у агародчыках штовесну вылазяць былінкі, пахнуць для сябе толькі нарцысы, цвіце бэз, аддаюць шпакам свае плады чарэшні ды вішні. Калісьці як не сваякі, то суседзі, вынесшы з хаты ўсё што можна было ўзяць у прыполніці ў спадніцу, браліся нават за печы. Цяпер самотныя хаты бліскаюць чорнымі вачніцамі на апусцелую дарогу, дзвёры без замкоў нікога не запросяць, хоць, бывала, шчыра яны напаўрасчыненыя, усміхаюцца пафрученымі парогамі. Запрашалі ў сябе хаты хіба толькі Газьбету, чакалі яе доўга і цярпліва, кветкі ў чужых агародчыках прасілі пяшчоты яе руплівай далоні.

У гэтую вясну затрымалася Газьбета на Лукаўскай лагчыне, будзе ў кіламетры за тры ад Зяўроўкі, над самюткім возерам. Вада заліла шэсць вёсак і чатыры

прысёлкі — народ рассеялі то па суседніх вёсках, то па мястэчках, хто перасяліўся нават у Беласток — за забраную зямлю дзяржава дала гаспадарам гроши на новае жыццё. Рэдка хто, ужо пенсіянер, хацеў будавацца, ставіць дом, усё новае заводзіць, і шмат іх пайшло жыць у блёкі. У тых бетонныя дамы-клуні загналі некалькі вёсак адразу. Паставілі, пісалі ў газетах, тут на турызм, але на гэтым не зараблялі яны, былія гаспадары, а прыезджая, што панаставаўлялі будак з ежай і пітвом для галодных туристаў. Паставілі дзядзькі ды цёткі перад блёкамі лавачкі, так як калісьці ставілі кожны пад сваім плотам, пасяялі ў жоўтым пясочку мацыёлу... Газьбета наведвала ўсіх знаёмых каля гэтых блёкавых кволых агародчыкаў, разбітых на пяску, сцішаных старэчаў сярод плоймы сабак, катоў і дзяцей, якіх усіх, ад кашнянта да дзвінінта, клікалі цяпер па-польску. Дзеткі, праўда, былі ветлівія ў гэтай мясцовасці, размаўлялі з Газьбетай, хоць крыху боязна азіраліся на ейныя апранаҳі — безліч чыстых спадніц, кофтачак, якіх каўнерыкі акружалі доўгую худую шыю старое, расцягнутыя, пералатаныя лыжныя штаны. З Газьбетай было дзесяцам цікава і крыху страшна ды дзіўна. Ад Газьбеты пахла ветрам, сенам і чамусыці свежым хлебам патыхала яе карычневая, паморшчаная скура ў чырвоныя плямы, куды ўеўся быў калісьці агонь. З торбачак даставала “гасцінцы” — дзеци іх крыху баяліся браць, і частавала сабак і катоў. Яны цесным рухавым кругам клубіліся каля ног Газьбеты, ставалі на задніх лапах, заглядалі ў торбы, цалавалі твар і рукі, асцярожна бралі ў зубы пачастунак. Які сабака адыходзіў і выплёўваў скарынку, але так, каб старая не бачыла, што грэбуш сардэчным дарункам. Праводзілі Газьбету ў дарогу звяры і дзеци, вялі да асфальтавай шашы, пакуль старая босаю нагою не сходзіла на абочыну, парослую запыленым трывутнікам і драсёнам. Тэпала далей адна памаленъку, па лясных і палявых дарожках

і сцежках, па якіх заходзіла ў адной ёй вядомыя месцы і схованкі.

Казалі Андруха Зарэцкі і Барэцкі Юлішч, што бачылі Газьбету ў шостым квартале пушчы, як маладыя ваўчкі каля яе торбаў гулялі, частавала іх, лашчыла, і вось ваўчыха падышла, абнюхала лахманы старое, палізала ёй галаву. Андруха рассказваў суседзям, як на абамлелых нагах забіўся ў гушчар, а за ім плёўся зблялелы Юлішч, але ўсе смяяліся — ведалі байкі абодвух; на п'янную галаву ўсё здацца можа рэальнym.

— Ну, я ж Газьбету бачыў, як цябе, Коля, жывую, як ваўчанят песціць, а наўкол яе галавы было такое блакітнае свято, зусім як на іконах у святых...

— Гэта табе так ад сіненкай дзінатуры адбівалася, дый годзе! — прадаўчыца пад бокі бралася, а Андруха аж пеніўся ад злосці, што яму не вераць. Газьбета ўсміхалася, глядзела на Зарэчнага, адстаўляла сваю бутэльку “аранжады”, брала Андруху за закарэлую далонь з паўрастаннымі ў пальцы пазногцямі, ківала галавою:

— Ой, Андрэйка, хлопчыку, кінь ты піць тую поскудзь, кінь сваю красу і маладосць траціць! Ты ж такі добры, добры і відущы, і rozум твой вялікі, і шмат што мог бы ты людзям зрабіць...

— А ці я што кепскае каму раблю?! — вырываў руку Андруха з лёгкай, амаль празрыстай бабінай далоні, соўгаў яе ў кішэнь сваіх цікавых штаноў.

— Нічога не робіш, Андрушка, у тым справа...

Бегаў, бывала, за “дурной Газьбетай” табун дзяцей, рагатаў, празываліся. Але гэта было калісь. Сённяшнія малечы насяцярожана пазіралі на яе незвычайнае адзенне, заглядалі ў снапкі зелля, якое перабірала на выгане, пра тое-сёе пыталіся, з ухмылкай слухаочы яе смешную польскую мову (мала якое з іх ведала хоць пару “простых” слоў). Больш цікавіліся яе асобай гарадскія дзеци, што

летаваць у нашу аколіцу прыязджалі. Яны і прадзіраліся з “бабай Эляй” праз гушчар, лазіл па лугах, аж бацькі, павядомленыя спужанымі бабай ці дзедам, забаранялі ім хадзіць з “*tą wariatką, bo jeszcze co zrobili!*”

Сёння ішла Газьбета ў Залуку. Свята хацела зрабіць, паспяваць крыху — прыехалі ў Сцяпанаву хату госці з Беластока, прывезлі і самога Сцяпана. Ён вось ездіць па зарослым агародзе, аж каліска падскоквае па здзірванелых загонах. Рукі ў яго яшчэ дужыя, круціць імі колы каліскі, кіруе рулём, але нейкі ўжо слабы сам, чахлы, ад гарадскага, можа, жыцця, хоць, кажа, рай яму там у Януся ў Беластоку. Падыхаць старому хочацца сваім, то і прывёз яго Янусь “фіатам” на загоны. Сцяпанава хата амаль на самым беразе стаіць, і якасьці не хіліцца, бо на сухім астрайку яна, але ўсё цяжэй туды даехаць, усё больш гразка наўкол робіцца, пакінутым хатам падгніваюць падрубы, зрубы парахнеюць, асядаюць. З таго боку ўжо цвіллю нясе, смерцю. Усюды жыщё буяе, нават на могільніку тут яно, — такія там разгалістыя, шумналістыя дрэвы, галасістыя птушкі, цвыркуны і жабы — а тут быццам страх птаху збочыць, каб не засмактала яго ўспатнелая, змучаная зямля.

Сабраліся ў Сцяпана ўсе тыя, хто астаўся ў суседнім пасёлку. Янусь пакінуў бацьку разам з пачастункам — з торбамі поўнымі ежы і бутэлек, абяцаў прыехаць да змроку, бо нельга было старому аставацца ў сырасці, рвала ў касцях, адзываліся прастрэленыя ў партызанцы лёгкія. Прыйшоў Віцак з паўкіло “звычайнай” каўбасы, Гандзя Канчэўская з бутэлькаю парэчкавага віна, закаркованай анучкаю — добрае вінцо выхадзілася, прыгэпала памален'ку Любі з-за хваінкі, з лазовым кошычкам — напякла залацістых пернікаў, узяла і слоік бруснічнага варэння. На старым ровары прыкаціў касцісты Рыгор Новік, праз плячо з мяшочкам з закуссю і бутэлькай,

яшчэ з Каляд; бутэлька абівалася па Рыгоравых рабрынах, калі з натугаю націскай на педаль хвораю нагою. Цяжка дыхаючы, ад аўтобуснага прыпынку прынёс сваё магутнае мяккае цела Яська Бэзубік, перакідаючы з рукі ў руку важкую цыраваную торбу з падзертымі ручкамі — надавала яму Аньота падарункаў для Сцяпана і ўсяе кампаніі. Паштарскі самаход падвёз Бяльчанак — Анелю ды Адэлю; яны цяпер у Гайнавцы, усё незамужнія, але ад гарадскіхamataraў не могуць адбіцца, якраз на старыя гады!

Расклалі прыпасы пад хатай на клятчатых пледах, парэзалі хлеб, адкаркавалі бутэлькі... Хто сеў на коўбіку, хто ўладкаваўся на паваленым пянёчку, рэшта з крэктам ды стогнам пасядала на хустках і летніках. І ўставаць не хочацца, і цяжка, толькі Анейя з Адэляй бегаюць, як заўсёды лёгкія, наліваюць, падаюць ежу на лапухах...

— От, урэшце паспяваць можам што іншае, чым па пакойніку, а то ўсё... — выщерла вусны ільнянай хустачкай Гандзя, прыўстала на калені, набрала паветра ў грудзі і зацягнула:

— Песенька мая харошая, ууу! Схаваю цябе к налецейку! Да к налецейку, к Ушэсцейку. Паеду ў поле з сахою, вазьму песеньку з сабою...

Прыўстаў на сухія калені Віцак, замахнуўся каўбасою ў такт:

— Вол бушуе — вясну чуе, воран крача — сыра хоча. Воран крача — сыра хоча, дзеўка плача — замуж хоча! Не крач, воран — нажарэшся, не плач, дзеўка, — нажывешся!

Са смехам ляпнуў Віцак Газьбеце па спадніцах. Яна адняла ад паморшчаных вуснаў кавалачак хлеба, памаленьку паклала яго на лапух, усталала, падпіраючыся ўсім целам на рукі:

— На граной нядзелі русалкі сядзелі. Ой, рана-рана, русалкі сядзелі. Русалкі сядзелі, на Бога глядзелі, ой, рана-рана, на Бога глядзелі. На новай сялібе пшаніца

стаяла. Ой, рана-рана, пшаніца стаяла. Пшаніца стаяла, каласком махала...

Далучыліся ўсе цёткі, зацягнулі, заглядзеліся ў бок возера вачыма быццам невідущчымі, бы ў душу вады глядзелі.

Газьбета выцягнулася, выпраставала сутулую спіну. Глядзела ў бок возера, што стальным жыватом выпучалася да бухматага неба.

Забурчэла нешта ад шашы. У бок Сцяпанавай хаты накіроўваліся бліскучыя машыны — адна легкавая і дзея высокія, з шырокімі блакітнымі дзвярамі.

— Дзевачкі ж, сяstryчкі, падайце ж вадзічкі... — працягвала Газьбета, але іншыя заціхлі, з цікаласцю адварнуліся ў бок дарогі.

— Цяжка мне стаяці, каласком махаці. Ой, рана-рана... — тоненъка пяяла Газьбета, глядзела на ваду і неба, на новыя, сучасныя будынкі пасёлка, што рассеўся на другім беразе.

З машын выскачылі мужчыны ў скуранных куртках, з нейкімі прыладамі ў руках. Бабулі спахапіліся, кінуліся папраўляць хусткі, мужыкі ўзяліся зашпіляць гузікі.

— О, тэлевізыя, — заўважыў Віцак. — Здымаць нас тут думаюць, старых?.. Пакажуць у тэлевізоры? О, людкове...

— Няма чаго хваліцца, паказваць чужым сваю старасць! — Гандзя насунула на нос хустку.

— Гэта ж мы фальклор тут маём, можа, не? — засмяяўся Сцяпан і пакаціў сваю каліску ў бок, дзе чужбыя, не пытаючыся, расстаўлялі апаратуру.

— Хто сюды іх просіць?! — сарвала з галавы свой вянок Газьбета. — Чаго ім тут трэба?! Прэч!

Газьбета падхапіла ў жменю спадніцы, пераступіла булку хлеба, што ляжала збоку на ручніку.

— Даруй мне, хлябец, — шапнула, заўважыўши свой грэх, і накіравалася за агарод, у бок луга. Аператар з камерай на плячы пабег за ёю.

— Ой, мы былі ды ў велікім лесі, ды ізьвілі куста із широкаго клёну, — Газьбецін голас ставаўся ўсё менш чутным з-пад Сцяпанава хаты. — Ой, Тройца, Тройца, ды пасеем жытга, ды няхай зародзіцца...

Аператар забег Газьбеце дарогу. Адмахнулася ад яго, як ад назойлівой мухі, і цягнула далей:

— Няхай наша жытга ды ў полі буяе, ой, няхай куст наш дый па свеце гуляе!

Змоўкла, кіношнік ухапіў у аб'ектыў яе востры профіль, кавалак неба і вады, зрабіў панараму злева ўправа па возеры і вярнуўся на Сцяпанаў падворак, дзе яго калегі заўзята здымалі фальклор.

Старэнкія

Зацялася баба Нюра: не азываеца да суседзяў, на дзень добры не адкажа, бы не чуе, а нават кульбачкай можа прыгразіць, калі хто ўжо яе міне ля лавачкі пад плотам, дзе выгравае свае старыя костачкі на сонейку.

— Можа, не бачыць? — не хочуць крыўдзіцца маладыя Іванавы. — У такім узросце акуляраў насіць не хоча...

Так, яшчэ зусім добра бачыць баба Нюра. Так, прынамсі, сама кажа. Каб вы такія вочы мелі ў свае дзевяноста два, усміхаецца, калі нявестка, таксама ўжо бабулька, пытаецца, ці костачкі выбраць з рыбы. Бо рыбу вельмі любіць баба Нюра, добра высманяную, з цыбулькай; нічога, што жуецца цяжка штучнымі зубамі на запалых пашчэнках. Хоць крыху таго смаку пачуеш. Смак рыбы бабе Нюры нагадвае маладосць, калі лавіла рыбу ў рэчцы Омцы ў бежанстве.

Раней баба Нюра вяла свае расказы без пачатку і канца, амаль нягледзячы, хто яе слухач, і толькі пацягвала яго за рукаў, перапытвала: “Чуеш ты ці не?”

і паўтарала: “Ну, праўду кажу, так ці не?”

Цяпер і слухачоў тых менш. Тых, найлепшых, малых, як калісьці Нінка і Галінка Грыцавы былі. Яны толькі і чакалі, калі баба Нюра пакліча іх, пачне частаваць грушкамі-гнілкамі, успамінаць пра былое. Не адзянгнеш, бывала, дзячыннак валамі! А колькі тады дзетак было! Сёння, калі нават хто і падыдзе, то кажа, каб па-польску да яго гаварыць, бо бытта не разумее. А хай яе, з тою польскаю мовай бабы Нюры! На смех курям! Часам якое прыйдзе, нібы папытаца, каб упароць які жарт, каб пасмияцца, — выманяць з бабы Нюры якое слоўца і аж за жываты трываюцца, аж пападаюць, так рагочуць.

Але вось зацялася баба Нюра і да нікога не азываецца! І есці ёй не есца, нават улюблёныя рыба, таўканіца ды квас з гурэчнікам! І на лавачку яе не цягне... Уміраць збіраецца, ці што? Зачапіла яе была Ліда, што да сына прыехала з Беластока.

— Бабо Нюро, а што ж вы да нас не заходзіце? Пра здароўечка не пытаетесь? А як яно ў вас? Расказалі б што нам з мінулага...

— Ой, не, нябось! Не пайду я да цябе, зладзюга! Бяссовесна ты!..

Ліда стала з разяўленым ротам, не могуцы слова прамовіць. А ўвечары падалася да ейнае нявесткі. Тут ізноў нарвалася на злосную бабульку.

— Што, зноў украсці прыйшла? Аддай мой сачок, што ў мяне забрала!

— Які сачок?..

— А той, маліновы. Як апошні раз ты прыязджала, я ў вас яго пакінула была. А ты яго і забрала ў той свой Беласток!

Сапраўды, быў у бабулі шыкоўны малінавага колеру жакет, прыгожы, з вялікімі гузікамі, з падушачкамі на плячах. У ім баба Нюра презентавалася вельмі спрытна: аж маладзела, праставалася, быццам бы і вышэла. І ў адну нядзельку бабуся, вярнуўшыся з

царквы, зайшла да Іванавых. А як сачок прапаў, ніхто і не ведае. Можа, цяля з'ела? Ёсьць у Іванавага Валіка такі дурны бычок, што ўсё зжуе, сцягнуў, пэўна, той сачок з плота, ці як... А можа дзе ляжыць ён у шматах? Таго адзення поўна ў хаце...

— Хадзеце, удвоезе пащукаем, — падхапіла Ліда бабу Нюру пад бок. — Тых ануч цяпер у Валіка столькі, што калі б пасля вайны іх меў, то разбагацеў бы ой-ёй-ёй!

— Табе, Лідо, то ано багацце ў галаве. Зусім самашэчча! — задыхалася ад злосці баба Нюра.

Ліда крыху супакоілася, варочаючы ў шафах, на ганку, у куфрах... Аде сачка нідзе не было.

— Цётачко, я ж яго не брала, — амаль у слязах прамовіла Ліда. — Нашто ж мне ён, у мяне таго адзення хоць прадавай, хоць раздавай... Сюды папрывозіла, пры рабоце зносіща...

Ніхто не пераканаў бабу Нюру, што сачок мог сам па сабе прапасці. Заўзялася яшчэ больш. Ці не галодны страйк аб'явіла, наслухаўшыся ў тэлевізары пра пратэст лекараў?

— Мамо, ешче, бо ўмрэце... — палохае яе нявестка.

— Эгэ, смерць не такая страшная. Ды і пара ўжо мне, так ці не?

— Мамо, у бальніцу вас адправім, будуць вас калоць кропельніцаю...

— Ага, у Хварошчу ў псіхбальніцу хочаш мяне аддаць, як Настулю выслалі, на смерць? Сама ты туды ідзі. У мяне розуму рыхтык што трэба. Гэта вы ўсе парабіліся ненармальная. Каб так старога чалавека абакрасці, бачыў хто такое!

І маўчыць баба Нюра з людзьмі. Толькі шчырая яна перад коцікам, што грэе яе абалелыя, пакручаныя ступакі — кладзеца на іх распрастаны, і вуркоча. Як на каціны ўзрост — і ён такі ж старэнкі, як бабка Нюра. Але не мусіць плакаць пра адзенне — ніхто ў яго не адбярэ ягонае футра, раз лінялае, раз зусім

шыкоўнае. Можа, і ён пра штосьці ўспамінае, можа, і ён наракае на болі? Але хто там мае час слухаць іх, старэнькіх!

Свята

Цвыркун прачнуўся. Неяк горача зрабілася. Карцела паварушыць нагамі, крануць струны скрыпкі. Здавалася, сон доўжыўся, а ў тым сне, на высушаным ветрам лузе, сярод шаўковай травы і кветак, якімі ветрык калыхаў, клаўся на іх, і ўсё яму паддавалася, таму веянню і трапятанню, і Цвыркун аддаўся пяшчоце лета. Пацягнуўся, распрастраваў руکі і ногі, пакратаваў сваю скрыпку, пацягнуў смыком па струнах. Ой, зайграў бы хоць зараз песню ветрыку і птушкам! Адплюшчыў адно вока — ды не, сядзіць тут, у цёплым куточку ў кухні Дзеда з Бабай. Ды і не так тут і ўспла, каб вызывацца ад сну і за скрыпачку браща! З восені вось тут Цвыркун сядзіць, раз-пораз працуе, ці не заснулі струны, ці не аплёў іх павучок. Баба з Дзедам і так задобра не чуюць ягоных рэпетьшыяў і канцэртаў, са змрокам хутка павячэраюць, свято ў кухні гасяць, ідуць у пакой, уключаюць тэлевіzar, і доўга праз прыадчыненя дзвёры падае ў кухню блакітнае свято, нешта гудзіць і траскоча. Моцна, бывала, стараўся іх звабіць Цвыркун назад у кухню, пілікаў на скрыпачцы, аж пащэнкі яму балелі, але глухаватыя Дзед з Бабай нават пры гэтым грукаце і выстралах на экране пачыналі падрэмваць. Аж заснуў быў урэшце Цвыркун, думаў спакойна дачакацца вясны.

А кухня ў Дзеда з Бабай такая прасторная! Выправілі ж яны ў свет шасцёра сыноў і дочак. Калісьці ўсе тут разам сядалі за гэтым сталом.

Вядома, Цвыркун не такі ўжо стары, каб памятаць той час, калі Дзед з Бабай былі маладымі, моцнымі. Ведае іх цяпер, нядужых, хоць стараюцца ўсё ж тэпаць і рабіць нешта. Поля ўжо ў іх свайго няма — зямлю чужкія ўзялі, бо дзеци яе не хацелі. Цвыркун, прауда, бачыў летам нейкіх меншых людзей на падворку, як і ва ўсёй вёсцы. Ой, небяспечная дзетварня, ледзь вырваўся са слоіка, у які злавілі яго з братам. З меншым сваім братам Цвыркун так і не пабачыўся больш... Калі паходзела, людзі пазачыняліся ў хатах. Забраўся і Цвыркун у хату Дзеда з Бабай. Вось так і днёю тут ды начуе, не гаруе, але і цешышца няма чым, абы хутчэй тая вясна... Можа, уласца сям'ю завесці Цвыркуну, дзетак займець у наступнае лета, разжышца крыху. Жыць жа трэба, род прадаўжаць... От, спаў бы сёння, ды неяк занадта прыпякае... Ці не вясна ўжо?.. І нейкая мітусня ў кухні, гоман! Такога тут хіба даўно не было! І так светла, як на лузе ў спякотны поўдзень, калі цень кароткі і дыхаць цяжка... А чаго ж яны так кричаць, пайшлі б хутчэй у пакой!

Не, сёння яна, кухня, якая карміла і паіла, вітае гасцей — даўно не бачаную дачку Галю і сына Колю з іхнімі мужам і жонкаю ды дзецьмі, таксама дарослымі, разам дзесяць душ, калі не лічыць Дзеда з Бабай, Цвыркуна і кудлатага пісклявага сабачкі, што з гасцямі прыехаў. Баба завіхалася, бегала, але чамусыці цяпер села, вочы выщірае, за грудзі хапаецца. Дзед усіх цягне ў пакой, але пакуль ім добра за гэтым сталом на тоўстых кручаных нагах. Гудзе агонь у пліце, бразгоча посуд...

Цвыркун не можа супакоіцца. Раз-пораз ірвецца рука да смыка, але ў такім гомане хто ж яго пачуе!

— Якое свята! — пляскае ў далоні Баба. — Шкада, што пост, то загулялі б...

— Які... пост? — дзівіцца зяць Аляксей. — Новы ж год праз тры дні!

— Ды не наш, Алёшка, не наш жа ён. Але сёння для

нас — найбольшае свята. Напісалі б раней, то хоць мы падрыхтаваліся б...

— Мы ўсё маём, мама, — кажа дачка Галя. — Заўтра ўсе едзем у Вену, на “Сільвестра”. Пуфіка пакінем у вас да вясны, можна? Толькі што ён, мама, бульбы не есць, сабакам бульба шкодзіць. Будзеш памятаць?

— Вядома, Галюня, сабачка ж мястовы.

Цвыркун не спаў доўга. Праўда, з кухні хутка ўсе пайшлі ў пакой, уключылі тэлевізар, гаманілі. А пасля Цвыркун іграў сыну Дзеда і Бабы, таксама ўжо немаладому. Коля доўга сядзеў за столом у пляме святла з вулічнага ліхтара (электрычны слуп стаіць у гародчыку), падпершы галаву. Можа драмаў, можа — слухаў Цвыркуноў канцэрт? З такой думкай Цвыркун, рады добрый справе, заснуй пад печкай, падклаўшы скрыпачку пад сваю зялёную шчаку.

Віктар, Нічыпар і Рэні

Даўно Нічыпар не спяваў. Старэнъкі, з парадзелымі пёрамі, быў, так сказаць, на пенсіі ў бабы Рэні. Трымала яго, як і цюціка Віктара (малы сабачка — да старасці шчанюк), беспародзістага, з норавам і крывымі кароткімі ножкамі таксіка, аблавухага ды з пёрыстым буйным хвастом бы з іншага сабакі — як песьцяць звяроў шмат хто з самотных людзей. За радню Рэні былі, за сяброў Нічыпар ды Віктар. Віктар выгульваў бабу Рэню зранку ды ўвечары, а то б сіднем сядзела ў хаце перад тэлевізарам або ў касцёле.

Віктар бадзёра, трошкі сіплавата час ад часу пабрэхваў — пільнаваў, каб ніхто не пакрыўдзіў гаспадыню ды каб хто чужы ў хату не зайшоў. А Нічыпар моўчкі падзюбваў канар, сядзеў у клетцы,

здавалася б, зусім абыякава.

Анямеў Віктар, убачыўшы на падлозе Нічыпара. Ад нечаканасці прысеў, віскнуў. Нічыпар начапурыўшы бляклае жоўтае пер'е, баявіта ступіў да сабакі, надзьмуў пёркі на шыі і адчайна закрычаў. А пасля з яго перасохлай ад страху дзюбкі палілася песня — усладуленне волі, адвагі, жыцця. Віктар гэта адчуў, і, паглядаючы на адчыненую клетку старое канарэйкі, узвыў разам з пташкай адчайна, шкадобна.

Прысутнічаў Віктар на пахаванні старога Нічыпара. З ганаровым салютам — трэскам запальнічкі бабы Рэні, што закурыла пад канец сумнай цырымоніі ў лысым ляску за блёкамі, прысеўшы на кукішкі над маленькой магілкай канарэйкі. Паклала была мёртвую птушку ў кардонку ад дзіцячых боцікаў, што знайшла на сметніцы ля супермаркета, загарнула ў латку ядвабнай тканіны ад сукенкі ў макі, што ў маладосці сабе пашыла, худое вялае цельца колеру пяску. І асыпала нябожчыка пялёсткамі вяргіні, што расце ў гародчыку пад блёкам.

Ля магілкі праходзілі штодзень, выгульваючы сябе ўзаемна, баба Рэні і сабачка. А хадзіў часам і сам Віктар. Затаптаны быў ужо копчык, але ён сваім прачулым нюхам адчуваў, дзе ляжаў Нічыпар. Бачыў яго ў сваёй кароткай памяці, як верашчыць на падлозе ваяўніча, не прымяраючы, як тыя вароны на сметніку. Не выпадала сабаку раскіпваць магілку, але неяк давялося. Гнаны інстынктам паляўнічых продкаў, узрый Віктар тое месца. Але не было там чамусыці Нічыпара... Нават кардонкі, у якой быў пахаваны.

Ад жахлівага смуроду бензіну, шмару і бруду Віктар ажно скалануўся і пабег дадому. У гэты раз з ахвотай палез у ванну, дзе яго выскрабла ды вымыла шэрым мылом баба Рэні. Яшчэ і сам дзёрся лапай, чухаў спіну, выціраўся аб дыван. Гатовы зноў быў яшчэ раз улезці ў ванну, да гаспадыні, што цяпер хлюпатала там сваім худым жылістым целам, па

самую шыю ў пене. Тая pena, што востра пахла ружай, найбольш збрыдзіла сабаку — умакнуў туды толькі лапу, аброс і пайшоў у свой кошык.

У сне ўздрыгвалі яму лапы, варушыліся чуткія вусы, хадзіла скура на ўсім целе — снілася паляванне. Не на выбітай пляцоўцы перад блёкам, а сярод буйных кустоў, якія білі яму лістоўем у спіну, сярод дрэў, што ablівалі прахалодай. Лапы неслі яго амаль у паветры над пругкай зямлёй. А наўкола ляталі жоўтыя Нічыпары і спявалі пра волю.

Тры вёскі, трывалоскі

Тры вёскі на ўскрайні пушчы. І не пушча яна тут, а рэдзенькі лясок з перасохлым ягаднікам, і тыя вёскі — сялібы ў пару хатак, ды і то ў большасці паўпустых, з адной-аднусенькай цёткай ці дзядзькам і іхнім сціплым дабыткам. А наўкол — густы сасновы маладняк, які ўлез на нядайна парослыя нізенькім жытам і пацярэбленым каларадскім жуком-стонкай бульбоўнікам палеткі; вядома — шосты клас якраз пад хваіну. Летам яшчэ ўнучкі ды праўнукі маюць рай — маслякі высыпаюцца, як град пасля летняга цёплаха дажджу, але і грыбы на вачах сохнуць, точыць іх чарвяк на рэшата, не даючы дарасці нават да дзвюх цаляў. З суседній Зяўроўкі налятае на лясок хмара раз'ятраных грыбнікоў, узброеных амаль што не ў косы, дзяруць-грабуць ігліцу, як бульдозеры, у пошуках лісічак і баравікоў, з імпэтам, вартым большай справы, збіваюць мухаморы (і той мухамор як не мухамор — куды ж падзеліся крамянныя прыгажуны ў вялікіх сочна-чырвоных капельашах у снежна-белыя крапіны?..).

Баба Галенка яшчэ нядайна насіла на “пункт

скупкі” зёлак то траўкі ды кару крушыны, то па кашолачцы лісічак, па кубачку чарніц “прывацяжам”, каб свежы грош быў унучцы, а цяпер сабе ледзве на зіму наслушаць. Дый апетыт не той, кажа бабуля, не цягне так ужо на ягадку ці на солены баравічок! Смак не такі, як калісь, чалавеку ж пад дзеяністу! І сапраўды, не так ужо цікава жывецца, як калісь, хоць і клопату менш, ано са здароўем... Нават папляткарыць няма з кім і пра што, бо са сваімі суседкамі ўжо перамылі костачкі ўсіх жывых і нябожчыкаў. Каб хоць якія маладыя былі... Пра гэтых пару маладых, што ў ваколіцы, цяжка сказаць, у якім яны ўзросце: паабрасталі як ваўкі, з гануч не вылазяць, з п’янкі не прачынаюцца! Галенчына суседка, Каця, мае трох такіх ганавічнікаў у хаце. Можа, калі б яны дзяўчатамі былі, пайшлі б у людзі. Каціна дачка ў Белаастоку ў “прадшколлі” вучыць дзяцей, кавалера мае мястовага, да таго ж маладзейшага ад сябе на сем гадоў. І вучыцца хацела, і вось з Юркам выбіраеца за мяжу. З хаты нічога не прасіла, што ж, дацягнула так да трываліці дзесяці гадоў, але хоць свет пабачыла. А гэтыя “махамэты”... Колік хоць у арміі быў у Варшаве, траха абцёрся ў свеце (праўда, там у войску піць навучыўся, і такі нейкі жорсткі зрабіўся да бацькоў, ненавісны, быццам па іх віні жыццё яму не склалася). Адася і Косцю выкінулі з “завадовак”, вучыцца ніяк не хацелі. Косціка бацькі ад малога меркавалі пакінуць на гаспадарцы, вельмі ж цягнуўся да жывіні, да машын... Тады ў Валянцяў былі конная жняярка і сеунік. Цяпер вось трактар ёсць, снапавязалка, бульбакапалка, плугі. Хлопцы людзям усё паробяць, пасля сабе аруць, сеюць, збраюць... Як на работу налягуць, то няма чаго на іх наракаць. Але ж для каго ўсё гэта астанецца! Адасю ўжо сорак пяць, Косцю — сорак два. Каця ў той век ужо бабуляй была, найстарэйшая дачка, Крысця, унучачку ёй тады нарадзіла. І вось цяпер, гляньце, меўшы пяцёра

дзяцей, Каця тую адну ўнучку і мае. А магла б жа ж і прабабкай быць!

Каця з Федзем (ва ўдовах яна ходзіць дваццаць ужо гадоў з гакам) надта ж зямлю любілі ды паважалі. Бо што ў чалавека больш добрага ды вечнага, што яму дадзена ва ўладанне на той зямлі — як не тая зямелька? Бо гэта ж не хата, нават не дзеци, а яна, вечная, што дасталася ім ад бацькоў. З каменем, пяском, што ад стварэння свету на ёй ляжаць. Карані з яе прадзед павыдзіраў, кожную пядзю потам абліў...

Пабіта была раней тая зямля на вузкія палоскі, падзелена паміж сваякамі-суседзямі, па раскіданы ўчасткі былі па ўсёй аколіцы. Каця з Федзем мелі наддаткі нават ля ўрочышча Зазулін Кут. Усюды гані каня, закідай рубель на абы дзве капіцы сена. Больш клопату, чым прыбытку. Калі чвэрць веку таму пачалася камасацый грунтаў, перасварыла яна ўвесь народ. Нават не ведалі, што ў людзях аж столькі злосці сядзіць! Павылазілі з забытых старых беды і жалі, нават здавайны і бежанства, нейкія крыўды-болі стрыечных прадзедаў, забойства сабакі, украдзеная ў дваораднага дзеда нарачоная... Сваркі і камісіі цягнуліся гадоў за дзесяць. Адзін аднаму то прыворваў мяжу, іншы зноў улазіў на свой дагледжаны чарназёмны кавалачак, то чакаў ля каменя на раздарожжы, каб палічыцца без слоў, але красамоўна. Галенчынаму Сцяпану Міхалку Саладыха са сваім шваграм Пяントхам Зарэчным пад крамай Зюні Бязносіка жывот распаролі на плоце, не лепшы раней быў, дарэчы, і Сцяпан — Міхалку штыкецінай так урэзаў, што ржавым цвіком разадраў шию ля аорты, ледзь дух не аддаў. І, сорам сёння прызнацца старечам, Манька Максімчы, не гаварыўшы са Сцяпаніхай гады чатыры, так красамоўна выказвалася на тэму сваіх да яе адосін: пасярэдзіне вулачкі задзерла сваю спадніцу ды выпнулася ў яе бок голым азадкам. У адказ і Галенка бліснула ёй сваёю

касцістай дупкай у байковых доўгіх майтках з матузамі. Так і стаялі бабы пасярод дарогі ў заходзячым сонцы, сракамі да сябе, зацятымі тварамі ўглядываючыся ў супрацьлеглыя канцы вёскі. І дзецям сваім забаранілі былі размаўляць, але вядома, што для маладых непалады бацькоў і тым больш тая зямля, за якую старыя так грызуцца! Пайшлі дзецы ў свет, іншага шчасця шукаць.

А яны, старыя? Каму на пенсію, каму ў магілку. А зямлі той — *да панства*. А ў таго *панства*, у тае дзяржавы польскае, яе досьць. Калі ў яе няма мукі на хлеб, прывязе з-за мяжы!

У крамку дзядзькі Зюні свежы хлеб прывозяць штодзень аж з Беластока, з другога павета.

Як Кастэнцік з Чортам за зямлю біліся

Жылі-былі Кастэнцік і Чорт, суседзі ды сваякі. Хто якім каму быў братам, дакладна невядома, бо ўся вёска настолькі каранямі пераплецена, што не дойдзеш, хто каму стрыечны дзед ці брат у сёмым калене. Выраслі Борка Кастэнцік і Зюня Кастэнцік, Чортам званы, з аднаго корана, які потым разросся, пусціў парасткі па ўсім свеце, нават у Амерыку ды Сібір. А кожнаму патомку Кастэнцікаў, што засталіся ў ваколіцы, дастаўся кавалац зямлі. Завуць іх цяпер па-рознаму, некаторыя нават не ведаюць, што сваяком будуць суседу з заплоцця ці з канца вёскі.

Цераз плот суседзямі ёсьць Борка і Зюня. Не яднае ён іх, той плот, аднак, а раздзяляе. Па-першае, невядома, на чыёй частцы ён стаіць. Борка цвердзіць, што гэта ў ягоны агарод убіў слупы Чортаў бацька, а Зюня, са свайго боку, праклінае Кастэнцікавага

продка, які нахабна ўрэзаўся на паўметра ў яго садок. У тым садку сёння гібеюць хваравітыя пакрученныя яблынкі, што вясной амаль толькі пустацвет выпускаюць, але на гмінных картах тут ад дзесяцігоддзя красаваўся колцамі пазначаны сад. Падобна і дарога, абапал якое ляжыць вёска, даўно на краёвых дарожных мапах — чисты асфальт, а не разбітая жвіроўка, абліпаная па баках каровінымі блінамі. Дарога тая ўжо даўно змяніла сваё рэчышча ад таго часу, як засноўвалася вёска, калі абселі яе маленькія хаткі Кастанцікаў, што, выйшаўшы з пушчы, узяўшы грош за скуры і мёд ды руду, купілі былі той кавалак зямлі. Тут яны досьць хутка ўзбагацелі настолькі, што панамі сябе адчуваюць — у бежанства адправіла іх гісторыя саліднымі гаспадарамі, якія мелі што шкадаваць, беручы ў далёкую невядомую вандроўку жменю дабытку. Кінулі тады ўсё — ад ладнага сасновага бору, меданосных пукатых вулляў, амаль вырабленага поля (можна было яшчэ і ў пятнаццатым капаць лучыну на палетках) да маладых садкоў, ставаў, добрых пашаў на грудах пасярод дрыгвяністых балот, за якімі сядзелі галадранцы-басінцы, якія не ўмелі плуг трymаць, то і ў галечы жылі. Было што кідаць, і старыя мужыкі без аглядкі, каб не плакаць, пайшлі на ўсход, галасілі і маліліся бабы, выносячы іконы.

Вярнуўся Боркаў бацька Федарко Кастанцік на ўдзірванелае поле і збітыя былья сенажаці. Курэў быльнёг, дыміла ваколіца знаёмым пахам гарэлага стэпу. Боркаў бацька вярнуўся з касавокай маладзіцай, нізенкай ды худзенкай, як трэсачка. Памерла шырокаскулая худзёба, Лінай яе звалі, нарадзіўшы дужманага хлопчыка. Борка з маткі ўзяў худэчу і чорны цвёрды волас, што дыбіцца над нізкім лобам.

У той жа год, дваццаць чацвёрты, нарадзіліся Борка і Зюня. Зюня, як казалі, “на заказ”, — прыйшлося

Анопу Кастэнціку-Чорту, багацею ўжо толькі ва ўспамінах, цяпер голаму, як бізун, узяць у нявесткі дачку-перастарку Данілы Місюка з Басіна. Гэлька з Самары з бацькам вярнулася, у стэпе пахавалі матку (тыф яе забіў, як даканаў шмат іншых нашых людзей), выдзерлі з каранямі лазу ды бярэznік, што ўварваліся на іхні палетак, выбралі камяні. На Місюковым кавалачку казе не сесці, а радзіў ён толькі свірэпу ды пырэй. Гэлька ў бацьку свайго Данілу не ўдалася, спакойная, ціхая, за сваё біцца не ўмела, але стары, убачыўши яе з пукатым жыватом, што сарамліва хавала, сціскала хусткамі, схапіў сякеру і папёр да Кастэнцікаў, ляснуў дзвярыма, тваю маць! Mae браць, калі зганьбіў, але ў пасагу поля свайго — не, Даніла не дасць! А каму ж даваць? Даццэ, якая толькі і вартая, што пойдзе чужым быць за няньку ды парабчанку? Колькі таго жыцця, што сам Даніла, уцёкши ад смерці, у свае пяцьдзесят гадоў можа ўзяць (незадоўга пасля Гэльчынага вяселля з Анопавым сынам згуляў і сваё, пабраўся з бяздзетнай удавой з хутара Мокрага; яе чацвёра дзетак у адзін год мор быў забраў).

У трыйцаць дзесятага Борка і Зюня былі замаладыя, каб іх пабралі ў Савецкую Армію, што ўвайшла на Беласточчыну. Аноп зноў паехаў стэп асвойваць. Хлопцы трапілі пад Кёнігсберг, службыць вялікай Германіі ў бауэра. Борка збег, злавілі яго ўжо пад Бельскам. Аж у Аўстрый ў лагеры застала яго свабода. Вярнуўся не той хлопец — сіавалосы, бяззубы, з пераедзенымі цынгой дзёснамі. Зубы сабе Борка справіў амаль праз дваццаць гадоў, як у вёсцы стаў працаваць “асяродак здароўя” і апынуўся ў ім на паўгода зубны ўрач. Да таго часу Борку не перашкаджаў гэты недахоп — ажаніўся з харошай дзеўкай, нажыў чацвёра дзяцей, паставіў на ногі гаспадарку, упарта не аддаючы яе пад “калхоз” (што на вачах вырас, загробшы некаторыя гаспадаркі, і

памёр натуральнай смерцю). Адно Борку зядала — у Зюні бытчам усё ішло лепш! У ягоным садзе даспявалі чамусьці больш крамяныя яблыкі, у цяпліцы-шклярні хутчай чырванеоць памідоры... Каровы лепш выцельваліся, тлусцейшыя свінні рохкалі ў хляве, не так каларадскі жук-стонка бульбу глуміў, жонка Зюнева была харошча, з круглейшымі сцёгнамі... І, гад, з паўметра ўрэзаўся ў Боркаў панадворак, во як гэты плот стаіць! Да вайны плецены з голля той плот быў, во тут ровар сам Федарко закапаў, каб ён акупанту не дастаўся. Ліпа расце тутака, сам няхай кожны гляне. І на карце тут яшчэ значыцца агарод, а не дурныя Зюневы парэчкі! Ой, нямала грошай выдалі сваякі, Борка ды Зюня, на суды, даказваючы, хто мае рацыю і за кім сапраўдная праўда.

Самі яны ўжо засталіся са сваім плотам. Абое на пенсії, здалі дзяржаве свае гаспадаркі. А для чаго так біліся? Каб справядлівасць была, каб сваіх дзяцей не пакрыўдзіць, каб нічога не страціць з бацькоўскай спадчыны, з таго, да чаго вярталіся з далёкага свету. Боркавы дзеци нават у Польшчы не жывуць — дачка ў Францыі, сын у Канадзе, другі сын ад нядаўна ў Нямеччыне, малодшая дачка за венгерца пайшла. Зюнеў сын Коля ў Варшаве інжынерам, падземныя шляхі будзе, яму бацькоўская хата не была і не будзе патрэбна, нават летам не загляне, унучкаў дзеду не прывязе; Зюнева дачка ў Нямеччыне малых немчыкай нянічыць, сваіх малых у Беластоку мужу на выхаванне пакінуўшы, гроши зарабляе.

Не змагла Кастэнцікаў Федарковых і Чортавых ні калектывізацыя, ні камасацыя, ні меліярацыя ды іншыя агітацыі ды “рацыі”. Сядзяць цяпер абое кожны на сваім кавалачку, які “належыцца” таму, хто аддаў за ласкавы грош зямлю дзяржаве, і дамагаюцца адзін з другім свае справядлівасці.

А Пушча, якую іхнія дзяды і прадзеды хацелі пад

свой бот узяць, памаленьку на іх ідзе: спачатку высылае страж — лазу, альшину, бярозу, потым ідуць хвойка з ялінай... Крок за крокам лес падступае да пахілага плota.

Смерць і Волька

Ішоў цёплы дождж, святочны і светлы. Волька рыхтавалася да смерці.

У яе доміку “на чвараках” стаяла гуллівая ціш. Але ці тут калі ціха бывала? Да пушчы — рукой падаць, а між хатамі, якія неўзабаве чакае сякера, бо “блёкі” тут будуць ставіць, і стройным чыстым лесам з могільнікам наперадзе — шаша, па якой сёння з мусу павальней сунуцца аўтамашыны з турыстамі. А ля кожнага драўлянага доміка, дбала збітага калісьці з “фабрычных” дошак — агароды. Чаго тут людзі ні сеюць! Над градамі гуркоў, памідораў, капусты, кабачкоў, буйнымі кветкамі маку — высокія парасоны кропу, які, нагрэты сонцем і прапаласканы дажджом, разам з пахам лісця парэчак, гурэніку і квецці щыльна запаўняе гэты кавалачак фабрычнага горада, уціскаеца цераз адчыненае акно Вольчынага пакоя.

У Волькі адно што з усяго жыцця добры нюх астаўся. Заплюшчыць сухія вочы, уцягвае ў ноздры пах нядзельнага спакойнага дажджу, які ў сваёй макраце і далікатнасці ўсюды такі — ласкавы, пышчатны, чисты. Прыйгожы. А Вольчыны вочы разам з яе былою красою выцвілі ў Сібіры, у партызанцы, у працавітвы будні ў Белавежскай пушчы, у полі, на фабрыцы, у начных варты пад фабрыкай, пры дзецах. Мужыкоў пахавала двох. Нажылася.

Была калісь Волька харошая! Не адзін афіцэр ёй гэта казаў, не адзін настаўнік ці партыец. Каб за

такога якога пайшла, то паняй была б, бяды б не ведала. На картачку глянеш — толькі ў фільме паказвай. А ёй добрая каб вельмі мужыкі трапіліся, то не. Ды дзе цяпер добрага чалавека знайдзеш! Возьмеш харошага — не ўпільнуеш. А сама ты прыгажуня — то зараз цябе прыставіць да каго хоча. Мусіць і за тое білі чалавекі Вольку, што гожая, і за ўсё яе білі. За тое, што добрая. Бо дабрыні яе не бачылі, шчырасці. Нічога ў свеце не бачылі за работай і гарэлкай.

Расклала Волька на стале карты. Села бокам да труны, каб лепш бачыць: паставіла яе пасярод пакоя, абставіла вазонамі, букетамі кветак у слоіках. На крэсле павесіла сукенку, якую была купіла сабе на смерць, панчохі, хустачку, пад крэслам — роўненька бліскалі туфелькі. Цеснаватыя яны ўжо крыху, — ад таго часу, як купіла іх у “Стадоле”, сталі ногі Вольцы моцна пухнуць. Але хадзіць яшчэ можна, ды куды там на tym свеце хадзіці будзеш; абы з фасонам туды трапіць... Хэ-хэ-хэ, усміхаецца да сябе старая.

Адклала Волька на хвіліну карты. Падышла да крэсла, узяла ў далоні боцкі, хукнула на бліскучую скuru. Абуваліся цяжка, прыйшлося пяткі ўціскаць лыжкай. Нацягнула сукенку, ссунуўшы долам спадніцу. Прайшлася па пакой, па-святочнаму акуратна прыбраным, заглянула ў кухню, у якой настале пад цэлафанам стайліся пірагі і булка хлеба на белым абрусе. Адчыніла халадзільнік — за ўсю пенсію накупіла вяндліны, кілбас, гарэлкі, віна для кабет. Выцягнула паўлітэрку, пагладзіла яе па халодным стане, які хутка пакрыўся расою. Волька здръигнулася ад халадку, які прабег па спіне — ці не смерць гэта ідзе ў госці?.. Вып'юць людзі добрае гарэлцы на мярлінах, не “Раялу” ж дасць, паўспамінаюць добрым словам... Волька, калі магла хадзіць, праводзіла ўсіх памерлых, якіх ведала і не ведала, плакала па іх, шкадавала іхняга жыцця, але

ўсё больш лічыла гэта толькі расстаннем; прыходзілі да яе ў сне, прыгожыя і маладыя, і клала ім карты, як калісьці. А клаліся ім не трэфы і не віно, а жывыя чырвоныя бубны, а найбольш іх, сэрцаў, што весцяць любоў, ласку, шчасце... Якасці не страшна было Вольцы ісці туды, да іх, на сустрэчу з невядомым.

Боцкі крыху расхадзіліся. Не распранаючыся, Волька села за стол. Раскінула пасъянс. Карты клаліся паслушмяна, лёгка, быццам толькі іх купілі ў краме, бліскуючыя ад лаку, — зусім не тыя, якімі прадказвала калісьці Волька будучыню людзям з ваколіцы Гайнаўкі. Праўду казала дзеўкам! “Ты замуж за яго не пойдзеш, не-не! Будзеш за чарнявым.” Дзеўка была з нарачоным, тыдні тры да шлюбу, мала вачэй не выдзерла ўпартай варажбітцы. Праз паўгода прыехала з кветкамі, прасіла прабачэння — было яно ўсё так, як прабачыла старая. А Волька, папраўдзе, і ў карты тады не глядзела.

Засвяціла сонейка, кінула рухомае павуцінне промняў цераз фіранку на труну. Волька роўненька склала карты ў стосік.

Падставіла ўслончык, каб выгадней было, і ўскараскалася на труну. Дамавіна трывала стаяла на табурэтках. Волька паправіла сукенку на каленях, паварушыла падушачку, запаліла свечку і ўмасцілася, як у калыску. Склала рукі на грудзях. “Цікава, як гэта збоку глядзіцца?” — падумала. Было так, як павінна, каб з гонарам, акуратна, па-людску, каб добра ўсё было. Памалілася і заснула, закалыханая ціхім пошумам далёкага, хоць і блізкага, гораду.

У гэты дзень Волька не памерла, хоць праз гадзіну суседка Ганна з қрыкам панесла навіну па “чвараках” і па ўсіх суседніх блёках. Адышла праз тыдзень, і правялі яе чужыя людзі, паводле ейнага сцэнарыя, на той, лепшы бок свету.

Вёска

Над Вёскай, над маладым лесам павіслі пярыністыя хмары колеру дзінатуры. Сонца, гняўлівае і бездапаможнае, што хіліцца ўжо на заход, валілася за гарызонт трапяткім цяжкім колам, кідала прамень у фіялетавую гушчу. Зубасты лес клаў свой ценъ на палову Вёскі. Ногі Дзямяна трывалі нерухома ў пяску, што стыў і ўбіраў сырасьць, заглыбляліся ў прахалодны ценъ, і морак ішоў да Дзямянавых старых касцей, скрадаўся да сэрца, якое адчуваў у нутры моцна: вось тахкае, прытамляеца, потым зрываетца зноў, як разбуджаная птушка на досвітку. Ногі хацелі ісці ў той фіялет, туую чырвань, рваліся ўперад, але Дзямянавы плечы хіліліся да штыкецін старога плота, абымшэлых, ablітых ружовасцю і ѥўплым золатам.

Вёска маўчала. Гэтая Вёска маўчала. Не рыпаў асвер-жораў, не бразгатала вядро на калаўроце. Маўчалі людзі і сабакі, не было іх. Не іржаў ніводзін конь, хоць бронзавы ценъ Лысага, здаецца, прабег, як памяць, за агародамі. Нёсся з таго боку пах гурэчніку і кропу, задушаных у абдымках лебяды, драсёну, асоту і крапівы.

Засакатала курка Рудка, годна высунулася з лапухоў — рада з яечка. А другая, надзымута-пухкая, квохкаючы, памалу вывела з-пад куста парэчак, вывела сваіх байстручикоў, крадком выседжаных, уцалелых, дагледжаных. Пакуль лета, курка Чапурка мае іх чым карміць, хоць гаспадыні ўжо няма. Не ведае квактуха, што яе дзеткі неўзабаве зложаць свае галоўкі, ледзь аскубаныя, недавараныя-недапечаныя. Яна — маці, ёй добра, яна бароніць і корміць, і што ёй Вёска, што ёй іншы свет... Яшчэ не адзічэла, дасца падысці Жорку з сінім носам. Ён быццам накрышыць ёй хлеба, вытрасаючы нейкую патраху з кішэні навідавоку: “цип-цип-цип, цю-циу-циу”. Чапурка кінецца

бегма на пачастунак, а за ёю ейныя падпеўнікі ўжо, падкурачкі; колькі з кожнага з іх будзе закусі — што з галубка... Жорку ўжо смяюцца вочы! Дзямяну што тая курка і яе выгадак — і так заўтра едзе ў Дом. Да Жоркі сёння прыйдзе, пачастуецца курацінкай, выбярэ маладое мяска, на старыя зубы...

З суседній вёскі чутно яшчэ жывое.

Хата з краю

Дом Лявона Квяткоўскага стаіць на ўскрайніне ўжо дужманай хваіны. Лес падступіў пад ягоны (ципер сынаў) хутар шчыльны сцяною. Хата велізарная, у дзве паловы, на каменным падмурку, з цементавымі ўсходамі, з двума ганкамі. Пабудаваў яе быў Квяткоўскі ў 1956 годзе саліднай, каб памясціла ўсю сям'ю. Бо дзяцей меў, бы таго гароху — дванаццацёра, з тых, што жылі. А Ганна, жонка ягоная, бачылася ўсё або з жыватом, або з дзіцёнкам пры грудзях. А колькі іх маленъкімі пахавалі! А і няпорнага былі... Нарадзіла яшчэ ў сорак шэсць гадоў, быўшы бабуляй. Пахаваў Ганну Лягон у 1975 годзе. Да канца рабіла, ужо моцна хворая, не аглядалася на наймалодшую нявестку, Зоську. Зоська не вельмі была даспадобы старым, нейкая такая няласкавая, жорсткая. Злосная, быццам лёс ёй не ўдаўся. Але што зробіш, добра і так, што Стась знайшоў сабе дзяўчыну, і то нябрыдскую, а то бабылём астаўся б, і што пасля сябе пакінеш на тым свеце?..

Зоська скаланула была Стася: трэба нам новы дом, абавязкова мураванка, з водой гарачай і цэнтральным ацяпленнем. Стары пакрыўдзіўся: то ж гатова стаіць хата, як звон, ні шашаль яе точыць, ні грыб! Можна яе і атынкаваць, і ашаляваць, краны ж ёсць, бойлер на

гарачую ваду можна ўставіць, а печы ёсць — калі мароз, то ж лесу столькі, маладняк церабіць трэба... Месца, о, колькі ў хаце, пакоі вялізныя, нарадзі ты таксама тузін, і памесціш усіх... Але Стась заўсякіся. І паставілі мураванку ў два паверхі, нават падстрэшак вышыкавалі, і парабілі ўсё, мэбллю абставілі. Не горш, чым у месце. Сёння было б гэта хіба немагчыма, але гэта было яшчэ за першага сакратара Герка...

— Ойцец, рэнту мае і час, то няхай сам сабе купляе, — звярнулася была Зоська да цесця. — Найвышай дам яму сырадою. А памыщь нех укіне ў пральку, улончыць умее.

Праўда, тады стары мог сёе-тое пры сабе зрабіць. Але колькі ж можна сядзець у хаце, чытаць кнігі і газету... Тэлевізар нават папсаваўся...

— Не лазі лепиш у вёске, яшчэ дзе заслабне, — папракала яго Зоська. — А калі ўбачу, што зноў выпішы, то і гаварыць не буду!

— Ды не піў я гарэлкі, гэта лякарства так патыхае, — мяmlіў Лявон бяззубым ротам, — пратэзу згубіў у рове ля абочыны шашы, мацаў, лазіў, шукаў ды і не знайшоў...

Зімой паліў толькі на кухні, якая стала і спальніяй, і сталоўкай. Не змог адзін уставіць дубальтовых вокан. Стасю нічога не казаў — столькі работы ў сына! Купіў ён трактар, машыны, усё лета і восень рабіў на сваім і чужым, цяпер у лесе гаруе, вяртаецца ўпрыщемках. Папраўдзе бацька рэдка яго і бачыў. Зоська раз прышле малога з малаком, раз не... Сама не прыходзіць, не пытается, чаго старому трэба...

Цяжка было разагнуць Лявона Квяткоўскага, каб памыць, адзець у чыстае і пакласці ў труну. Заснуў навекі, як сядзеў за сталом. На бруднай цыраце ляжалі сухі кавалачак хлеба, пакусаны мышамі, Евангелле і нераспакаваная з бандэролі “Gazeta Białostocka” (па ёй пазналі, калі памёр). Прасядзеў так нябожчык

тыдзень, пры запаленай лямпе, углядаючыся ў шыбы,
зарослыя марознымі кветкамі.

Хавалі яго цяжка. Мужыкі ледзь аддзяўблі зямлю
на магілку, акалелі. У царкве ўсе калаціліся, мерзлі, а
пара ўздымалася аж пад паніка дзіла.

Лявонаў дом стаіць і сёння, яшчэ пусты. Зоська мае
намер яго наймаць турыстам — усё парабіла ў ім, як у
шклянцы. Абабілі яго белай шведскай бляхай — аж
слепіць вочы! І які помнік бацьку ўзвялі — граніт,
залатыя літары, верш. Ад усіх дзяцей з сем'ямі

Адпачывайце, бабо!

У такім узросце адпачываць ужо толькі пара.
Глядзець на ўнукаў, цешыцца пагодай і грашыма з
пенсіі. Но на здароўе не наракае баба Зулька, хоць
дажыла 79 гадоў. Толькі вось давялося ехаць, хай яе
ліха, са сляпою кішкаю ў шпіталь. Доктар крыху
баяўся, што не зажыве хутка, але баба Зулька
худзенская, лёгкая, тлушчу на ёй няшмат, то і хутка
паднялася са шпітальнай пасцелі.

Дахаты паехала адна. Праўда, заглядала была да яе
ў палату беластоцкая дачка Марыся, але ў дзень
выпіскі ніхто не прыйшоў, і бабуля, распытаўшы
людзей, дзе вакзал, памаленъку патэпала да аўтобуса.
У дарозе крыху трасло, балела ў баку, але веснавое
сонейка свяціла лагодна праз шыбу на бабіну галаву ў
квяцістай хустцы, і яна задрамала, не заўважыла, як
аўтобус падкаціў амаль пад яе мураванку.

У гэтай мураванцы, што будавалі з сынам і
нябожчыкам Зюткам на дзве сем'і, бо для сына і
старых, займае баба Зулька цяпер адзін вялікі пакой.
Калісьці старыя жылі за сцяноўкай, якая штодзень
грэлася ад кухні, і зімой было там вельмі цёпла, а

летам — то хоць спячыся. Цяпер бабе выдзелілі асобны пакой, паставілі электрычную плітку, зляпілі кафлёвую печ: вары, баба, сабе, што хочаш, за рэнту купляй, што хочаш, дровы сабе загатаўляй, плаці, колькі трэба, і за тое, што табе наколюць. Грошы маеш свае. Адпачывай, за жыщё нарабілася.

— Ад тae лянаты здурэць можна, — уздыхае баба Зулька, зусім не лянівая. — Кавалачак агарода маю, але колькі тae з ім работы! Хочацца зачапіць за штольень руکі. Выйшла было з граблямі, думаю, паварочаю сынава сена, праветруся, пагрэю на сонцы плечы. А сынавая бяжыць: “Вы, кідайце граблі, ідзіце дахаты! Не рабецте! Хто вас просіць!? Нічога вашага не хочам, і не чакайце ад нас помачы. Маецце рэнту, то жывече, як вам падабаецца, і нам таксама дайце!”

Добра, што Зульчын Пеця ажаніўся, дзеўку знайшоў на гаспадарку. І працуе Аня, і дзяцей нарадзіла. Чыстая, гжэчная, у царкву ходзіць. У хаце, як у шклянцы. Суседзі таксама хваляць. І Зулька не наракае — дбае нявестка пра Пецию, пра дзяцей. І дзеткі харошыя, добра вучачца. “Дзень добры” бабе скажуць. Толькі што да бабы бацькі іх не пускаюць, а старой хочацца прытуліць малое, даць які гасцінец...

— Каб малыя не заміналі мне, кажуць. І каб я з імі па-просту не гаварыла, каб мовы ім не памяшаліся. А я ж і па-польску ўмею, калі трэба. Няўжо баяцца, што я “змарнью” ўласных унукаў, і ў школе з іх смяяцца будуць? У вясковай школе “простая” мова такая ўжо смешная стала?..

І сядзіць баба Зулька ў сваёй хаце. Халодныя тынкаваныя сцены абвешала макаткамі, маляванымі і тканымі дыванамі, падлогу пазасцілала палавікамі, цёплымі, каляровымі, што сама выткала са шматкоў адзення, яшчэ калі больш дужая была. Каб толькі ў хаце цяплей, больш утульна было. І, праўда, чысценъка ў яе, прыемна. Спакойна. І тэлевіzar каляровы купіў ёй ольштынскі сын. Не выходзячы з

хаты, бачыш увесь свет: рэвалюцыі, войны, моры, землятрусы паказваюць — вось людзі бяду маюць! Канец свету, здаецца, блізкі ўжо стаў. З голаду мруць людзі, ад куляў!

— Абы ў нас мір быў. А жыць у нас якасці можна. Во да чаго людзі ў вёсцы дажыліся...

Хата

Стаяла хата Соньчына пустая. Як памерлая. Адно кветкі паверыць не хацелі, што гаспадыня пакінула дабытак, лезлі ў вокны з гародчыка — чырвоныя, жоўтыя, ліловыя, сінія, белыя, распікаліся сярод лебяды і малачаю. Вядома, — быліны, украіліся тут ад пару дзесяткаў гадоў, а касачы цвёрдым валам каранёў аплялі падмурак ад самага пачатку, як ставілі хату. А Сонька з'ехала да ўнучкі ў горад. Добра, што мае пры кім свой век дажываць — то ж ёй чуць не дзевяноста! Праўнукі, прауда, ужо вялікія, адзін нават у ліці, не трэба памагаць іх гадаваць, але свой куток знайшоўся. Но ў дачок Соньчыных — адны беды: хваробы, мужыкі нядобрыйя, старая ім заміна; пабыла ў Зіны, зяць вось на кухню не пускае, калі сам есці сядзе. Сварацца зяці, а і Сонька на тое язык у роце мае, каб сваё сказаць. Адбрэшацца, як трэба. Увогуле ў Вёсцы кабеты таленавітая на слова.

Ну, калі нават і былі калі якія сваркі між кабетамі ў Вёсцы, то ўсё забыта, даравана. Развіталіся былі ўдавіцы з сяброўкай, адправілі ў Беласток, паціху зайдзросцячы. Но тут і крамы, вось, няма, і да лекара ўзімку пакуль у гміну даедзвеш! Стары ж сам чалавек, ледзь ногі валачэш. Гануля во кончылася, не дачакаўши “хуткай” дапамогі: дыспетчарка ў Беластоку палічыла, што не варта машыну гнаць

такую дарогу да старэчы. Калі на жыщё — то выжыве. А хату пакінула Сонька пад добры нагляд жывучым суседкам. Ды што там і сцягнеш, такое багацце!

Але вось паявілася ў хаце гаспадыня! Маладая, з дзіцяткам — наняла Соньчыну хату сям'я з далёкае пушчанскае вёскі; мужу бліжай на працу ў мястэчка. Прыехала ў гэтае лета Сонька пабачыць, што там у сяле робіцца, магілкі на ведаць, а суседка найбліжэйшая бокам яе абыходзіць, не азываецца.

— Ты што, Любо, на мяне бочышся? — падсела да яе на лавачку госця.

— Ты нашто хату сваю наняла?! — злосна глянула на Соньку Люба Паўліха.

— А што мела пуставаць... І гроші невялікі будзе, після злотаў у месяц. І зімою апалаць, не будзе стыла. А то грыб вылез у кухні на сцяне... Добра, што яны якраз маю хатку ўпадабалі, ды яшчэ з дзіцяткам... Як добра! Не мела яна, мая хатка, ужо надзеі няньчыць малое.... А ты чаму злосная на мяне? Здаецца, суседзі з іх добрая, дый з маладымі весялей...

— А не лепш было маю Ірку зноў на лета туды ўпусціць?

Змаўчала Сонька. Крыўдна, бачыш, суседцы: дарам дагэтуль пускалі, нічога не казалі на паламаныя кусты парэчак, паабіваныя яблыні, засыпаную смеццем студню, загаджаны чужымі гусьмі падворак... А тут на яшчэ раптам: пяцьдзесят злотых кожны месяц, і за свято заплацяць... Куды ёй, Соньцы, гэты грош патрэбен? То ж нават ужо помнік сабе пры жыщі паставіла на mestачковых могліцах, з партрэтам. Колькі да шчасця ёй яшчэ трэба?!

Паедуць Любіны мястовыя ўнукі пад восень дадому. Апусцее ўся Вёска, змоўкне. А ў Соньчынай старой хаце расце яшчэ адзін малы.

Сасанна

Баба Сасанна ўжо гадоў пятнаццаць сядзіць у блёку. Да стала двухпакаёку за работу ў будаўнічага кватэрным кааператыве. Бо раней жыла, гаспадарыла на хутары пад Гадышэвам. Пасля, кінуўшы ўсё, бо дзеци пайшлі вучыцца, перасялілася ў Беласток. Рабіць, каб дарабіць да пенсіі. А на вёсцы... О-го, якая ў яе была гаспадарка! Коні, як лялькі, кароўкі малочныя, свіней поўны хлеў. Ды як жыць з таким мужыком — зусім як парабак у гаспадарцы: скажаш падмияці ток, то падмяце, ідзі паары — то выярэ як пападзе... Ніякага дogleду не меў Антоні да тae гаспадаркі, ано бег бы пад склеп. Выцягне з каморы кумпяк, паляндвіцу, урэжа добры кавал, або і цэлае забярэ, прэ пад краму, там ужо адзін мае вішнёўку, іншы віно, трэці які буталь “экспартнага” спрту, Антоні — тую закусь, і маюць баль. А ты, кабета, рабі! А дапусціш яго да каня ці каровы — жывёла шарахаецца, вішчыць, не слухае гаспадара — то ж б'е таго канягу, як у мех, за тое, што не слухаецца. Жарэбчыка так напалахай, збіўшы, што той пайшоў па падворках, па агародах чужых — не дагнаць, не ўпрасіць, каб вярнуцся. Конь — жывёла далікатная, крыўдлівая. Выйшла Сасанка, клікнула: “Бобік, Бобічак... Хадзі да мяне...” Падбег коні да гаспадыні, заіржаў. “Як ты, Сасанка, будзеш яго браць, без уздечкі, без кантара?..” Жанчына ўшчыкнула ў руку пару валосін з конской гривы, і павяла радага Бобіка дахаты. А ўпусціць таго яе Антоняга ў хлеў! Пару тыдняў Сасанка хворая была, то ў той хлеў не было як улезці. Гною не разгроб, стаяць каровы пысамі ўніз, зады на горбах адходаў, а дзвёры дык ледзь адчыніла — так той гной іх аброс. А то ж трэба дагледзець, добра ўсё разгарнуць, падаслаць каро-віне...

У Сасанчынай гаспадарцы зусім было добра. Хіба

толькі мышам не — тры тлустыя, укормленыя свежым малаком коткі спраўляліся з імі аж надта: кожны ранак за гумном ляжала горба падушаных грызуноў. Бо звер умее аддзячыць. Звер — пад Божай апекай. І грэх такому брыду рабіць, бо не дасць Тварэц пакрыўдзіць бездапаможнага. Так як і сама Сасанка, — ёй жа, калі слепла, перад аперацыяй, Маці Божая паказалася, у Сасанчынай кватэры ў Беластоку. Вось тут, над парэнчай фатэля з'явілася, паміж выявай Сына і Яе, Гадышэўскай, што на блёкавай сцяне павешаны, і голасам далікатным, цененъкім, прамовіла да Сасанкі: “Не бойся, усё добра будзе!” І пайшла Сасанка без страху, і аперацыя ўдалася, і бачыць вось добра. А тады, калі Хрыстафора нараджала, таксама Маці Ласкавая яе ўратавала. Бо ніц, казалі дахтары, і з яе не было б, і з малога. Махнулі на іх рукамі. Дзіцяня шчыпцамі вывалакалі з лона. А і яна жывая, і ў сына ўжо сваіх дзяцей троє. А ўбачыла медсястра тады ў шпітальнай пасцелі медалік з Багародзіцай, і са слязамі прамовіла: “Пані Сасанна, сына свайго Маці Божай ахвяруйце, і калі вырасце, няхай заручыцца адпаведную ахвяру дасць, і на каленях вакол алтар у гэтым святым месцы абыдзе”. Так з Хрыстафорам яшчэ раз было, як то яго машыну збліі. І тады Сасанка паручыла яго апецы Ласкавай Маці, і ахвяраваўся сам, і занёс дар, і абышоў гадышэўскі алтар, праўда, не на каленях, бо не мог, і адразу паправіўся, хоць дахтары ўжо невялікую давалі яму надзею, каб выжыў...

А Сасанка... Праўда, стараеца жыць без граху, каб злым словам ні чынам каго не пакрыўдзіць. І ўсё жыццё так. У Сібір яе прыехалі, маладую, забраць, дык тыдзень у канаплях сядзела, не піўши, не еўши. Немцы ўвайшлі, дык выйсці адтуль магла. Пытаюцца: “Хто вас, сям’ю гаёвага, вывезці хацеў, хто спіскі састаўляў на вывозку, хто даносіў?..” Ды Сасанка нічога не сказала, хоць пасля дастала добра ў скуре.

Бо як жа выдасць свайго суседа, у яго ж чацвёра малых дзяцей! Ні немцы, ні хто іншы не пастаўлены Богам, каб караць. Ён адпомсціць, Ён адплаціць! І не адчувае Сасанка на сябе граху за тое, што хтосьці праз яе загінуў. Але хоць стараецца не грашыць, ды кожны тыдзень спавядца ідзе, прычасце прымает. Ніколі невядома, калі што з чалавекам здарыцца можа. Бачыць з акна свайго блёку, з балкона, што павісае над цэнтральнымі вуліцамі Беластока, над патройным скрыжаваннем, як штодзень штосьці страшнае дзеецца. Ну, у людзей бы д'ябал уступіў! Не азіраюцца, пруць на сваю бяду, як сляпныя, на сваіх машынах (і п'яных колькі!), пешаходы лезуць, бы нічога не бачаць... У кожнага ў галаве муць, страх, прага нажывы... А іншы думае, адкуль узяць на кавалак хлеба, каб дзеткам даць. А бываюць такія гаўнаеды, як у яе ў былой вёсцы, што за страву б'юцца пры сямейнай місцы, скрабуць гаршкі, замест тых пару бульбін больш укінуць, жменю крупы, каб і хатнім хапіла, і коціку, і сабаку каб не палову са свіной бульбай ляпнуць, а укінуць таго, што і сам ясі... Тую бульбу ці лъижку каши акрасіць і ім малаком ці скваркай... Пакінула была Сасанка, адыходзячы з вёскі, свайго Бурку, гладкага і разумнага аўчара, у суседа. Загадала карміць добра, бо такі з яго памочнік у гаспадарцы — і коней дапільнуе, і кароў, і чалавека з паганай думкай вычуе! Словам, можна ўсю гаспадарку на Бурку пакінуць, і не прападзе нават ячка. Прыйехала — не пазнала. Гаспадароў сама не было дома. Бурык на кароткім ланцузе ўзвіваўся ад смагі. На старой патэльні ляжала жменя сухое свіное стравы. Кінуўся сабака да Сасанкі, абняў паўпол сваю былую гаспадыню, заплакаў. І сама плачучы ад крыўды і злосці старая Сасанка дастала са свае торбы прыпасы, што ўзяла на дарогу, дала сабаку, а тую патэльню — як размахнулася, дык і шуганула за гумно! І да гаспадаровага сына зайшла, і да солтыса.

Пасля той солтыс на найбліжэйшым сходзе пра людскае трактаванне жывёл казаў. Прысаромеў пры грамадзе тых людзей, што і з-пад сябе салому жэрлі б, калі б маглі, абы ўсё прадаць. Дадуць есці — карове, свінні, бо малако, бо мяса... А з такога сабакі — што за карысць... Аж дзіўна, што пасля таго сходу сталі тыя людзі лепш Бурыка карміць...

Бабуля Сасанка дома адна сядзіць. Родныя далекавата. Наведваюць яе суседзі, лекар, што яе вочы лячыў. Кажа той дохтар: “Гэта ваша вера ~~вера~~ вас вылечыла”. Ага, і птушкі да яе на балкон прыплютаюць. І пасёлковыя хатнія і бяздомнія звяры заходзяць. І яны таксама ў гэтым горадзе адчуваюць сябе недарэчна.

2. МОЦНЫ ЯНАК

Яська з-пад бору

Дом пад сасновым борам. Стройныя карабельныя сосны на пагорку, на падворак уваходзяць каржакаватыя, шырокакроныя самасейкі гадоў па 60-70. Пад соснамі расце пажухлая тонкасцёблая рэдкая трава, у ўёлым пяску грабуцца і грэюцца старыя куры з даўгальгім пеўнем з трывма пёркамі ў хвасце. Баявіты, хоць абдзерты, певень ускочыў на пянёк, залапатаў крыллем, уздымаючы пілавінне і пачаў злосна дапытвацца: “Куды то ты? Куды?!”

Я сёння ў госці да гаспадара гэтай грамадкі курэй, няполатага агародчыка, у якім лебядзя і чарнобыль выбуялі да паўвакна дома з сівых бярвенняў, што яшчэ дзед ставіў зараз пасля вайны... Да ўнука сёння іду ў госці таго дзеда Міхайлы, якога ведаю з пажоўлага здымка, што заўсёды насыў з сабою Яська.

Унук сам бы мог ужо быць дзедам, калі б так, як Міхайла, сына меў у дзевятнаццаць гадоў. А так Яську толькі трыццаць восем, а, можа, лепш сказаць “ужо” аж столькі, і сына ў яго няма, ні дачкі, ні жонкі, а тым больш унука. Нядайна гаспадарку ў свае руکі ўзяў — бацька паспей перад смерцю (“закурыўся насмерць”, казала Яськава маці, Любя) перадаць яе Яську.

Не думаў Яська, што давядзеца вярнуцца яму ў сваю вёску. Не мог уседзець на адным месцы. Ужо да армii кавалак свету пабачыў, за свой грош жыў. За мяжу збіраўся з'ехаць, ды граніцы пазачынялі, а яму, ужо ў вайсковым адзенні, дзеўка-студэнтка ў твар наплявала, калі ў восемдзесят другім спакойна ішоў па варшаўскай вуліцы, з польскім арлом на шапцы.

— Плюй, дурная, на свайго арла, ён не мой! — адказаў Яська дзяўчыне.

— Ludzie, ruskie w naszych mundurach! — збегся да Яські раз'юшаны натоўп.

Яська не хocha ўспамінаць таго часу. За службу ў Ярузэльскага прапанавалі яму вучобу ва ўніверсітэце без экзаменаў. Чаму адмовіцца — “матуру” меў, ненайгорш вучыўся ў сваім тэхнікуме, варта было б пабыць “вольным студэнтам”. Выбраў гістарычны факультэт. Думаў узяцца салідна за навуку, а піў увесе першы семестр. На занятках адчуваў сябе страшна — не ведаў так многа, саромеўся, і зноў піў, каб не думачы пра тое, што ён — горшы. Мелі яго за блазна і студэнты, і выкладчыкі, якім патрапіў сказаць: “Ты, Мецё, пачакай, зараз свой пенал знайду...” Спачатку здаваўся ім збунтаваным героем з лесу, нейкім Робінам з пушчы, што ваюе з нячыстай сілай таталітарызму ў думках, але замала было ягонай здаровай кемпівасці вясковага разумніка, каб адолець праграму гуманітарных студыяў. Тым больш, што алкаголь з Яськавай галавы не выветрываўся, не даваў някіх шанцаў запоўніць пррабелы ў адукцыі. Спакаваў свой рукзачок Яська зараз пасля Новага года і паехаў да сябра з армii, які меў сваю кватэрну недалёка інтэрната. Паўгода бадзяўся ў горадзе, з хаты браў харчы і грошы, якія крадком хавала для яго маці за прададзеня яйкі і смятану. Дзяўчына з польскай філалогіі, Ёлька, адна з найлепшых студэнтак на аддзяленні, з якой “круціў” ад каstryчніка, заходзіла да яго ў госці штораз радзей, і

аднойчы, лежачы ў пасцелі, выдзьмухваючы дым таннай “карткавай” цыгарэты, сказала Яську:

— Янак, у мяне ёсць іншы сябар. Мы разумеем адзін аднаго выдатна. Канчае палітэхніку. Ведаеш, секс гэта не ўсё, хоць не адмаўляюся час-часом да цябе завітаць. Але перастань гаварыць глупствы пра нашу супольную будучыню. Сам добра ведаеш, чаго ты варты, Ясю. Не прыходзь да мяне больш у інтэрнат, збрайся ў свае Путрыкі, чаго тут час марнуеш, з бацькоў апошні грош цягнеш.

Вярнуўся Яська да бацькоў. Тры сястры былі ўжо замужам. Малодшы брат вучыўся ў майстра на “глазурніка”; той ужо меціў яго ўзяць зяцем — надта ж спадабаўся Багдан майстравай дачцэ. Бацькі яшчэ дужыя былі, рабілі ў гаспадарцы ўсё самі. Яська зачапіўся на чыгуны. Калі пайшлі групавыя звольненні, пачаў ездзіць у Гродна з кантрабандай. Панаўшываў специкалісту з падштанікаў з адмысловымі трубкамі-кішэннямі, куды напіхваў пачкі цыгарэт. Удавалася. Заробак, усё ж, рабіўся ўсё меншы. Абрыдла Яську хаваць тавар пад падлогамі вагонаў, мытнікі раз-пораз пачалі дамацвашца пачак, што перавозіліся на целе. Што за жыццё — ні сну, ні адпачынку — ездзіў жа Яська не адзін раз у Гродна, штодзённа. Кінуў. За тое, што зарабіў, адрамантаваў унутры бацькоўскую хату, купіў матацыкл маркі “Хонда” і бульбакапалку. Рэшту праціў з сябрамі.

Калі не хапіла грошай на “Раял”, паставіў Яська ў склепе на падворку, крытым дзёрнам, адмысловую апаратуру. Дым выходзіў у бор. “Мелі нос” на дымнагоркія пахі сябры з акалічных вёсак. Нават Яська і не ведаў, што ў яго столькі сяброў!

Усе сябры балююць за Яськовым старым сталом на моцных, кручаных чорных нагах. Кавалеры старыя і маладыя, — перш за ўсё яны, але на першачок часценька заглядае і нестарая ўдавіца Насцечка, і распусная бяззубая саракагадовая Гэлька, што

вярнулася на бацькоўскае, пакінуўшы сваіх траіх мужоў-не мужоў, што “ніколі мужчынамі не былі”, як сама кажа (за кожным з іх асталася ў Гэлькі памятка — жменя ейных зубоў)... Хто зваліцца з ног, то і заначуе. Так у Яські асталася за гаспадыню Гандзя, старэйшая за яго роўна на дзесяць гадоў. Г’е нараўні з мужыкамі, але ў хаце нейкі парадак трymае, карову доіць, калі зможа, у агародзе тое-сёе пасадзіць. Найбольш працівілася маці, каб Гандзя тут гаспадарыла, але не змагла пераканаць сына ды ўцякла да найстарэйшай дачкі ў Беласток.

Спачатку з Яські шмат хто смяяўся, што ўзяў такую, якую ніхто не паквапіўся ў жонкі браць, але ён толькі ўсміхаўся. Хай будзе хоць такая, худзючая як дрот, з рабым носам-дзюбаком, але нашто яму, Яську, бегаць па чужых? І ў хаце больш-менш парадак. Дзяцей ужо ў Яські надзеі мець няма. А калі б трапілася якое, то і яно забярэцца ды пойдзе ў свет. Дарога кожнаму адкрыта — рабі што хочаш, едзь куды хочаш, жыві як хочаш. Вяртаюцца толькі такія неўдалоты, як сам Яська...

Гэта ўсё раскажа мне Яська пасля. Цяпер стаю перад брамкай, азіраюся на сабаку, які, выгнуўшы ў дугу сваю рабрыстую спіну, заядла, да сіпаты цяўкае на ланцугу. Яська павінен мяне памятаць — жыў жа ў інтэрнаце па-суседску, шмат мы размаўлялі... Але, як жа ж не пазнаць — бярэ мяне аброслы рудой барадой гаспадар за белыя рукі, вядзе ў свае харомы. За сталом спіць, апёршыся няголенай шчакой на бліскучую цырату, малады вельмі прыгожы хлопец. Русая доўгая чупрына мокне ў мутнай калюжынцы. Падсоўваюся да яго на столку. Гаспадыня нясе міску з густой цёплай капустай, Яська — бабах! — на стол зялёны буталь. Не, у ім не шампанскае! Нюхаю: свежанькі першачок.

— Частуйся! У інтэрнаце горшыя свінства даводзіліся піць, якое самагонкай не назавеш. А вось гэта

— проста *цымэс!* — цмокае Яська і налівае мне ў шклянку мутнаваты напой. — Ну, пытаешся, як нам жывеца... Жывем, як можам, — найлепш.

Моцны Янак

Янак Барысюк быў мацак ад малога. Як нейкі казачны волат, рос ён не па днях, а па гадзінах. У тры свае месяцы утоптваў бульбу, пальцамі напіхаў таўканіцу ў бяззубы роцік, а ў паўгода хапаўся за каўбасу. Пры матчынай цыццы вісеў да двух гадоў, сам падыходзіў, адкладваў набок малаткі і гайкі, што былі ўжо яму за забаўку, падцягваў матчыну кашулю, і, насмактаўшыся ўволю, ішоў дапамагаць бацьку на падворак. Гаварыць пачаў позна, яшчэ ў два з паловай гады мог сказаць толькі “мама”, “тата”, “дай”, “баба” і “не”. Загаварыў раптам у чатыры, але не меў з кім размаўляць, апроч Жучка і Мурзіка, бо старэйшыя сёстры паехалі вучыцца ў горад, тыднямі іх у хаце не было, бацькі і дзед у полі, бабуля ў старэчай бяспамяці калыхалася на сваім услончыку і прыгаварвала Яначку “ну-ну!”, калі ён, набегаўшыся на падворку і вуліцы, убягаў у кухню, зачэрпваў кубкам ваду ў вядры і піў нагбом, расчырванэлы і мокры.

Янак ад малога меў сіплы, нейкі старэчы хрыпаты голас. Пўона, ад вечнай прастуды. І саромеўся свайго пеўніка-басавітага галаска, і найчасцей маўчаў, найбольш на ўроках, чакаочы выбуху дружнага смеху аднакласнікаў і настаўніцы (якая праз сілу ратавала свой педагогічны ўзорны твар за насоўкай) на яго хрыпаткое гүгненне-адказ. Ведаў шмат, асабліва пра прыроду, някепскі быў па матэматыцы, але рэдка яго пыталі на ўроках. Сам руку не падымаў, не прасіўся

адказваць. Добрая ацэнкі з кантрольных настаўнікі лічылі вынікам спісвання ад лепшых вучняў.

Вучыцца далей пасля пачатковай школы Янак не збіраўся (прынамсі, нікому пра гэта не казаў), хоць закончыў яе ў час і без двоек. Меў жа быць гаспадаром! — так рашылі бацькі. Нарадзіўся ж ён Сашку і Марусі ў іх познія гады якраз на сущеху, каб было каму пакінуць бацькаўшчыну... Татку ў яго 56 гадоў “адбіла” нешта, рушыў шукаць новага шчасця — развёўся з Марусяй, прыстаў у другой гміне да ўдавы-аднагодкі, з добраі гаспадаркай (казалі людзі, было ў Сашка з Нюрай кахранне яшчэ ў партызанцы, і зноў дарогі іх звялі на базары ў Гародні). Маруся памерла на сынавых руках — апускала вядро ў студню, пакаўзнулася на мокрым каменні, стукнула яе ў скронь ручка калаўротка. Пакуль прыехала “пагатове” (роварам сусед пёр без духу на пошту званіць па хуткую дапамогу), Маруся знерухомела на радзюжцы пад яблыніяй.

Янак астаўся адзін у хаце ў тры вялізныя пакоі з кухняй у цені 150-гадовай ліпі і старых яблынь, яшчэ пладавітых, што садзіў у 1912 годзе дзед Анісім сабе на славу, унукам на скаштаванне, як паўтарала баба Аўдося. Пахаваў Янак і бабулю. У апошнія свае хвіліны называла яго Якімам, найпрыгажэйшым, найлепшым сынам, ад якога апошні ліст прыйшоў з Магілёва ў 1943 годзе; усё пра той ліст шаптала Аўдося, дапытвалася: “А чом ты, Якімку, трyma крыжыкамі распісаусе, ты ж пісаці вучаны?.. Чы на цябэ крыжык паклалі бальшавікі, чы хто інакшы? Дзесяцько, то ж так добрэ, што ты во вэрнуўся...” Стаялі ціха суседзі, ківалі галовамі, праводзячы бабу за вёску ў апошнюю яе дарогу. Янак маўчаў, каўтаў слёзы. Вярнуўся дадому, памыў падлогі. Сядзеў доўга ля печы, пускаў дым у дзвіркі, хаце ў хаце не было ўжо нікога, каму мог бы шкодзіць тыгунёвы дым.

“Моцным” называлі Янака яшчэ з пачатковых

класаў — клаў вобзем намнога, здавалася б, дужэйшых за сябе, і хоць невялікі ростам, паўметра бульбы ўскідаў над галавою адным рыўком. Калі яму пасыпаўся вус, качаўся, барукаўся Янак на выгане з кавалерамі. Клаў усіх. Можа быць, і таму, што яны, перажэртвя самагонкай, падалі, як снапы, на голы выган пад напорам буйнога пружыністага цела. Янак пляваў быў тады на гарэлку, кінуў курыць, ласаваўся цукеркамі, плаваў у Нарве з Юр'я амаль да зазімкаў, а зранку, перад даеннем кароў, нават фіззарадку рабіў, пасвістваючы, быццам мала было маху рукам у гаспадарцы за цалюткі дзень!

Гаспадарыў Янак як умеў на сваіх восьмі гектарах. За тое, што прадаў, плаціў а то страхоўку, а то за паслугі, а то купляў угнаенні... Калоў свінчо два разы ў год, дзяліўся з сёстрамі, якія тады якраз з сем'ямі з'язджаліся да брата ў госці, пабедаваць над яго гаротнай самотай. Спачатку хлеб сам пёк, але калі пачалі прывозіць штодзень у склеп бельня круглыя булкі, кінуў. Добра радзіў яму агарод — сеяў Янак капусту: і звычайнную, і брусьельку, і кальрабі, і чырвоную, і каляровую, саліў гуркі, марынаваў зялёныя і чырвоныя памідоры, цукіню, дыню. У асаблівай пашане быті ягоныя марынаваныя яблыкі. Каму найбольыш смакавалі жоўтыя кавалкі антонавак, каму цэлья чырвоныя райскія яблычкі ў кісла-віннай заліве. Каму? Сябрам, знаёмым, усім.

З суму вялікага, казалі, з адзіноты Янак піць пачаў. Спачатку не так многа. Ды і сёння рэдка ўбачыш, каб напішыся, як bonač, валокся дахаты, а пад плотам жа ж яго не ўбачыш паўмёртвага, як шмат з кім бывае. Хутчэй у яго доме спыняцца сасмаглыя сябрукі, кавалеры і нават сямейнікі. Бо жанчыны тут у ваколіцы няма, якая б узяла дзяркач ды паганяля гэтую кампанію! Хоць Янак дужы і яшчэ прыгожы, ды і неблагі з яго чалавек, і гаспадар старанлівы, не знайсці яму гаспадынкі. Не сумеў прыдбаць яе ў

дваццаць ды трыццаць, тым больш з гэтым цяжка ў сорак сем, калі ўжо сівее цемя, калі зубы парадзелі. Ды і куды запрашаць кабету — дома ж нічога асаблівага няма, адно той каляровы “рускі” тэлевіzar ды матацыкл “Ява”, на якім Янак праехаў тысячы вёрст ад забавы да забавы!

Цюцька ды коцік, адзіння істоты, якія ведаюць, што мроіцца ў глухую ноч іхняму гаспадару, Моцнаму Янаку, ды нічога пра гэта нікому не скажуць.

Ёзік

У майго знаёмага маладога гаспадара ў вёсцы К. было досыць многа жывіны. Дзве каровы, два падсвінкі, сем курак ды певень і тры сабакі. Малако кароў утрымлівала пры жыщі гаспадара і самую гаспадарку, з парасяят Ёзік чакаў мяса і сала, яйкі служылі за закусь, а сабакі пільнавалі ўсяго маёнтку і таго, каб Ёзіка, калі ўпадзе пад плотам ад алкагольнае знямогі, разам з дабыткам не панеслі зладзеі. Праўда, па падворку і па-за ім мог бегаць толькі рабрысты чорны Ас, а сівая Аза з касцістым азадкам і рабы куцы Рэкс яхкалі на ланцугах — Аза пад курнікам (начавала ў старой бочцы без донца), а Рэкс — у кутку дрываютні (спаў на пілавінні ды стружках, счарнелых ужо ад дажджкоў і снегу; нябожчык Ёзікаў бацька — Колечка калісъці займаўся сталляркай). Ас, бывала, зловіць якога звярка ў полі ці ляску, адбярэ мыш у ката, хлебане вады з рова ці памыяў у кухні, калі яны ёсць, патросіць есці ў суседкі, а Аза і Рэкс цудам трymаліся пры жыщі. У найгоршую спёку не даў ім гаспадар ні кроплі вады, а елі яны тое, што траплялася на дне свінога вядра, калі гаспадар не забыў ім яго кінуць. Я дзіву даваўся кожны раз, калі заязджаў у

вёску К. — Ёзікавы сабакі ўсё існавалі, як вечныя статуі на нацягнутых ланцугах. Усё мянялася ў вёсцы, уміралі людзі, валіліся хаты, а Аза і Рэкс усё дыхалі.

Ас хадзіў жаліцца да суседзяў, найчасцей да цёткі Надзеі, якая шкадуе ўсё жывое, усякае Божае стварэнне. На жаль, не магла запрасіць Аса жыць да сябе — у яе ёсьць свой сабака, стары Бурка-пенсіянер. Раз Асаў гаспадар, убачыўшы, што сабака есць костку за цётчынай брамкай, усчай скандал на ўсю вёску: па якому праву бабуля падкрадае чужога сабаку!? Цётка Надзея загаласіла, уся ў слязах: “Дай, чалавечка, есці жывіне, ён жа стораж, пільнуе твае бацькаўшчыны! И жыцця свайго не марнуй, не пі! Хто ж гэта бацькү такое, такі малады, харошы хлопец!..” Накінуўся Ёзік на бабулю, схапіў яе за каўнер: “Не твая справа, бабо, што раблю я і мае сабакі! П’ю за сваё. Маё жыццё — не ваша справа! Хай і згіну, то не вы пойдзеце ў магілу! А маё хай прападае, але з мае руکі!”

Апошні раз я быў у верасні ў вёсцы К. Ас ужо не бегаў па вуліцы. Казалі, пераехаў яму трактар лапы, трэба было дабіць. Даканаў яго гаспадар калком па галаве. Рэкса забрала Ёзікава сястра ў мястэчка, там у яе свой дом, дзеци — будзе малым забаўка, Рэкс лагодны, ласкавы, толькі лякаеца крыку, і тады кідаеца кусаць. А Аза павесілася — з бочкі ўскочыла на сліўку, што расце ля курніка; там вісела на галінках пару слівак, хацела дастаць іх, бо ўсе, што пападалі на зямлю, з’ела разам з костачкамі. Ланцуг перавесіўся цераз галіну, сучка пакаўзнулася, так і закончыла сваё невясёлае жыццё. Праз тыдзень заўважыў яе сусед, зняў ды пахаваў.

Ёзіка доўга не было. Перад тым прадаў кароў і свіней, парэзаў птушак. Казалі, за мяжою быў, на Захадзе думаў шчасця шукаць, у Нямеччыне.

— А каму там такія трэба! — махае рукою дзед Аноп. — То ж па-німецку ні гу-гу, ні рабіць каб што ўмей. Каб пастараўся, то і ў нас якась жыў бы. Каб

быў на якую бабу добрую нарваўся, то быў бы з яго чалавек...

— І пільнаваць гынъдзе няма чаго. Што тут украсці! Колечка ў магіле бакі сабе намуляў, варочаючыся — так синочак змарнаваў гаспадарку і сваё жыццё! — уздыхае цётка Надзей.

З'ехаў кудысьці наш знаёмы трынцацігадовы Ёзік, Мікалаеў сын, з вёскі К. Знік, не дае знаку жыцця. Што ён цяпєр робіць, з чаго жыве?.. Можа, бачылі вы яго недзе? З хаты нічога цёплага не ўзяў, а зіма ж не за гарамі...

Машка і Золька

Жылі Машка ды Золька ў адной вёсцы, што доўгімі кіламетрамі цягнецца хутарамі ды прысёлкамі, з цэнтрам з дзвюма вуліцамі-брукаванкамі накрыж. Былі ў вельмі далёкім сваяцтве, недзе ў сёмым ці восьмым калене, але з маленства вадзіліся як родныя сёстры. Маленъкую Зольку мучыла лушчыца-залатауха, усе дзеці брыдзіліся ёю, і толькі Машка, дачка бедняка Івана Клімюка, не пакідала сваю хворую суседку-аднакласніцу ў бядзе і ў радасці.

Абедзве нарадзіліся ў канцы верасня 1939 года. З ваеннага часу Золька памятае клуню, з якой феерверкамі вылятаюць дымна-чырвоныя снапы і бухаюць снарады, сабраныя для партызанаў дзедам Вікентам. Машцы цымяна прыгадваеца сырая зямлянка ў цёмным лесе і забінтованая чырвонай анучай галава партызана, якога стогны і енкі страшна яе палохалі. На папялішча вёскі, парослае пальном і чарнобылем, жыхары вярнуліся ў сорак чацвёртым. Хаты ставілі ўжо большыя, з дубальтовымі вокнамі, дахі крылі драніцай. З амаль гатовага дома,

завяршаючы шчыт бярозкай, зваліўся Зольчын бацька, Сцяпан Зубрынскі, паламаў абедзве нагі. Крыва яны яму зрасліся, і потым чыкілдаў ён па хаце ды панадворку, не прыносячы вялікай карысці ў гаспадарцы. От, парады толькі даваў ды распараджаўся, стругаў нешта сцізорыкам у драўніне, бульбу перабраў навесну... Ад пояса — Сцяпан мужык як мужык, плячысты, дужы, а ногі — як асінавыя калочки. З часам і плечы моц страцілі. Добра, што ўдалося атрымаць яму пасаду “дыспазітара” — каператыўнага дыспетчара машын. Праўда, гэта было ўжо пры Гамулцы, а тады, пасля таго выпадку, забралі бытлі Сцяпана ў турму — трох гады прысудзілі яму за крадзенія бэлькі. Не ён краў, а брат ягоны Васіль; той сабе нафраў на цэлы дом, Сцяпану даў шэсць бэлек. Узяў на сябе віну калека. Выйшаў не чалавек, а ценъ. Малая Золька з маткай падалі з сіл, арапі, сеялі, збіралі, не азіраючыся на іншых. Праўда, Васіль адчуваў сябе ў даўгу, дапамагаў братавай. Людзям Ганна адрабляла за дапамогу, Золечка таксама бегала па суседзях, працавала — то серпікам жала, то палола, то снапкі вязала, пакуль бацька не вярнуўся...

Людзі з іхнай вёскі не падаліся ў калгас, як у суседній, і знейкай зайдзрасцю пазіралі то на жнярку, то на трактар з плугамі, але больш было ўсмешак: вось паглядзіце, колькі ўсяго марнуеца, колькі каласоў паламаных, колькі зерня асыпалася, колькі агрэхаў у жыще!.. Праз гадоў дзесяць сарганізavalі ў сябе кааператыў — “ральнічае кулка”; пабыло яно ў іхніх руках, і стала фірмай дзяржаўнай. Сцяпана выбралі загадваць машынамі. Так, самі выбраў яго, дбайнага гаспадара, хоць “парція” выказалася ясна: “вораг народа”, сын “ворага народа” — багаця-крамніка, злодзей народнай маё масці! Найбольш працівіўся Іван Клімюк — ён-та і данёс быў на пастарунак міліцыі, што бэлькі ў доме Зубрынскіх — з пушчы, нецэхаваныя. Сам Клімюк і

ципер, хоць надзяліла яго народная ўлада ладным кавалкам урадлівае зямлі, голы сядзеў, перабіваўся з бульбы на квас. Ну, не наракаў і не плакаў, што чамусьці не так яму ўсё расце, — жыў ды напяваў, са “спортай” вечна прыкленай да вуснаў, і толькі дзеци ў яго не зводзіліся, жонка ў трэску высаходзіла. Ну і што, што бедны Іван, але на дзяцей проста не наглядзеца! А глянцы на Зольку Сцяпанаву — адно лушпінне з яе лезе, каравая такая, а кормяць яе адно жаўткамі, малаком і мёдам, каб паправілася, а ўсё такая нягеглядная! И адна ў бацькоў, і з багатай сям'і, а хто возьме такую брыдоту, хоць і з пасагам?..

Праўда, гідзіліся школьнікі Золькі. На перапынках стараліся нават не дакрануцца, хоць частавала бутэрбродамі з мясам ці каўбаскаю, а ў іх быў толькі часам хлеб з салам ці соллю. Неахвотна сядалі вучні з Золькай за партай, але дзячынка вучылася добра і давала спісваць на контрольных; было выгадна мець яе за суседку. Колькі паперак і перажаваных прамакатаў ды гумак ляцела ў яе кучараўную галаву! Колькі непрыемных слоў яна пачула! “Золька-сролька-кабадолька! Лупціна! Цыбуліна! Рак!” Не дапамагалі нават папрокі настаўнікаў. Але і пані Гражына, якая правярала, ці няма вошай у галовах вучняў, разгортвала Зольчыны валасы, трymаючи ў пальцах прымочки-бібулкі і хутка пасля бегла ў калідор, намыць рукі ў “куточку чысціні”. Толькі Машка Клімючанка старалася не рабіць прыкрасцяў сяброўцы. Дзеци і дарослыя меркавалі, што, пэўна, таму, каб бываць у Сцяпанавых ды добра наесціся. Але ж Машчын бацька, Іван Клімюк, усім і ўсюды даказваў, што Сцяпан Зубрынскі, паганы “кулак” з корана (ад Клімюка да самай смерці ў 1981 годзе не адчапілася “рэвалюцыйная” фразеалогія), а як “дysпазітар” кулковых машын ён “абсалютна не на месцы”, хто з ім вып’е, казаў Іван, да таго трактар ці жнярку Сцяпан вышле. Найлепш, браткове, значыць,

касіць касою і не лезці да Сцяпана ў кішэню.

Калі Золька пайшла вучыцца ў ліцэй, пацягнулася за ёю ў горад і Машка. Клімюк грошай шкадаваў на адукацыю дачцэ, бо іх у яго і не было, а хоць “навука дармовая”, усё ж каштую. “Хочаш вучыцца — вучыся за сваё”, — сказаў бацька Машцы. Дзяўчына працавала, вучылася ў вячэрнім тэхнікуме, жыла разам з Золькай у пакойчыку, нанятым у хатцы на прадмесці. Золька пасля ліцэя пайшла ў сталічны універсітэт, Машка асталася ў Гайнайцы...

Спачатку часта адна другой пісалі, сустракаліся. Праз пару гадоў сяброўства “разліoso”.

Сустрэліся ў чэрвені 1995 года ў Беластоку. Абедзве ўжо на пенсіі — былая настаўніца пані Зося і рэнтыстка з прычыны хваробы вачей пані Марыся, выдатная краўчыха. Так іх завуць цяпер. У Золькі двое дзяцей: сын Адам і дачка Ганя, або за мяжой у бацькі; кажа, добра жывуць. Дачка Машчына, Зоська, у Італіі, выйшла замуж за пажылога ювеліра, разводніка, выхоўвае яго сына. Сын Машчын Зютак працуе інжынерам, толькі нядайна паканчаў школы, дактарат рабіў па пабудове дарог і мастоў, думае з’ехаць за мяжу, бо тут няма за што хату купіць, і зарабіць трэба, каб сям’ю ўтримаць і жыць палодску.

Сустрэліся на аўтобусным вакзале ў Беластоку. Ехалі ў сваю вёску, на возера. Там у кожнае з іх — бацькаўшчына. У Машкі — хатка пустуе, бацькі памерлі. Думала ўсё ўзяць і прадаць, але дзеци пераканалі, што не варта, зямля ж не згарыць, не скісне, не папсуецца. Можа, уздумae Зютак вярнуцца з заграніцы?.. Усе Машчыны браты і сёстры — колькі іх было? восьмёра? — разбегліся па свеце і знаку жыцця амаль не даюць. Зольчын бацька Сцяпан таксама памёр, кажуць, з нуды — пасля смерці Ганны ў 1986 годзе моцна расхварэўся на сэрга. Хацела Золька забраць яго да сябе, але Сцяпан і не думаў

пакідаць свой дом. Прыходзіла да яго медсястра з грамадской апекі, рабіла ўсё ў хаце. Меў неблагую пенсію, шмат прысылала дачка, хапала, каб добра і спакойна жыць. Памёр Сцяпан ціха, як і жыў у апошня гады.

Паехалі разам Золька з Машкай у сваю вёску. Зайшлі ў пусты Сцяпанаў дом. З добрага дрэва ён паставулены, моцны, стаіць, як стаяў.

— То што, Машка, давай тут пажывем? Нарэшце, пагаворым уволю. Варшава і Беласток не ўцякуць.

Панас

— Ой, які ты брыдкі-брыдкі! Цьфу на цябе! — глянула было на румяны тварык Панаса суседка. — А назвалі цябе, хай на іх! — Панас!

Гэта, каб не сурочыць — падміргнула матцы немаўляці, але ж сапраўды скаланулася: Панасік не быў прыгожы, нават як на толькі што народжанае стварэнне людскога роду.

Але ўсё ж замова Макарчыхі падзейнічала, ці што, бо вырас Панас на хлопца харошага і разумнага. Шкада, што не перадасць свае красы і разуму ў наступнае пакаленне гэты зусім талковы хлопец, абдораны бацькамі непапулярным іменем, выклікаючым усмешку ў паненак. Ды што яму:

— Па нас хоць бы патоп! — махае рукой Панас, невядома, ці з адчаем, ці абыякава, папіваючы сабе піва пад вясковай крамай.

... Гэта ўсё, каб угаварыць і загаварыць лёс. Калі нават не слухае ён цябе, то ў рэшце рэшт абрыйднеш яму, як тая назойлівая муха. Калі не прыхлабушчыць мухабойкай, то мо выждане ручніком, а кыш! — ляці, паскуда, сваёю дарогай!

Не выгаварвай лёсу тое, што прыносіць, лепш адразу дагаварыся з ім адносна ўмоў і варункаў.

Варункова нішто не пойдзе ў залік, няма паўторных экзаменаў з веснавое маладосці, перанесеных на асеннюю сесію. Запісалі ўсё ў тваёй заліковай кнізе, у індэксе.

На індэксе будзеш і ты, і твая чэкавая кніжка з фальшывымі подпісамі, не спаляць і змарнаваных лісткоў з пячаткай “Анулявана”, адкуль ні возьмуцца вырваныя хвіліны і тыдні, пра якія даўно забыўся і ты, і твае дзённікі, якія ты пакінуў, каб іншыя параваналі свой лёс з тваім і палічылі цябе... за... Альбо і кінуў ты іх весці, а яны ўсё пішуцца, пішуцца...

І ты, сам не свой, яшчэ і яшчэ раз будзеш хацець выцягнуць свой фант-лёс у латарэі, але ці выиграеш нешта вартае старання?

Панас, што па нас? Загавораная брыдота ці краса ў прах абернуцца? Добра, што на спажыву больш нас вечным дрэвам або хоць чарвячкам, якім адзін дзень — век.

Горкая вада

Разахвочаны Зютак урэзаў: “Расьцветалі яблыні і груши!”. Коля тузануў яго за рукаў святочнага пінжака: “Сціхні! То ж варшавякі!..” Аднак пан з міністэрства пляснуў Зютка па плачы, аж хлопец угнуўся: “Śpiewaj pan po rusku!”

Увечары ўсе паселі ля вогнішча. Зютак ізноў тоўкся каля гасцей: заўсёды трапяцца кропля якая гарэлкі, і то не найгоршай, і каўбаска на закуску. Зютку Мікалаюку жылося нудна, як кончыў сорак. Казаў, пайшла жытка на спад, з горачкі, і хоць павесся сёння, ці памры праз сорак гадоў, то “адна польза”. Калі б

дзіцё якое гадавалася ў хаце, то хоць бы ты сам прыгінаўся з цягам гадоў, то яно расло б, было б каму багацце якое збіраць. А тут усё валіцца, і ты разам з ім. Аж жыць не хочацца, нават “ро kielichu”, але тая кропля крыху сущэшніць чалавека хоць на пару хвілін, налье яму агнём жылы. Тады і заспываеш, закрычыши, чаго табе хочацца ці хацелася, аж азавецца рэха ад пушчы.

Кавалераў шмат у С. Каліс Зютку здавалася, калі яшчэ быў маладзейшы, што чалавек, якому за сорак, ужо старэча: бачыў жа свайго хваравекага, хоць учэпістага да працы бацьку, а раней і дзеда Івана, які ў свае сорак быў белы, як голубок, перажывшы шмат чаго ў сваім жыцці. Цяпер і ў Зютка, як у казцы: чорны волас—срэбны волас. “Гэта ад сіухі так пасівеў”, — мяркуе Коля. Але, толькі тае сіухі не заўсёды стае, бо ўсё грош каштуе. Ну, папраўдзе, і Зютак піў або і не піў, калі не было за што. Но які ж алкаголік, калі гаспадарку маеш. А калі, вось, зарэзаў быў бычка, то і піць, і есці было: на свежанінку збегліся з паўгінны аматары мець добрую закусь, кожны са сваёй бутэлькай. Пілі датуль, пакуль не з’елі нават бычковы вушы: началі ад сцягнутай з вяселля “чыстай”, кончылі на вынаходстве Ізыдара з Б. (доўга меркавалі, хто яшчэ мог, што за пачастунак прывалок Ізыдар). Кончылі бычка і папляліся кожны ў сваю хату, а Зютак астаўся з рожкамі і капыткамі ды сваімі трывамі бульбы на зіму.

Адзінай “разрыўкай” былі турысты. Можна было крыху падзарабіць, упусціць на начлег у хату, павадзіць іх па лесе, паказаць месцы, дзе ходзяць рысі, дзе завяліся бабры... Ну і тыя вогнішчы на беразе! Прывалачэш галія, ламачча, чагосці на распалку — грош маеш, і запросяць цябе ў кампанію. А калі і чарака пойдзе ў рух! Не абмінуць жа чалавека!

— Занадта Зютак пачаў выдурняцца! — кажа Сця-

пан Бярыцкі, шасцідзесяцігадовы гаспадар. — Хай ты голы і разум у цябе не першы, чаго з сябе рабіць блазна перад чужымі? Вядома, выпіць чалавеку хочацца, але і гонар мець якіс тэрба. А то барукацца з кожным хоча, то збіраецца скакаць у вір, у Супрунчыкаву яму... А як завядзецца, то не супыніш: “Што, я-я-я?!? Я — не магу!? Ты ведаеш, з кім гаворыш?! То ж я ўсіх вас адным пальцам!..” И ад якоес злосці такі страшны, моцны зробіцца, то хоць яго вяжы, путай, то вяроўку парве! Раз крыху сам супакоіўся, то падышоў да сасны і давай біць у камель галаўою! Лупіў так, што мала чэрап не раструшчыў. А потым праспайся ў карчах, і то на мокрым, ніякая халера яго не ўзяла. Рана нават не памятаў, адкуль у яго мазгаўня паабдзіраная, у крыві. Сядзе, бывала, плача, войска ўспамінае, дзяўчат, усе свае крыўды, а зараз ірвецца помсту рабіць, вядома, на тых, хто найбліжэй сядзіць.

У той вечар Зютак быў апрануты акуратна —
надзеў да джынсаў свой чисты, выхадны шэры
пінжак, абуў белыя адышасы. Пагаліўся. Варшаўскія
госці прыехалі, сярод якіх быў нейкі чалавек з
міністэрства, ці што. Зютак рабіў быў крыху ў лесе,
займаўся насякомымі. Свае заўвагі штомесяц
адпраўляў у Варшаву, за гэта прысыпалі яму невялікі
грош. Цяпер, у рамках ашчаднасці, міністэрства
адмовілася ад яго паслуг...

— Здаецца, што яму, на п'яную галаву, думалася, што яго возьмуць у Варшаву, калі ён такі спецыяліст па караедах! — смеецца Ваня Скакоўскі. — Ну, у такім стане розныя думкі чалавеку прыходзяць у мазгавешку. Я яму сказаў, што гэта глупства: школы ж не мае па тых караедах і іншай заразе, а мала то вучоных у Варшаве сядзіць?! Ну, дурань, і ўсё. Але марыць-то можна, ну нে? Каб хоць вырвацца ў свет. А куды невучонага хочуть!..

— Щапер то і я, каб быў маладзейшы, — дадае

Адам Засімюк, — то сам пайшоў бы вучыцца. А калісь нават мае бацькі пыталіся: “Нашто рольніку школа? Хопіць ведаць тое, што дзяды ведалі, каб зямля радзіла. Тады з голаду не памрэш, абы табе *панства* жыць давала...”

Заспяваў Зютак “Кацыушу” і пад хвальбу кампаніі ўзбег на кручу.

— Я заўважыў толькі, як ён узмахнуў рукамі, бы збіраўся паляцець, — кажа Коля Падлескі. — Так і паляцеў! Пакуль мы ачомаліся, узбраўся на высокі бераг, Зютка ўжо не было. Спачатку думалі, што зноў выпендрываеца, што схаваўся пад берагам, а тут.. Варшавякі змыліся, і следу не засталося, толькі іхня каўбаскі і гарэлка на беразе асталіся...

Хлопцы вярнуліся піць да вогнішча. Коля ўзбраўся на ровар і хістка памчаўся па лясной сцежцы ў вёску, да солтыса, каб той пазваніў у паліцыю.

Пасля таго дружбакі закідалі Колю Падлескаму, што патрывожыў іх святы спакой, калі качаліся ў попеле ля выгаслага вогнішча.

Не трэба было шукаць доўга — Зютка знайшлі пад карчамі за Супрунчыкавай ямай — заблытаўся ў карэнне і водарасці шнуроўкамі ад ботаў.

— Ну, напіўся Зютак, то напіўся! — чорны гумар не пакідае ўчарнелага з твару Сярожу Катловіча. — Але ж, рачная вада, — гэта ж не гарэлачка! Паганая смерць. Лепш ужо сканаць ад перапою.

На злосць павешуся!

У вёсцы Лазова, кожуць людзі, зусім як у фільме: чатыры пахаванні і адно вяселле. Гэта так, для добра га пачатку тэксту. Но, напэўна, статыстыка намнога горшая, калі справа ў шлюбах.

А і тое сужонства, у каго на вяселлі нагулялася ўволю ўся аколіца, бо і дармовае disco polo было ў святліцы, не прынесла ніякага выніку. Бо плод сямейнага какання — дзеци, наступнікі ў гаспадарцы, новае пакаленне, падтрымка на старась.

Міхал Брук меў шчасце. Нарадзіўся здаровы і прыгожы, у прыстойнай, працевітай ды багатай сям'і. І розуму яму хапала — у школе не быў апошні, закончыў сярэднюю. Бацькі намовілі яго вярнуцца на гаспадарку, бо і каму мелі яе пакінуць, як не адзінаму сыну?

І дзяўчыну ўдалося яму знайсці, праўда, не з вёскі, а з мястэчка, але не пабаялася ісці на гаспадарку. Спадабалася Галіне і Міхалава сям'я, і гаспадарка, і вёска, згодная і акуратная. Міхалава гаспадарка была ўся механізаваная, то і не было так шмат рабіць, а грошай хапала. І свякруха нявестку любіла, а тая плаціла ёй узаемнасцю.

Вяселле згулялі чатыры няпоўныя гады таму.

— Яшчэ памятаю, — кажа Малянія Сіманюк, — як я, старэча, нагулялася! Кавалераў хоць гаць гаці, а я танцаваць люблю, ой, люблю! А падарункаў надавалі! Калі ў грашах, то менш мільёна цяпер устыдна даваць. Калісь, то дасі палок палатна ці абрус, вядома, усё ж рукамі рабілі, дый хопіць. Цяпер жа, калі падарунак, то толькі купны. І кветкі куплённыя, не з гародчыка. Я ведаю, што ўсё праз ту ю гартэнзію, што Тарэска ім прынесла. Толькі нікому не кажэце, што гэта я вам гаварыла. Чом? Каб мяне пакруціла?! Ці яна чарапіца? Напэўна, трохі *ведае*. Я — старая, не адно бачыла за сваё жыщцё. Яна вось ім прынесла толькі гартэнзію ў падарунку. Вялізная, кветкі буйныя, ружаватыя. Разраслася на ўсё акно, перасадзілі яе ў агарод. Людзі глядзелі, як на дзіва нейкае, на ту ю кветку-велікану. У царкве мне аж у сэрцы кальнула, як убачыла, што Тарэска стаіць з тым вазонам, бо аж туды яго спачатку завалакла. Я думала, што яна

гартэнзію для аздобы царквы прынесла, ці што. А як убачыла, што Мішава свечка гасне, то прадчула благое. Ой, не, не будуць яны жыць доўга разам... Не будзе ім шчасця. Бяда, дый годзе.

Пра тую бяду ў Лазове некаторыя распавядаюць з неахвотай, адмоўчваюцца, убачыўшы мяне, раптам зварочваюць у свае веснічкі. Іншыя ахвотна, нават з нейкай яхіднасцю цешацца апісаннем таго, што бачылі і чулі. Але такіх няшмат. Вёска Лазова славіцца tym, што жывуць тут людзі спакойныя, памяркоўныя, самавітыя, праста людскія.

— Вы, пісакі, ходзіце па белым свеце ды ўсё вынюхваецце, дзе трапіцца якая кроў ды няшчасце! — крычыць на мяне дзед Мікалай Гапунік і пастуквае палачкай аб тратуар. — Такі добры хлопец быў!

— Некаторыя кажуць, што вінавата ў яго смерці жонка Галіна... — не паддаюся, хоць самой крыўдна і непрыемна трывожыць усхваліванага старэнъкага суседа Мішы Брука.

— А ў чым тут яе віна? Што запіска была: “На злосць павешуся”?! Якую ён мог мець злосць да жонкі? Добрая, рупная. Нідзе не валачылася, глядзела на яго, як на абразор.

— Вы, дзеду, мала ведаецце, бо з кулясачкай толькі па падворку топчацца. А яна ж маладая. Толькі глянь, зноў замуж пойдзе, я сам яе ахвотна ўзяў бы хоць сёння, — смяещца стары кавалер Здзісек, выразна на лёгкім “цыку”, увесь у бруднаватым джынсе.

— Мог мець нейкую злосць і да маці... — заўважаю няўпэўненым голасам.

У дзеда ўсяляеца фурыя. Аж замахваеца сваёй кульбай на мяне.

— Маўчы! Такое маці, як Гандзя, ніхто ніколі не меў! Усім умела дагадзіць. За іншымі свету ўсё жыщё не бачыла! Усё ў подбежках, усё то сваім бацькам, то свекрам, то дзецям гадзіла. Адзін яе грэх, што таксама сябе не глядзела. Як такой маці Міша мог такое

зрабіць! Такі сын!..

Дзядуля дрыготкімі рукамі бярэцца за кульбу, з крэктам падымаецца і памаленьку ідзе да свае брамкі. У чырвоных вачах слёзы.

Здзісек з кішэні джынсаў выцягае “Maestro”, частуе мяне.

— Калі не хочаш закурыць, мне больш будзе. Не куры, здаравейшы памрэш. Мішка не смаліў. Праўду кажучы, зусім без дайпрычыны павесіўся. Я б на яго месцы Богу ногі цалаваў за такое шчасце, што яму дасталася. У хаце, як у шклянцы, машина, баба такая ў ложку! Мне якую дзеўку там у Беластоку пашукайце.

— Дурань, і ўсё, хоць вучоны! — плюеца сол-тыс.

— Замест жыць, як трэба, то сабе пятлю на дурную шыю закінуў! А мне тут у вёсцы стыгтыстыку папсаваў, хай яго ліха! Хто ж мог спадзівацца, што такое яму стрэліць? Зусім жа нармальны хлопец быў.

Галіна сядзіць у хаце. З Міхалавай маці прасуюць свежавысушеную бялізу. Прыгожая, стройная брунетка, падстрыжаная пад хлопчыка.

Я мнуся няўпэўнена на парозе.

— Заходзіце. Дзякуй Богу, што не з паліцыі. Ужо нам ўсё гэта абрываць, — уздыхае маці, досьць яшчэ маладая, сілаватая мажная жанчына.

— Калі я выходзіла замуж, ведала, што ў Мішы бываюць прыступы дэпрэсіі. Яго ў армію ўзялі, то зараз дамоў адправілі. Находзіла на яго нейкая туга. Усё гаварыў, што так перажывае бяссэнсавасць існавання, войны на свеце, гвалт і голад на зямлі.

— Ведаецце, сядзім за абедам. Есць катлету, адсуне талерку, маўчиць, і потым кажа: “Гляньце, мама, мы забілі звера, ямо яго мяса, а ў Афрыцы дзеткі з голаду пухнуць, нават адной бульбіны не маюць. Жывеца міне так добра, а ўсё здаецца, бы грашу. За што мне Бог даў такое шчасце?”

— Лячыўся ад дэпрэсіі?

— Ездіў у амбулаторыю, прымаў таблеткі. Так папраўдзе то хіба нікто і не ведаў пра яго нямог-ласць.

— Галіна зачыняе камоду. — Я пакахала яго за яго ўражлівасць. Быў зусім непадобны да іншых мужчын, якіх я ведала раней. І цудоўна з ім жылося. Быццам хто зачараў...

— Адна бабулька казала пра прадказанне ў царкве, і пра тую кветку, што вам на шлюбе падарылі.

— Так, баба Маланя была ў нас заўчора. Вырвалі мы тую гартэнзію і спалілі. Не веру я ні ў чары, ні ў забабоны, але мама ўперліся. І тая свечка... Здавалася, што халодны вецер прабег па царкве...

Пад плотам ляжыць горбачка попелу і паморшчанае, карычневае недагарэлае лісце. Гэта рэшткі тae злашчаснае кветкі, якую падарыла шчаслівым маладым суседка.

— Яна сябравала з Міхасём, — кажа паціху Ганна Брук. — Умела з ім размаўляць, мелі свае сакрэты. Мне здаецца, што, хаця старэйшая ад майго Мішы на пятнаццаць гадоў, штосьці там у іх было. Але што, мала ёй кавалераў! І старых, і маладых! Нябрыдкая, можа знайсці сабе аматара! Чаго да Мішы прычапілася? Але, вось, бачыце, нашага Мішу ўсе людзі так любілі, паважалі... Не кажу гэта толькі таму, што ён маё дзіцё. Нават чужыя сабакі, каты за ім проста ўлягалі, хадзілі за ім, як прывязаныя. Якую ж злосць ён мог мець на жыщё?..

Цуд над Семяноўскім возерам

Над Семяноўскім вадасховішчам хлопцы сустрэлі цуд. Кажуць, *мусі* русалка гэта была, бо як жа іначай назавеш такую істоту — надзвычай прыгожую бландзінку з доўгімі да пояса распушчанымі валасамі,

бледную з твару ды зеленавокую?.. Па чым тутэйшыя следапты Юзаф З. і Мікалай Б. распазналі, што тая дзеўка — незямная? Мала такіх можа паявіцца тут, у такім цяпер людным месцы? Магла ж тая паненка быць хоць бы турысткай, калі не з Гайнаўкі ці Беластока, то нават і з нейкай Варшавы. Тутэйшых дзевак, маладзіц, Ѽётак і бабуль усіх як адну могуць нам пералічыць Зютак З. і Колік Б. з заплюшчанымі вачыма — няма такое ні ў Нараўчанскай, ні ў Міхалоўскай гміне. Думалі ўжо нават, што гэта была якая ўцякачка з-пад Ваўкавыска ці Свіслачы. Ну, бо калі б гэта была турыстка, то мела б з сабою нейкі багаж, так ці не, — рукзак, спальны мяшок, а то нават і сваю палатку, а тая красуня была ў адной сукенцы, і то слабенъкай, выцвілай, пашытай па старой модзе. Да таго і зусім босая. І яшчэ ж, што адразу звочыў Коля, не мела станіка, і хоць кавалеру, нават старому, не ўсмак такія грудачкі, што тырчэлі ў паненкі ў тым месцы, дзе павінны быць *цыцкі*, на густ Міколы, як *гарбузэ*, то і так закіпела ў ім кроў, бо зблізу такое пекнае дзеўкі даўно не бачыў.

А яна падышла да вогнішча, на якім Коля з Зюткам пяклі сала на палачках, нахілілася да Колі і, хаваючы ад полымя за яго плечуком бледны твар, прашаптала хлопцу ў вуха, быццам ветрык павеяў:

— Мікола, гэта ж я цябэ так шукала...

— Ігы, мане, кажэш?! А сколькі ты сама ўзяласэ? Пэўно, хочэш, каб я табе тое-сёе паказаў? Дзе ў нас страшыт у Марушы або на Падкапуўскум? Ты, пэўно, якая з газэты, чы навуковэц? Па-пашаму, чую, уміеш. Седай, бары палачку з салом. Ты, як цябэ там зваці, пэўно, Алеся Баршчэўскага прафэсара віedaеш? Можэ, вуон цябэ прыслай?..

— Ага, даўно віedaю. Ужэ з трываліць ліёт будзе, як па падрэчках уначэ яго вадзіла. Думала, звэду ды ўтаплю ў Нарві, забэру ў сваёй сывіет, бо файны хлопэц, а вашых мужыкоў лёгко ў багну звэсьці,

закамзытаці, зацалаваці на сымэрць і ўтапіці. Ано на такога пальчыком кіёні. Іду, пальчыком клічу Баршчэўскаго, сып'яваю ему тоненъко, а вуон ідзе, подбегом за мною скачэ па купах, і ніяк ні топіццэ, а як да мане дарваўсэ, пачаў складно вэршыком гаварыці, то зарэз і заранка выйшла, піеўні засыпівалі, і мніе прыйшлосэ расою рассыпаццэ... Ты, Мікола, так мане ні цісьні, я хачу з табою, як з чалавіеком пагаварыць, як чалавіекаві прыглядзеццэ, бо вэльмі ж ты добры і хароши...

— Ну, як табіе там будзе, Русалка чы Расінка, чы ешчэ інакш... — расчуліўся Коля, прыхінуў дзеёку да сябе.

— Як ты да его, як да чалавіека, то і вуон да цябэ, як да бабы: съцягвай майткі! — хруснуў скварачкай Зютак.

— Уой, я ж такога ні нашу! — сарамліва стуліла калені Русалка. — І з сукенкаю астаруожно, мніе ее ў дваццэць сёмум дала Прузына з Таніцы. Як я посылей пакажусе людзям?!

Дзеёка была хударлявая, дробная, ну, амаль у жменю няма чаго ўзяць, але ўсё ж зусім матэрыйальная, бо хоць Колік з Зюткам былі выпіўшы, ведаюць, што мелі ў руках.

— Не быў я ж такі п'яны, каб ні памэтаць! — злуецца Зютак на маю заўвагу пра “Раял”, якім і сёння мяне частуюць. — Я ж сам ее асабісьце цалаваў! Во тут мане ўкусіла, кале вуха! Напраўду, майток ні мела, а якая ж баба бэз трусоў ходзіт?! Станіка якая і ні носіт, але каб бэз іх?! Забі мане, усё добрэ памэтаю! Выпілі ж толькі трываліты на траіх, і то за ўсю ноч. Колькі ж гэто е! Ну, калі б вана была русалка, то чы піла б сыпірт? Але, ваны — духі, і сыпрытус — тожэ дух, і вана посьле ж чы вадою, чы расою расплыласэ, ано рукі ў мане мокры засталісэ. А калі вана — баба, то чы зранку гола пабіегла б? Тут бабы ў ваколіцы нармальныя, навэць калі екая п’е, то гола ні бегае па

лесі!

Ніхто ж, апрача Міколы Б. і Юзафа З. не бачыў згаданай істоты — даўгавалосай прыгажуні, тым больш распранутай дагала і босай, пасля іхнай прыгоды за ўрочышчам Марушка.

Я мяркую, што ўсё ж гэта была русалка. Толькі навошта было ёй есці саланіну ды каштаваць “Раял”! Пра шкоднасць алкаголю, у прыватнасці “Раялу”, пісалі і гаварылі шмат, вядома, але адкуль гэта ведаць “вадзянай панне”? Пэўна, праз ту ю заразу і страціла бедная Русалка падарунак таніцкай Прузыны. А як жа цяпер пакажацца людзям наша, можа быць, апошняя беларуская русалка ў туманную ночы над Семяноўскім возерам?

Калі здарыцца вам сустрэць тую істоту, дайце, беднай, якое адзенне — міні-спаднічку, джынсы ці нават і фуфайку (толькі не частуйце яе гарэлкай, нават калі будзе вельмі прасіць!). Файнай ж дзеўка, і панашаму гаворыць. Можа, з якім нашым хлопцам застанецца, расой не расплывецца?..

Федзік

Школы ў горадзе не кончыў, плакаў па начах у інтэрнаце і падчас практикі на фабрыцы, а пілавінкі са станка вінаваты былі ў тым, што яго вочы чырванелі. Федзіка сэрца трапягала, калі даходзіў пах мокрае мяты на далёкім ветры з-над Нарвы, пах сытага торфу, сітніку і трисця на падрэчках. Хутка бег са станцыі ў бок, дзе ў цемнаце, над даляглядам, над якім удзень сінеў зубчаты бераг Белавежскай пушчы, глубока пабрэхвалі сабакі. Пазнаваў голас сваіх, якія нудна адклікаліся да суседскіх, ці сумна падвывалі на полі, прывязаныя да слупка, пільнуючы

жытага ці рэпу ад дзікоў.

Федзікавы руکі патрэбны ў гаспадарцы. Старэйшыя сёстры пайшлі вучыцца, брат у арміі. Дзе тут пхацца ў вялікія паны, хай вучачца больш здольныя ды крутыя. Чаго мучыць сваю душу, скавытаць па начах, як гэты Рэкс пад месяцам на рэпіску?..

Прыехаў дахаты пад Вялікдзень і не вярнуўся больш у школу. Завялікі ўжо быў, каб яго біць. Маці накрычала, пабурчэў бацька, а Федзік пайшлou даць каровам, спакойна, упэўнена, што ён тут цяпер гаспадар, і ніхто не будзе гнаць яго ў Гайнайку. Заўтра пойдзе ў пушчу, у шосты квартал, паглядзіць, што там робіцца...

Коля п'е, Збышак п'е... Старыя кавалеры, якім жонак тут не знайсці... Поле пальны заастаюць і чартапалох, аблогі цягнуцца аж за Рабінку... У Рабінцы крыж калісь стаяў, змуршэў, і няма яго, зваліўся. Федзік яшчэ яго памятае, але хто там пад крыжам ляжаў — хто яго ведае!.. Дата на ім раней выразана была, дзед казаў, 1842 год. За Федзікама жыццё шмат тут змянілася: і асфальт паклалі, і аўтобусы ходзяць, і людзей многа чужых наехала. Але ўсё, аднак, па-старому... Сумна: вясна — араць, сеяць, садзіць; лета — сенакосы, жніво; восень — капанне... Зімой снег ляжыць амаль пад самую страху. Кажуць, што ёсць ваўкі ў пушчы, зноў развяліся. Ласёў бачыў, сарны, дзікі падходзяць амаль што пад клуні і бухтуюць. Сабакі да ўпаду брэшуць, сцерагуць палеткі сваіх гаспадароў, з надзеяй, што тыя не забудуць і прыняясуць што цёплае ў місцы...

Федзік знайшоў adres дзяўчыны ў часопісе. З-пад Варшавы. Пісалі часта, амаль штодзень ездзіў на пошту ў Зяўровачку. Іза вучылася ў ліцэі. Сяброў у яе не было многа, а для сэрца — нікога. Не змагла знайсці сабе братній душы і дала свой adres у каляровы часопіс, які выдаецца для вёскі, але які чытаюць не толькі тут. У такім выпадку ніколі не

ведаеш, хто табе адкажа на ліст, але будзе гэта, напэўна, чалавек у нечым падобны да цябе, які шукае кантакту з іншым самотным чалавекам.

Дзяўчына пісала пра ўсё. Аб сваіх проблемах і маленкіх радасцях. Найцяжэй ёй жылося з тым, што была вельмі тоўстай. З такой поўнай дзяўчынай хто пойдзе на дыскатэку, хто пакажацца на вуліцы? Федзік суцяшаў, гаварыў аб іншых каштоўнасцях чалавечай душы. Хлопец стаў дарослым, дзякуючы гэтым лістам і думкам, якія ў ім даспявалі. Так прайшло трох гады. Адзін з лістоў прыйшоў з Аўстраліі. Іза паехала туды да сваёй цёткі. Напісала, каб Федзік не думаў аб ёй сур'ёзна (думак аб магчымай жаніцьбе ў лістах не было, хоць былі яны ўсё цяплейшыя), таму што Іза можа выйсці добра замуж за больш адпаведнага чалавека і ў больш адпаведную для яе краіну.

Федзік бадзяўся па пушчы некалькі дзён, сам галодны і з прагаладнелым сабакам, а пасля адправіў ліст, у якім пісаў аб вялікім сяброўстве, якое намнога мацнейшае ад розных каханняў, бо можа быць вечнае.

Іза вярнулася ў сваё мястэчка. Карэспандэнцыя працягвалася.

Федзік паслаў Ізе радасны ліст — бяруць яго ў армію, у Варшаву, ад якой у мястэчка Ізы — паўгадзіны язды на электрычцы. Запрашае Ізу на ваенную прысягу — урэшце сустрэнуцца! Няхай толькі Іза не байща гэтай сустрэчы!

На прысягу дзяўчына не прыехала. Патэлефанаваў, паехаў да яе адразу пасля прысягі (далі яму водпуск на два дні).

Не спaloхаўся, калі дзвёры адчыніла яму паненка кілаграмаў найменш сто дваццаць. Не бачыў у яе вачах чагосьці, што нагадвае іронію. Пазнаёміла Федзіка з бацькамі і цёцяй, правяла праз мяшчанская пакоі да сябе, пасадзіла ў крэсла.

— Чаго ты сюды прыехаў! Я табе гаварыла, каб ты

не думаў сур'ёзна! — і дадала брыдкае слова, якое пачуць можна пад піўной будкай, а якое цяжка перакласці нейтральна.

Федзіку заняло дух. Потым доўга гаварыў аб tym, чым было для яго іх сяброўства. Іза мусіла зрабіць гарбату і прынесці кавалак цётчынага пірага (цётцы ўсё ж хацелася дагадзіць госцю, хоць бацькі Ізы бурчэлі на яе, каб не дагаджала гэтаму галадранцу, што хацеў пасягнуць на іх адзіную дачушку і маёнтак).

Пад вечар, калі Федзіку здавалася, што пераканаў Ізу ў tym, што грэх было б разарваць усе ніткі, якіх вязалі столькі гадоў, у пакой уварваліся Ізіны сябры — трох п'яных хлопцы і не больш прытомная дзяўчына. Іза нават іх з Федзікам не пазнаёміла. З'явіліся на стале бутэрброды, бацька прынёс віно. Іза не звяртала ўвагу на Федзіка, які заціх у сваім куточку. Уціснулася на калені аднаму са сваіх добрых сяброў, ледзь не прыдущыўшы яго сваім багатымі грудзьмі. Бацька данёс канъяк. Федзік не піў, думаў, не азываўся на п'яных зачэпкі.

Іза правяля Федзіка да таксі. Па дарозе на чыгуначны вакзал маўчалі.

Тэлефанаваў потым Ізе некалькі разоў, але яе бацька казаў, што дачкі няма дома. Хлопец раз нават заехаў у Прушкаў і пакінуў на тэлевізары ў Ізіным пакой запіску, каб чакала пісьма.

Хацеў адаслаць ёй усе лісты і здымкі ў пасылцы, перавязанай чырвонай стужкай, але ж было б гэта як жэст істэрычнай паненкі. Ліст пісаў доўга, амаль тыдзень. Ліст быў доўгі, пісаны густа, клетка ў клетачку, без абзцаў. Укінуў яго ў паштовую скрынку, па дарозе на суботнюю забаву ў Зяўровачцы.

Танцеваў цэлы вечар з дзяўчынай, якую прыкмеціў пад сцяной. Ніхто яе не браў у танцы, пэўна таму, што не была апранутая ва ўніформу моладзі — “цихі” з рынку па вуліцы Кавалерыйскай у Беластоку ці

“Пэвэксу”. Крыся збянтэжана слухала, што каштоўнасць душы чалавечай не ў тым, што ён носіць на спіне...

Федзік правёў гаманлівую грамадку дзяўчат на цягнік у Гайнаўку, а сам памалу пайшоў дахаты, у бок пушчы, што сінім берагам урэзвалася ў ружавеючае ўсходняе неба.

KAMUNIKAT.org

3. НАШ ЧАЛАВЕК

Агледзіны

І не ведала б Нюра, што ў недалёкай гміне жыве Сенік, які ён, колькі ў яго ўсяго ёсьць, калі б не стала ўдавою. Яшчэ папраўдзе не нажыліся добра з Жорам, а ўжо ўсяго хапіла. Дзяцей пагадавалі, дзядамі сталі. Лягчэй ужо быццам стала Нюры — стары як бы супакоіўся, пасталеў, кінуў дурэць і п'янстваць, але ўзяў ды кіпнуў. Адпіў за сваё жыццё вантробы, развярэдзіў сваё сэрца ды нервы ўсёй радзіне. Найбольш зведала ўсяго, вядома, Нюра. Колькі слёз праліла, колькі прастагнала-праенчала, чакаючы з дзіцяткам ля грудзей, калі Жора вернецца з вясёлай кампаніі, або шукаючы яго па ўсёй ваколіцы, цягнучы мужа з-пад платоў... Працаваў, не скажаш, Жора рабіў усё шчыра, і ўмеў колькі — і дом паставіць, і печ зляпіць, і каня падкаваць, вылечыць ад ахваткі, і свінчо закалоць, асвяжыць, як сапраўдны мяснік. Расло яму ў полі і хляве. Але што з таго, калі ўсё праліваў на гарэлку! Вядома, пачало ўсё сыпацца, валіцца тое, што сабе паставіў, поле аддзячвала мізэрным плёнам. Якраз дзеци пайшлі вучыцца ў горад. Нюра, не шукаючы нідзе дапамогі, не плачучы па камітэтах, давяла іх да выхаду ў дарослае жыццё — Йорка скончыў *завадоўку*, пайшоў на працу слесарам,

Міхась, працуочы, закончыў вячэрні тэхнікум, Ганя ліцэй выдатніцай пакінула, на студыі дасталася, паехала вучыцца за мяжу. Жора не пытаўся, адкуль жонка бярэ грошы. А яна бегла амаль з кожным яйкам у краму (сама месяцамі не каштавала яечні), збрала смятану, біла масла, цадзіла сыры, вазіла прадаваць. Ні грыба, ні ягадкі не ўпусціла, ні лекавай раслінкі. У вёсцы ніхто кепскага слова пра Нюру сказаць не мог, можа толькі мужыкі, калі лаяла дзінатуршчыкаў, а найбольш гандляроў гарэлкай і “рускім спіртам”, выпівохі найбольшыя, рагагалі: “Дзяўгай, дзяўгай, цюцька, заробіш ад Жоржыка зноў фанар пад вокам!” На мужа таксама рэдка хто калі злое слова сказаў: піў ён жа сваё, жонку на вуліцы за кудлы не цягаў, з нікім не судзіўся, не біўся за мяжу, хіба што часам з-за палітыкі яго жылаватая магутная рука ламатнула ў стол або ў чэрап ідэалагічна іншага субядедніка, паясняючы Жораву дыялектыку.

Не ў час абое, Жора і Нюра, пасівелі, але глядзеліся молада — ён поўны, румяны, яна хударлявая з твару, але не маршчыністая, тоненъкая ў стане, грудастая, як маладзіца.

Жорж памёр у шпіталі, раптоўна. Аслаб у Гайнаўцы на вуліцы. Толькі кропельніцу падключылі, як сэрца спынілася. Аджыў сваё, адпіў. Паглядзелі лекары ў Жорава нутро — а там і не было б чаго ратаваць. А ўсім раней гаварыў, што нікацін ды гарэлка кансервуюць чалавека! На пахаванні суседкі лічылі кожную ўдавіную слязу, каментавалі зараз за парогам, пасля мярлін, што Нюра плакала не зашмат. Калісці на пахаванні было на што дзвіцца — удовы кідаліся ўдол на труну, рвалі на сабе адзенне, валасы з галавы, млеці, дзеци галасілі не сваім голасам. “Жыў-жыў-і-няма!!!” — лямантаваў звон над царквою, калаціў сваім сэрцам паветра, біў у свае бяздушна-металёвыя бакі, шкадаваў Жору, як усіх, якіх штораз часцей праводзіў у апошнюю дарогу. Анюта глядзела на

званіцу, на цёмнае цела звана, што хістаўся ў прасветах вежы, і думала: “Во, хто вечны, прынамсі, больш гадоў пабомкае, чым чалавек. Бо з металу ён. А дай яму лёс зваліца з вежы, і разваліца і ён таксама. Не назвонішся, калі лёс не дасць...”

Не паспела Нюра звыкнуцца з удовіным лёсам, як на яе ціхі падворак у засені разглістых клёнаў пачалі з'язджацца сваты. З такіх вёсак, прасёлкаў, хутароў, пра існаванне якіх нават не падазравала, а назывы якіх у чужой гаворцы гучалі неяк смешна і незвычайна. Думала ўжо жыццё ў самоце закончыць. Вядома, бабуль столькі па вёсках адзінокіх жыве, адзін старэча на пяць-шэсць удавіц, а бабуля, бывае, нават і сотню на сваіх нагах перакрочыць. Трапляліся Нюры нават досьць цікавыя залётнікі, дзядулі непітушчыя, як самі казалі, з добрай рэнтай, да таго з садком, з пчоламі сваімі, з хатай, з вадой, з тэлефонам. Найбольш прыглядзеўся Нюры Сенік. Быў ён у нечым нават падобны на пакойнага Жору — каржакаваты, мяккацелы, румяны, з густым рудаватым чубам над пукатым лобам. Яшчэ гаспадарыў, бо і нестары, а пахаваў ужо другую жонку. Дзяцей у Сеніка не было — дай Божа, да Нюрчыных будзе добры. І той тэлефон у яго хаце ёсць, і ўсё ў хаце, як у горадзе. Цераз вёску аўтобус ездзіць, а ў Сеніка і свая *таксоўка* (праўда, “Трабант”, але ўсё ж — аўто...)

Паехала Нюра ў агляды, узяла з сабою суседку Марысю, каб людзі не гаварылі. Марыся была ў захапленні — вось дык трапляеца Нюры партыя! Расчырванеўся Сенік, забегаў па падворку, выскачыў з хаты ў святочным адзенні, завёў свой “Трабант”, што стаяў ля студні ў траве да паўкола, і папёр у краму за пачастункам, хаця ў халадзільніку было ўсё, каб па-людску прыняць гасцей. Кабеты селі за столом у кухні, пазіралі праз акно — на вуліцу вылегла ці не ўся вёска, каб паглядзець на Сенікаву нарачоную. А яго штосыці даўгавата не было, пашпарыў, пэўна, у

Гайнаўку, быццам у мясцовай краме не было таго, чым мог бы кабет пачастаўца.

Нарэзала сабе Нюра з Марысяй хлеба ды шынкі, закіпяцілі ў электрычным чайніку ваду на гарбату, уключылі відэа (Нюра разбралася досышь добра ў гарадской тэхніцы, бо ейны Юрка меў відзік), ды ахнулі — на экране клубавала голая пара — чорны, як смала, негр ды хударлявая дзеўка ў чорных пантофлях. Плюнула Нюра, шчоўкнула выключальнікам.

— Алё, то пані Анна? — прагу чаў у трубцы шэрага тэлефона з дыскам без лічбаў жаночы голас.

— Ага.

— Пані, уцікайтэ з сіетого дому!

— Чаго вам ад мане трэбо?

— Нас тут штыры звоніт до вас! Утікай, як нэ хо-чэш быті трэтёю ёго оফаро!

Нюра войкнула, схапілася за сэрца.

— Марысё, гэты Сенік то забойца, кажут суседкі! Божа мой!

Марыся прыткнула трубку да свайго глухаватага вуха.

— А як жэ вуон іх усіх пазабіваў?..

— Ох, коб вы бачылі, што вуон з бабамі вычворае! Баба раком по хаті ходіт, а то і в город зажанэ іе, ночамі спагі людям нэ дае! У біёлы дэнъ посэрэд лонкі в копіцю тягнэ!..

— Алё! Ад рака яго жанкі памэрлі? Так кажэце? Я кепско чую...

Дрыжачаю рукою Нюра выхапіла трубку ў Марысі.

— Вуон тут нам кождую обіцяў жэнітісе, але мы, о, зобралісё і постановілі, што што як што, але жыті по-божому трэба. Ратуйтэсе і вы, пані Аню. Мы чулі, што вы такая веруюча. Плюньтэ на того старога чорта!

Пакуль Сенік вярнуўся з поўным багажнікам ласункаў, якіх хапіла б, каб прыняць з тузін гасцей, бабуль ужо і след прастыў. Не чакалі яны аўтобуса,

пайшлі ў другую вёску. Сенікаў “Трабант” бачылі — схаваліся ў кусты ля дарогі.

— Ой, як добрэ, што так *успулчэсно* цяпэр па нашых вёсках, — прашаптала Марыся. — Каб ні той тэлефон у хаці, то трапіла б ты, Нюрачка, у пазуры ёз забойцы і *збачэнца!* Такіе зычлівые, сумленныя тут кабеты!

— Але ж і бабска салідарнасць мае ўсё ж свае межы, — заўважыла Нюра, вылазячы з кустоў на шашу.

Антон

Антон Аліфярук не думай у той вечар выбіраща ў госці. Ідучы ад аўтобуса з работы марыў добра памышца, ухапіць што ў рот на хуткую руку, пакуль зварыщца бульба ды падсмажацца дзве катлеты, якія купіў на паўфабрыкатах, адкінуць ногі на тапчане... Уключыць тэлевіzar, пагартаць “Зоркі кажуць” — паглядзець гараскоп на другі тыдзень: што цікавага можа яго спаткаць.

А што можа яго чакаць! Дзень-штодзённы — работа, фільм і сон. Цыгarkі. Падарожжа да бацькоў у вёску. І нічога больш асаблівага. На танцы ўжо не хадзіў — на маладзёжныя дыскатэкі лічыў сябе Антон застарым, на “дансінгі” ў рэстаранах не меў такое пары, каб варта было на яе выдаваць такія гроши. Трыццаць пяць гадоў — мяжа маладосці, так лічылі ўсе знаёмыя Антона. А якую цяпер кампанію яму, “утылізаванаму кавалеру” шукаць — ці маладую, “неапераную” дзеўку, якой мела быць ягоная Магда? Думаў, яна нявінны і наіўны падлётак ледзь пасля “матуры”, а яна не была ні нявіннай, ні тым больш наіўнай. Пра такіх гавораць, што “не з адной печы хлеб ела”. Калі ўжо было запозна — нарадзіўся Вітак

— убачыў Антон голым вокам, што сабе знайшоў палову не да пары. Жонка, лянівая ды бяздарная, не падавала нават віду, што хоча быць гаспадыніяй, маткай і жонкай.

На разводнай справе было шмат істэрыкі, віску ды плачу. Але развод практична мала што змяніў у жыщі Аліферукоў. Амаль два гады жылі ў кватэры Антона. Магдзе суд пакінуў дзіцё, як найчасцей рашае суд у такой справе, але малым і далей займаўся бацька. Шукаў сабе кватэру — дом меў асташца пры жонцы, разам з дзіцём, а Антонаву часткую мела яна выплатіць. Не хапала, што хату сплатіць са сваіх ашчаднасцяў, грошай, заробленых у Іраку, з дапамогай бацькоў! Вядома, адкуль было ўзяць Магдзе тыя мільёны, калі нават не плаціла за кватэру? Не працавала, жыла за Антонавы аліменты для малога... Назіралася таго каля дваццаці мільёнаў. Грошы ў касу жыллёвага кааператыва заплаціў Антон пасля заявы адміністрацыі, што пададуць на Аліферукоў у суд і зоймуць кватэру.

Пасля года пачалі паяўляцца ў Магды немалыя грошы, але, відна, працавала яна ноччу, бо выходзіла па вечарах. Антон забіраў малога з садка, карміў, мыў, укладваў яго спаць, вечарамі глядзеў фільмы на сваім маленъкім тэлевізорыку ў малым пакойчыку, а бытая жонка вярталася на досвітку (прывозілі яе на машыне), валілася спаць, нават не змыўшы “марафет”. Раніцай Антон рыхтаваў сабе і сыну сняданак, адводзіў яго ў садок, сам падаваўся на будоўлю...

Аж урэшце навіна — у Магды зноў будзе дзіця. Зусім як адмянілася, пачала раней класціся спаць, выязджакаць на выхадныя. Урэшце знікла на тры месяцы. Прывёз яе малады мужчына з крыклівым немаўляткам. Занялі два пакоі. Вітак прыгутліўся да бацькі — у свой пакойчык Антон перанёс ложак малога, ужо нармальны, вялікі, без штыкецінак; Вітак адчуваў сябе дарослым, стараўся зразумець — у яго

цяпер два таты.

Януш, той маўклівы Магдзін партнёр, які трактаваў гаспадара як паветра, здабыў на сплату тыя мільёны; меў магчымасці, займаўся гандлем. Антон забраў свае манаткі і трохі мэблі (свае выбітъя два зубы схаваў у пушачку ад запалак, як калісьці ў дзяцінстве “для мышкі”). Тыя зубы панёс у паліцыю: вось пабіў мяне жончын муж. Дзе? У нашай кватэры, там, дзе працісаны. Але ж там і Януш Дарманскі працісаны, як муж Магдалены. А ён сведчыць, што Антон Аліфярук прыступаў да былога жонкі, дамагаеца яшчэ больш грошай, да таго ж хоча ўкрасці сына, якога пад апеку аддаў матцы суд! Ці ёсьць сведкі? Могуць гэта пасведчыць сама Магдалена Дарманская і яе госць Стэфан К., пры якім грубіяніў і нішчыў рэчы грамадзянін Аліфярук, да таго ж яўна абяцаў помсту сужонству Дарманскіх!

Прыйшлося без агаворак шукаць Антону новае прытулішча. Наняў пакойчык у самотнай пенсі-янеркі — прасіла яго толькі ціха быць і не брудзіць, да таго ж “nie sprowadzać”. Не прыводзіў паненак нанач, вышываў зредку ў кампаніі сяброў у іх сем'ях, курый няшмат, а дым выпускаў за акно, а акуратнасці магла б Антону пазайздросціць не адна чысцюля-дама — бабуля была рада мець такога кватаранта. Антон цешыўся спакойным жыццём, адно яго толькі турбавала — з сынам мог бачыцца толькі ў школе, Магда не хацела, каб заходзіў у іхнюю хату, на святы не пускала Вітка ні да бацькі, ні да дзядоў у вёску. Вітак скардзіўся бацьку, што няма цяпер для яго месца ў хаце, што найважнейшая — малая Каміля, а “тата Януш” бярэца за рэмень...

У госці не думаў Антон выходзіць у той дзень, калі пастукаў у дзвёры яго дваюрадны брат Яўген.

— Чаго ты, Антось, зваліўся, як сноп? Распусціў нюні, што табе свет нямілы? Збірай старыя косці, пойдзем пагуляць у госці! — густы Яўгенаў барытон

падарваў Антона на ногі.

Пабег бы адразу, але ж трэба пераапрануцца, пагаліцца... Раздушыў Антон цыгарэту ў попельніцы, доўга глядзеў у раскрытую шафу, урэшце выцягнуў швэдар і джынсы.

— Ну ты што, апраніся як след! Касцюм, гальштук, белая кашуля... Не, лепш начапі муху! — Яўген прымерыў да Антонавай майкі аксамітную мушку. — Ну, файна!

— Ты што, у сваты мяне вядзеш, так ці не?

— А хто нас возьме, Антось, калі мы самі не захочам? Ну, яшчэ шкарпэткі, пантофлі... Ну, цуд, не *фацэт*!

Адзяваючыся ў новы касцюм, Антон весялеў. На вуліцы зусім акрыяў.

Паненак было дзве — белая і чорная. Значыць, дзеўка была адна — тая фіялетава-чорная фарбаваная поўненкая весялушка, новы Яўгенаў “uloў”, а стройная бландзінка з вострым носікам, удава — прапанавалася Антону. Усё ж — сваты, іначай не скажаш.

Глянулі Антон і Марыся ў вочы адно аднаму, і ведалі ўсё.

Сустракаліся паўгода. Планавалі пасяліцца разам, узяць шлюб. Яшчэ вясной бачылі іх разам. На свята незалежнасці сустрэла я Антона аднаго. А дзе ж Марыся?

— Не для мяне яна. Ведаеш, што яна зрабіла?! Гэта страшны чалавек! Я думаў, што такое, як яна, няма ў свеце, а яна так!..

Што зрабіла Марыся?

Нервавалі яе галубы, што як апантаныя лёталі каля балкона, мецілі пасяліцца ў кветніках, сядалі на парэнчы, вуркаталі, тупалі, брудзілі!.. Пачаставала іх Марыся атрученым зернем. Не прылітаюць ужо крылатыя госці на велізарны, чисты, уквечаны Марысін балкон, не наведвае яе і Антон.

Як дзве бабе

Колькі жанчын у нашай краіне, а колькі “брыдчэйшага”, хоць быццам бы мацнейшага полу? Статыстыкі кажуць, што кабет трошкі болей.

— О, не, — скажуць па нашых вёсках, — у нас-то якраз мужчын больш. Колькі кавалераў страціла ўжо надзею...

А не, няпраўда. Польскія статыстыкі сцвярджаюць, што ў вёсках болей кабет!! Таксама “вольных”, але ўдоваў. А чаму ж гэта бабы даўжэй жывуць? Можа, не так яны спрацаваліся, як мужчыны? О не, сённяшня ўдовіцы ўставалі і клаліся зацямна, гнулі, бывала, спіны яшчэ і за сярпом, за матычкай. І дзяціскаў у іх было столькі, што школы ў швах трашчалі! А што чалавекаў, апроч працы, столькі звяло ў магілу? Махорка і гары. Калі яна печані не спаліла, то замарозіла пад плотам ці ўвалакла пад машыну. А то за нажы браліся, рэзаліся. І маладыя, і сталыя па ўзросту, а разуму як не мелі, так і не маюць. Цяпер кажуць, што ад роспачы п'юць. А маткам і жанкам глядзець на гэта толькі і хаваць іх аднаго за адным. За жыццё наплачуцца, нашкадуюцца. Жывёла здохне, і то шкада, а што ўласны чалавек!

І ўдоваў таму столькі цяпер па нашых вёсках. Статыстыку набіваюць.

Значыць, мужыкі сёння ў цане, тыя старэйшыя. Як цуд прыроды яны нейкі. Такі, пэўна, і памяркоўны быў з чаркай, і з курэннем у час адумаўся. Ну, еў усё жыццё “здаровую ежу”, не толькі было на продаж ці дзецям тое яйка, сыр ці кумпячок. Такому дзядзьку цяпер — во! якая цана! Но хоць нашы бабы ўсё ў гаспадарцы ўмеюць зрабіць, то што мужчынская рука, то яно вядома. А калі хоць нават абы-які мужчынка паявіцца на вуліцы, то аж жыць хочацца, весялей робіцца, — жартуе Верка, хоць у яе самое ёсьць свой

уласны чалавек, не такі ўжо і стary і досьць яшчэ дужы. Ён жа зранку і з вечара пампue малако з кароў, Верка не мусіць амаль да нічога ў гаспадарцы дакранацца. Маглі б, дарэчы, абое на пенсію ісці, зямлю здаць дзяржаве. Але сэрца баліць, як зямля быльнягом зарасце, бо ні свае, ні чужия яе не хочуць. А зямля ў Веркі і Жоры добрая, тарфяністая, дбала вырабленая. Ім добра, сыны прыедуць з Беластока, памогуць, то жартаваць можна. Гумар старых не пакідае, бо не каб той смех, то гатоў жывым лезці ў магілу. Ёсць аб чым пагаварыць на лавачках пад хатамі.

— Ужо перамылі костачкі кума куме, то абгаворым усю гміну. А што тут рабіць, ано серыялы, тыя “Моды на сукцэс” усё глядзець, і чакаць абвознае крамы. Час ад часу — “пагатове”, хуткая, значыцца, дапамога. Звыкліся. Сваіх адводзім да крыжыка ў канцы вёскі, хіба што сям’я залатвіць аўтобус на могілкі. Такі вось серыял у нас штодзень — устаў, дзівішся, жывы яшчэ, то і добра, — кажа баба Стэпа.

А часам “серыял” свой, вясковы людзі маюць. З уласнымі вядомымі акцёрамі.

— З “прыключэннямі”, — кажа дзед Ясько. — З гэтymі самымі, трукамі, як ім там. Такое можна і найграць і пусціць у тэлевізары ў праграме “Смеху варта”, то ці не выйграў бы?

Бо ці не смешна, як старая (якая гэта старасць у 63 гады?) баба ўзлазіць на суседчыну лавачку і амаль прыходна кладзе на ёй сваю пракуду? За такое паведаміць адразу як не прокуратуру, то хоць ваяводскую санэпідэмстанцыю!

— Гэта злачынства ў афекце, то засудзіць павінны менш, — дзед Ясько робіць сур’ённую міну; сын ягоны працуе ў судзе, то знаецца на такіх вось справах. — А тут такія страсці! Так бывае ў гарачым каханні, гэ-гэ-гэ. З любоюю няма жартаў.

— Ды якое тут каханне! — махае рукой абдораная

суседчынай кучай восьмідзесяцігадовая Агата. — Ці мне, старой, над магілкай, углядцаца ў чужога мужчыну? То ж яму мала больш, як майму сыну! Учапілася Гэлька, што яе чалавек да мяне ходзіць! Жыць не дае! Як мяне яна ўжо ні абзывала! Хай Тодар вязе яе ў псіхушку ў Харошчу, бо як не, то паеду ў пракуратуру ў Беласток!

— Здаецца, Гэлька зусім нармальная баба, ведаю ж яе ад малое, — ківае галавою Яська. — Праходу Агаце не дае. Абазве ад найгоршых, біцца кідаецца. А сама ж такая хороша, як пончык, румянай; я, стary, на яе наглядзецца не магу. Не то, што тая тычка Агата, яе толькі на полі, як пудзіла, паставіць. Эй, дурнота, каб Тодар хацеў, меў бы бабулек паўвёскі, і малых, і вялікіх, і тлусцейшых, і танчэйшых, ано выбірай. Дай, Божа, дайсці Гэльцы да розуму!

І дадае, гледзячы на мяне ацэнъвающим вокам:

— Вы толькі не ідзіце да Макаркавых. А то Гэлька палічышь вас наступнай у чарзе, не будзе глядзець на ваши рэдактарскія паперы, а добра ўлупіць!

Блудная дачка

Варку Віпшу з-пад Саколкі чамусыці бацькі не любілі. Гэта яна заўсёды адчувала, і быўшы дзяўчынкай, і дзеўкай, і ўсё сталае жыццё. Здавалася, што асабліва недалюблівае яе матуля, бо для меншай дачкі, Іркі, заўсёды мела яна пяшчоту, ласунак і добрае слова, а Варку быццам і не бачыла, калі не біла. Таксама і бацька.

— Можа, не была я ягоным дзіцём? — гэта турбуе і сёння пані Варвару, ужо шасцідзесяцігадовую пенсіянерку. — А, можа, мама мусіла праз мяне замуж выходзіць? Бо хіба таты не кахала яна. Быў ён

гаспадар дбайлівы, добры, але і сям'ю, і рэчы, і жывіну трактаваў аднолькава, — дбаў, каб было ўсё накормлена, напоена, каб было ўсё на сваім месцы і не замінала. Хто робіць, той патрэбны. Дарам не есьць, карысць дае. Я, як толькі кончыла сёмы клас, папрасіла ў бацькоў, каб пусцілі мяне далей вучыцца. Бо навука мне надта добра давалася. А тата тады сказаў, што пара мне ісці на свой хлеб, бо дарам аддаваць грошай не будзе. Прыходзілі да нас дадому і настаўнік, і дырэктар школы, але тата быў няўмольны. Спакавала я сваю сукенку, паліто, падушачку ды паехала ў Беласток.

Варцы пашанцавала — узялі яе на працу ў краму, спачатку прыбіральщицай. Наняла пакойчык у маленькой хатачцы на Баярах, за дапамогу ў апецы. Запісалася ў вечаровы ліцэй. Праз год перавялі яе на прадаўшчицу, бо добра кеміла ў матэматыцы ды сумленная была. У ліцэі мела адны пяцёркі. Ды гэта, на жаль, не цешыла бацькоў. У чэрвені, пасля першага класа Варка паявілася на родным падворку, у новай сукенцы, з выдатным школьным пасведчаннем у кішэні. Бацька выйшаў на ганак. “Ты чаго прыехала, дармаедка?! Нажэрціся?!” — гыркнуў. Дзяўчына павярнула назад.

Слала пісьмы дадому, але не чакала ўжо адказу. Паведамляла маці, як ідуць справы. Сястра наведала яе пару разоў у Беластоку, купляла сабе новую вопратку, хвалілася заляцанкамі кавалераў і тым, што бацькі выпраўляюць яе вучыцца на краўчыху. Але доўга Ірка не пабыла ў тэхнікуме, праз паўгода справілі ёй вяселле з багатым хлопцам.

Варка знайшла сабе кавалера ўжо на студыуме. Тады ўжо працевала бухгалтаркай. Хлопец быў таксіст з “Фіатам”, прыгажун, нічога, што католік, бо гатовы быў браць шлюб нават у царкве. Але Варка пайшла за ім у касцёл, бо ж гэта Юркавы бацькі зрабілі ім вяселле. Ні сястра (бо якраз нарадзіла), ні

бацькі не прыехалі, ано цёця Зося з Сухаволі пабыла гадзіну на банкеце.

Павезла Варка сваіх двух сыноў у вёску, пахваліцца. Раз. Дзеткам было крыўдна — баба Надзя дала цётчынай Алі вялікі шакалад, а ім батончык на дваі! Нават не прытуліла, не пагладзіла па галоўках. А дзед Адам песціў Алечку, гушкаў, а да ўнукай словам не азваўся. Не падабаўся Надзі зяць, хоць у яе з ім размова больш клеілася, чым з дачкою. Калі Варка з ім развязлася, Надзя паківала галавою: “А хто ж з табою вытрымаў бы, бэмба ты! Не ўмелая яму дагадзіць, то знайшоў сабе іншую!”

Юрка на працягу семнаццаці гадоў не мог нік справіцца з аліментамі. За той час паспей дарарабіцца яшчэ чацвёркі малечаў з рознымі панямі.

— І што яны ў ім бачылі? — дзівіцца сёння пані Варвара. — Ну, у свой час быў ён відны хлопец, гжэчны. Было на што прынамі паглядзець, абы толькі рот не раскрыў. Але, папраўдзе, то неахайні, нудны ён бамбіза. Каб я з ім была, то нічога не дарарабілася б. А так у хаце хоць спакой быў. А наймалодшай вось Юркавай каханцы дваццаць пяць гадоў, сына яму нарадзіла. Жышь з ім не хоча, ано каб гроши ёй плаціў...

Нічога Варка са свае хаты не ўзяла за ўсё жыццё. Толькі родную матку. Перадала была Надзя пасля смерці Адама малодшай дачцэ гаспадарку, а тая адправіла яе ў “дом старцаў”. З плачам паявілася маці ў Варчынай кватэры, да таго ж пад руку са сваёй сястрой Зосяй, таксама бяздомнай. Давялося Варцы ўзяць іх пад свой дах. Цяпер жа жыла адна, з сабачкам толькі — аднаго сына адправіла ў Амерыку, другога ажаніла. Ужо пенсіянерка, але ўсё пры работе — дасведчаная бухгалтарка з камп’ютрам заўсёды мае цану. Ні слова не сказала Варка маці пра былое.

Першая памерла ціхая бабулька Зося. Суседзі заўважылі, што сабачку выгульвае цяпер адна

маўклівая сухенькая, сутулая старая. А пасля і яна перастала выходзіць з блёка. Адмовілася есці. “Атруціць ты мяне хочаш, Варка. Я ведаю. Ты мяне ненавідзіш, хоць нічога не кажаш! Не буду я есці нічога!”, — упіралася. Бегала да суседзяў, каб купілі ёй рыцынавы алей, апажніца ад атруты. Пасля сашчаміла бяззубы рот і не брала ні краплі, ні крышынкі. Стагнала: “Ты мяне не любіш, Варка! Я гэта ведаю!” У Харошчы спрабавалі карміць яе цераз кропельніцу. Пахавала Варка маці побач ейнае сястры, паставіла ім помнікі на магілках.

Цяпер Варка купіла новую кватэрку. У старую пасяліла сына. Мела за што. Спадчыну атрымала па Ірцы, па адзінай сваёй сястры. Ірчины муж з дачкою і зяцем разблісці пад Кузніцай. У Алі дзяцей не было, з мужам была развялася. І ўсё — і змеханізаваная гаспадарка, і заходні аўтамабіль, і дом мураваны са ўсімі стадоламі-хлявамі Варцы засталіся. Прадала яна ўсё хутка, каб і не глядзець на гэта.

А цяпер ізноў муж былы, Юрка, дахаты да яе просіцца. Па старэй, прыхварэй. Няма куды яму дзецца. Сыны за тое, каб маці дала шанц старому, каб дараўала. Хай хоць унукі маюць дзеда!

Чалавечыя слова

Бурык быў калісьці сабачыска харошы, бліскучы, круглабокі. Ну, вядома, старасць нікому не ў радасць, хоць, кажуць людзі, бачылі істоту “пагоднай восені”, прынамсі, так іх называюць... Зусім як і з ягоным гаспадаром, Анісам. Здаецца, хоць стары, палінялы, а ўсё ж удавіцы з чатырох навакольных вёсак, будзе з два тузіны, на Аніса пазіраюць і ў самоце ўздыхаюць: хоць жыве адзін (з Бурыкам), то і сыны яго

наведаюць, і хоць нагу яму адымаете, дае сабе раду ў хаце, нават гадуе курэй, індыкаў, свінчо, трымаете кароўку, а пенсію мае за гаспадарку і за працу ў міліцыі. Чэпае сабе паціху па свеце, уголас не плача, міласці не просіць.

Адно ў Анісы і ў Бурыка асталося з маладых гадоў у непарушным стане: нюх! Нос, вялікі і мясісты, у Анісы чулы да смачнай ежы. Добра корміць сябе стары, на такое не шкадуе, бо ўдосталь пояс заціскаў у галоднае і босае маленства і безбацькоўскае юнацтва. І Бурыку не шкадуе цёплаға тлустага супу, салідных костак, заскваранай кашы. На хутарах смяюцца, што хоць Бурык есць не менш, чым свіння, ды сваімі рэбрамі толькі кепскую славу прыносіць гаспадару. Не морыць сябе і сабаку голадам дбайны гаспадар, але і сам кашчай, і цюцька ў яго худы.

Вылезе Бурык з будкі, скаланецца сваім цяжкім целам, лусне зубамі па сваіх баках, пачухае задній лапай за вухам, падыме нагу для палёгкі, акіне падслепаватым вокам маёнтак, і акунаецца ў мора пахаў. Вось цяплом дыхае гной з Фросінага хляўчуга, то ад пярэстай курыцы нясецца пах чыстага пер'я і запэцканага яйка, то ў Бурыкаў нос востра заходзіць маразок ад бяроз на пагорку... Гарачыя бульбяныя лупіны, тоўчаныя з восьпкай, каровіны добры пот, змешаны з малаком і сенам. Гаспадаровы злежалы тытуні і едкі дым, ад якога Бурыку робіцца нудна ў сярэдзіне і млявы пах “гумафільцаў” каля самога Бурыкавага носа. Замерзлы хлеб, крупінкі кашы на костцы...

Дзед Аніса сёння пах ялінай і смалой. З-пад шопкі даносілася кахаканне — глухі кашаль з перакуранных бронхаў — і цюканне сякеры, — стары сек дровы. Бурык нервова заклубаваў на свежым сене ў будцы, спачатку стараўся ямчэй улегчыся абаранкам, то зноў вылазіў на холад, бразгатаў ланцугом, цягаў яго па снезе, пераступаў з лапы на лапу, варочаў міску.

Бляшанка клацала то донцам, то берагамі аб цвёрды стаптаны брудны снег. Не, Бурык не быў галодны, і нічога яму не балела. Прайда, карціла крыху пабегаць па лесе, абнюхаць знаёмыя куткі; у апошні час дзед Аніса баяўся спускаць сабаку з ланцуго нават ноччу — ляснічы Давідовіч страліяў як апантаны “дзікіх” катоў і сабак, што адышліся за сто метраў ад гаспадаркі. Сто метраў ад іхняй хаты стаяў лес — спачатку шчыльны маладняк, далей бор, густа падшыты маладым лістовым гаем і кустамі, а затым пачыналася пушча. Туды, бывала, у маладосці, сарваўшыся, бегаў Бурык з сябрамі, лавіў зайцоў. Ужо пад старасць сцягаў ашыянік з намуленай, лысай шыі, бег куды вочы глядзяць, слухаючы як свішча ў вушах вечер, распascіраючы лапы на ўсю моц, а цяпер нават і бегаць не хацелася. Ламаў раматус нядужкы ўжо лапы, асабліва дранцева задняя правая, ад пят да самага азадка, — пачаставаў яго ляснічы жменяй шроту... Не мог сёння супакоіца Бурык, пазіраў то на дым, які цёмнай пасмай віўся з коміна, то на старога, які няскладна калдыбаў па падворку.

Дзед падышоў да будкі, засадзіў кароткі тапор пад фуфайку, расціліў ашыянік на Бурыкавай шыі.

— Ну, пабегай. Свята і ты маеш. Не бойся ляснічага, зрэшты, другой смерці нікто яшчэ не дачакаўся. Ідзем па ялінку. І мяне за гэта не павесяць. Калі нават *заітрахуюць*, то не будуць мець што з нас браць...

Бурык то забягаў наперад, то пятляў наўкол старога, кachaўся ў снезе як шчанюк, уздымаючы веер сипучага пылу. Раптам знік.

Даходзілі да шашы, па якой нядаўна праехаў аўтобус (нават Аніса ўхапіў у ноздры далёкі пах бензіну). На дарозе, засыпанай пакрышанымі коламі снежнымі косткамі, нікога не было. Аніса спусціўся з насыпу за прыпынак, увайшоў у гушчар малінніку, прарослы гнуткімі бярозкамі, але сабака астаўся на

шашы, забегаў каля будкі прыпынка. Заяхкаў, быщам учуў звера. Аніса пабрыў далей у лес. Сабака сказіўся з насыпу, прадзёрся цераз маліннік, схапіў гаспадара за лямцевую халяўку чобата.

— Ты чаго! — тузануў да сябе нагу Аніса. — Ты што там знайшоў? Пайшоў преч! — але сабака не адступаў, гурчаў усхваляваны і злосны, што гаспадар не разумее ў чым справа. Адбегся, зацяўкаў тоненъка як шчанюк, вярнуўся, брахнуў басам. Аніса рушыў назад.

Пад лаўкой на прыпынку стаяў доўгі лазовы кошык з клетчатым пледам пад самую дужку. З кошыка прабіўся тоненъкі, як камарыны, піск. Сабака ўжо ўхапіў ражок пледа, засунуў нецярплювую пысу ў сярэдзіну. Дзед здрэнцевымі пальцамі разгарнуў заходку. Зірнулі адгуль на яго ѿмна-сінія, запухлыя ад плачу вочки.

— Яй-ёй! А то тут... на табе... тое... Ат, ёпіхума, б... не маці цябе тут пакінула, ах дзіцятачка ты, сіротка... — схапіўся дзед за сэрца.

У вёску першы ўбег Бурык, абвяшчаючы навіну сабакам і людзям. За ім, амаль на кожным кроку спатыкаючыся, калдыбаў дзед Аніса з цяжкай ношай то на баку, то перад сабою. Да солтыса нёс заходку, да Сяргея Бароўскага, адзінага маладога гаспадара (таму і выбранага солтысам дэмакратычнай пенсіянерскай большасцю), у якога ў хаце быў тэлефон.

Збегліся бабы. Дзіцятка яшчэ не прастыла, акутанае ў каптанікі, швэдрыкі і трывары паўзункоў на пляюшцы “пампэрс”. Добра, прыгожа быў адзеты малы, з пасагам — трывары замежныя пляюшкі, дзве бутэлькі з малаком. Старая Юлішча, умела адклейшы пляюшку, сцвердзіла, што нечаканы госьць гэта кавалер. Заходлі, заўзыхалі, зацмокалі бабулькі — даўно не бачылі немаўлятка ў іхнія вёсцы, яшчэ, здаецца, нядаўна такой люднай. Пакуль прыехаў

доктар і паліцыянты, у пакоі стала быццам цяплей ад гэтых ахаў і охаў. Бурык таксама ўдзельнічаў у агульным захапленні і цудзе, тоўкся пад нагамі, уставаў на заднія лапы, каб агледзець дзіва.

— А пайшоў ты, скаціна! — махнула яму па носе баба Насцечка, паходчая часнаком, хлебным цестам і авечай воўнай. — Хто цябе сюды прасіў, заразу!

— Гэта ж ён знайшоў малое, — пагладзіў Бурыка па гарачай лабесіне гаспадар. — Малайчына! За такое трэба медаль даць!

Ужо ўзыходзіла першая зорка, як пад хатай забурчэлі машыны. У хаце стала яшчэ цясней, і Бурык падсунуў сваё старое стомлене цела бліжэй да печкі-сцяноўкі. Брала яго дрымота, уздыхалася, разнімаліся пащэнкі, плюшчыліся вочы. Пахла добрым, дарагім, пяшчотным. Людзі тапталіся, шапталі, крычалі, пыталіся, малое кугакала, а сон нахлынаў на сабаку як магутны лес. Але ўспомніў: сёння ж Вілея! У такі вечар можна прамовіць жывёле чалавечымі словамі!

— Ну, памаўчалі б крыху! — азвяўся Бурык з-пад печкі.

Ніхто гэтага ці не пачуў, ці не зразумеў. Толькі немаўлятка замоўкла, вытарашчыла вочки, павярнула чырвоны тварык ад трасучай яго на сваіх вялікіх грудзях бабы Ганны Бароўскай у бок старога сабакі.

Яно першы раз зразумела чалавечыя слова.

Найму хату добрым людзям

— Найму хату добрым людзям, найлепш нашым, — вырашыў Іван Ванякоўскі. Вярнуўся пад старасць у вёску, сваю трохпакаёвую кватэру ў цэнтры Беластока хацеў пакінуць наймалодшаму ўнуку, які студыяваў у сталіцы. Утримаць такую хату за пенсію цяжка

аднаму, нават калі яна, тая пенсія, немалая, бо ваеннага ветэрана. Абы людзі хоць чынш аплацілі і крышку больш далі, каб які рамонт час ад часу зрабіць — вядома, людзі, як і рэчы — псууюца.

Узяў Іван на кватеру маладое сужонства Агату і Янка Суркоўскіх. Занялі яны два пакоі. Трэці хацеў гаспадар зачыніць на ключ, для сябе. Прыйедзе раз у месяц, пенсію ўзяць ды аплаціць хату... “Не зачыняйце пакоя на ключ! — парыла Агата. — А што будзе, калі, напрыклад, батарэя лопнне ў гэтым пакой? Мы ім карыстацца не будзем. А і кніжачку пакіньце, самі ўсё ўпладцім”. — “Ну, добра, але не заглядайце сюды. Тут мае рэчы хай ляжаць. Тут усяго няшмат, але ўсё ж... Калі буду прыязджаць па пенсію, пазваню раней”.

Кватаранты паводзілі сябе беззаганна. Суседзі не наракалі. Праўда, час ад часу гучала там музыка, але не нашмат гучнейшая ад дэцыбелаў, што даляталі з цэнтральнай вуліцы Беластока. Гаспадар прыязджаў раз у месяц, чакаў пісьманосца з пенсіяй, аглядаў хату, ці дзе што не патрабуе рамонту. Было досьць чыста. Праўда, у Агаты з Янкам надтa ж рэчаў многа з'явілася — ну, вядома, маладыя, нажываюцца.

Аднойчы прыехаў Іван, не пазваніўшы. Трэба было лекара яму наведаць. З кухні даляталі прыемныя пахі. Іван скінуў куртку, з цяжкасцю знайшоў свае шлэпанцы, пайшоў у ванную памыць рукі. Зайшоў на кухню. Там завіхалася нейкая чарнявая цётка ў халаце.

— Я — Гаяна, — прадставілася жанчына. — Ты сюды? А колькі табе прыходзіцца на дзень?

Ванякоўскі пачухаў патыліцу, усеўся за сталом.

— Ну, хопіць мне 30 злоты на дзень, каб аднаму пражыць. Не раскашэлішся. Усё купіць трэба. У вёсцы танней выходзіць, не тое, што ў горадзе.

— Нам прыходзіцца па 20 злотых ад чалавека. Галоўнае, добрае месца.

— Гэта, як лічыць. У Беласток з мае вёскі даезд добры, — падзівіўся Іван, як Гаяна спраўна рэжа хлеб на бутэрброды.

— Іван, частуйся. Хочаш супу? Наварыла на дзесяць чалавек, то і яшчэ аднаму хопіць. На свежай баранінцы, еш.

— А што, вы ў госці прыехалі?

— Э, тут мы ў Беластоку ўжо свае! Курсіруем амаль два гады, роўненка, як “Чэлэнджэр”! З гандлем горш цяпер ідзе, не тое, што раней. З базараў нашых ганяюць. Добра, што маем дзе жыць, спакойна тут. Але ж дзяруць з нас гаспадары! Уяві сабе — 20 злотых ад асобы! За суткі! Але бяспечна сябе адчуваєм, зусім як у роднай хаце. Нас цяпер тут дзесяцёра.

Іван утартопіўся ў Гаяну:

— Вы што, вы тут жывяце??

— Месца пастаяннае, добры даезд. Нават ключы маю. Толькі ў адзін дзень нам загадалі Агата з Янкам хату пакідаць. Чаму? Мы сумленныя, плацім ад рукі. Але пашпарты спісваюць. І маюць рацю — так павінан быць: не вядома ж, каго ўпускаеш дадому. Але маглі б ужо зрабіць крыху рамонту, тараканы бегаюць. За апошні месяц зарабілі ж на сваім гатэлі амаль 60 тысяч! Падаткаў жа ж не плацяць. Маглі б крыху спусціць цану...

— А дзе ж яны жывуць самі?

— Купілі сваю кватэру. Пэўна, за заробак на гатэлі, бо, здаецца, самі нідзе не працуяць. Янак круцица пры рынку, але што там робіць — не наша справа.

Івану бутэрброд стаў у горле колам.

— А ты што, брат, робіш? — зазірнула яму какетліва ў очы нестараая армянка.

— А от, на пенсіі. Ветэран.

— О, як на вэтэрана, зусім добра трymаешся. Мо, удавец?

— Ага. А што, маеш для мяне нейкую дзеўку?

Люблю смуглых.

— Ну, Іван, то можам зрабіць інтарэс. Возьмеш фіктыўны шлюб са мной, добра табе заплачу. Прауда, я яшчэ не развялася, але гэта ў нас хутка. І хутка магу з табою развесціся, не бойся.

— Фіктыўны?! Ты мне падабаешся.

— Неразумны ты, Іван. Калі можна зрабіць інтарэс, там няма сэнтыментаў.

— Кажаш, Гаяна, плаціш заўсёды рэгулярна?

— У мяне, Іван, як у банку. І парадак трymаю, чысціню люблю.

— Ну, добра. Тады ўсе рахункі рэгулюй са мною, бо я тут гаспадар. Вось мой пашпарт, ордэр на кватэру. Зараз іду змяніць замкі. А ў разліку пагаворым яшчэ мы з табою, Гаяна, як сівы беларус з чарняваю армянкай.

Давялося Івану пасядзець у сваёй хаце да раніцы, чакаючы, калі паявіцца “гаспадары” па грошы. Было весела і прыемна — кампанія частавала яго арыгінальным канъяком. Кампанія не абы-якая: трое медыкаў, два шафёры (адзін — Гамлет!), былая акцёрка, два быўшы студэнты — адзін фіолаг, другі матэматык, прадаўшчыца, ну, і Гаяна, бухгалтарка. Культурныя людзі, якіх бяда і патрэба загнала ў далёкі край. Нагаварыліся, наспяваліся. Раніцай, пакуль рушылі на рынак, завітала Агата.

— Гаяна, давай грошы! — крыкнула яна ад парога і войкнула, убачыўши гаспадара: — А... гэта вы?! Адкуль вы сёння тут?!

— Замкі зменены. Сядай, міная, будзем разлічвацца. Гамлет, Рафік, вытрасайце з гэтай сукі даўгі.

На жаль, не ўдалося разлічыцца Івану Ванякоўскому з “маладой спакойнай сям’ёй нашых людзей”. Кватэру ж уступіў ім Іван без прапіскі. Грошы, заробленыя на “гатэлі”, паспелі ў класці яны ў сяве хату ў сучасным квартале горада.

Гаяна Івану зусім даспадобы. І варта мець знаёмую

— добрую, сумленную, паўнагрудую бухгал-тарку, якая разбіраеца ў справах.

Да апошняе крыві

Цудам не страціла жыцця на падворку суседзяў Ганна Канцавая. А Насця Карацінская лечыцца ў Беластоку ад нерваў. Гэта апошняе кропка старое вайны ў Нарожках.

У вёсцы Нарожкі гаспадароў ужо няшмат, такіх, каб мелі свае абробленыя гектары, хлявы, поўныя паршукоў ды з тузін кароў у аборах. Але калі нават маеш тую адну фросю ды рагулю, ды акрайчык агарода і жывеш з пенсіі — ты і так пан-гаспадар, бо на сваім робіш.

— Як хто рабіў добра, трymаўся зямлі, то яму сёння сэрца баліць, калі твая зямля ляжыць аблогай, нікому непатрэбная, — магае галавою ў цёплай хустцы баба Насця Карацінская, удава ад пятнаццаці гадоў. — Калісь усе за тую зямлю блісці, з горла выдзіралі сябе апошні кавалак, каб аплаціць адвакатаў, бо за мяжу судзіліся па дваццаць гадоў!

Баба Насця жыве адна з коцікам, цюцькам і каровай зіму, вясну і восені. Летам да яе прыяджаюць унучка Веся і праўнук Радак. На канікулах у вёсцы дзяцей шмат — унучанят, меншых і большых. Шум і віск, кажа бабка, глухі і то пачуе, але і радасці колькі. А і крыўды...

— Прыйехала Весечка да мяне. Толькі Юрка ад'ехаў, хапіла малая сваю торбачку з ласункамі і просіць: “Бабку, я пабягу да Канцавых, там да іх прыйехалі Юлітка, Паўлінка і Роберт”. Я ёй кажу: “Адпачынь, не бяжы туды, там іх столькі, што не вытрымаць. Заўтра пойдзеш...” Да Гандзі Канцавое летам звальваеца

капа народу, дзеці чатырох сыноў, унукі. Так занадзліся, што ў кожнае свята пруць да старых. З іх усіх, каб якая дапамога ў хаце была, у гаспадарцы, то не вельмі. Толькі Коля, не прасі яго нават, бярэцца за ўсё — як вылезе з аўтобуса (у астатніх усіх ёсць *таксоўкі*, а ён не дарабіўся, ці то мець яе не хоча), скідае гарадскі касцюм, чаравікі, адзявае цікавы “выходны” касцюм ды чубаты, і адразу ў поле. Павел Канцавы, вядома, цешыцца, што сам яшчэ сілу мае, і сям’я так разраслася, што прыязджаюць, але пройдутьць дзень-два, то стары за галаву хапаецца — куды ні стань у хаце, усюды пасцель ляжыць, на пліце ўсё варыцца для тае плоймы, поўна віску, шарпаніны, вядома, як з дзецьмі. Яшчэ адно дзіця туды не ўціснуць, нават на падворак. Але, вядома, Весечцы хочацца пагуляць, пацешыцца, пахваліцца. “Бабу, у мяне ёсць шакаладкі, пачастую іх, не з пустымі рукамі пайду. Даўно іх не бачыла...” І пабегла да Канцавых...

Канцавыя і Карапінскія былі перасвараныя яшчэ з таго часу, як з бежанства вярнуліся. Можа, нават і даўжэй, мяркую сусед Антон Хадак, старажыл, але памяць яму служыць. Хвядось Канцавы і Сёма Карапінскі яшчэ перад першаю вайною да крыві біліся за дзеўку, ды яна трэцяга выбрала. Сварыліся то за сабак, то за свіней, то за абкошаную палоску... Канцавыя вельмі ж натуры прыдзірыстыя былі, скажы слова, не даслухае канца сказу, кідаецца ў злосць, бы ты яму найгоршы вораг. Кажуць, у каго хата з краю, той і ціха сядзіць, нічога не бачыць. Дом Канцавых доўгі час з краю вёскі стаяў, пакуль Нарожкі не рассыпаліся хутарамі, але Канцавыя, якім і прозвішча такое запісалі ў пашпартах, усюды былі першыя — і на воку ў людзей, і кожнаму ўмелі пад скуру залезіці. Ды што тут памятаць пра тыя справы, калі чалавеку да шчасця патрэбны сажань зямлі — так мяркую цяпер дзед Антон, перажыўшы пару войнаў, бунтагу і мардабояў — ад міжнародных, міжнацыянальных да

міжсуседскіх, а жыць чалавеку хоць на старасць спакайней хочацца. Вядома, боль у людзей нейкі астаўся, бо найдайжэй памятаеш крыўду.

Вось пасля апошняе вайны ў Карацінскіх жаль у сэрцах запёкся, бо быццам бы з-за Міколы Канцавога іхні Пецы ў Сібір паехаў. Гэтая справа ніколі не была высьветлена, хоць пасля вайны доўгі час выгаварвалася пры кожнай нагодзе. Часам хто з суседзяў быццам спецыяльна наводзіў кампанію на тулю тэмую, каб мець відовішча з раз'ятраных мужыкоў. Другі голас вялі бабы — таксама заўсёды знайшлася нагода, каб наляскатацца хоць бы за яйка, згубленае сваёй курыцай у чужой крапіве, ці за гузак на галаве дзіцяці. Калі маладыя павыбіраліся ў горад, страсці быццам бы прышлі.

У 1973 годзе Карацінскія з Канцавымі пабіліся бытлі ў апошні раз; Павел Канцавы пачаставаў Сашу Карацінскага штыкетай па галаве, іржавым цвіком распароў шыю. Іван Джала і Восіп Мядзьеўскі спрачаюцца пры мне між сабою, хто ў сапраўднасці быў тады вінаваты. Пачаў Саша, кажа дзядзька Восіп, бо чаго ж было разумнаму чалавеку лезці да падхмеленага Паўла, калі вядома, што будзе біцца да крыві? Саша быў стаў у абарону Толіка Зырэцкага, і за тое праляжаў месяц у бальніцы. Ледзь размінуўся са смерцю, кажа дзед Іван, той цвік пррабіў цела міліметр ад аорты. Міліцыя і суд палічылі гэта агульны бойкай. Усе бомкалі, што Канцавыя замазалі справу, Паўла нават не арыштоўвалі, сваяк адразу дахаты прывёз, той, што ў павятовай міліцыі тады працаваў. Дарэчы, што пра такое праз чверць веку ўспамінаць! Сёння судзіца, здаецца, няма за што — Насцю-ўдаву Канцавыя не чапалі, а дзеці, калі спаткаюцца, маюць іншыя тэмы да гаворкі. Пра зямлю ніхто нават не ўспомніць, бо глядзелі б як на дзівака ці дурня, не то што за яе судзіца! Каму яна патрэбная, хіба што ім, старэчкам, пару сажняў у

вечнае ўладанне, пакуль не рассыплецца цела і памяць у порах. Цяпер маладыя і юнакі, што ў Нарожкі прыязджаюць на лета, да познай ночы слухаюць магнітафон з ангельскімі песнямі, да дзядоў польску азываюцца, як і тыя да іх. Весечцы Насцінай вось дванаццаць гадоў, яшчэ не дзеўка, а ўжо пазірае на шаснаццацігадовага Гандзінага ўнука, Роберта, але ўсё ж большы ў яе інтарэс да малых, бо ж дзіця яшчэ. Што ёй разумець у нарожскай даўнечы...

Вось тады схапіла яна сваю торбачку з цукеркамі і апельсінамі і пабегла па трагуары, мінаючи каровіны бліны (наражчанская каровы на выган чамусьці любяць ісці не па вуліцы-брукоўцы).

— Праз мінут дваццаць прыбегла да мяне Гандзя, ледзь аддыхалася. Схапілася за сэрца і крычыць ад парога: “Ты хоць яе спутай, хоць прывяжы да дзвярэй, тую сваю Веську, хоць пярэвяслам сперазай! Хай толькі яна да нас не прыходзіць! Хай сядзіць тут у цябе ў хаце, раз да цябе прыехала!” — баба Насця пурпуравее маршычністым худым тварам. — Кажу ёй: “Гандзечко, гэта ж дзіця, як яе ўтрымаеш у хаце? Ёй жа да дзяцей хочацца! Будзь чалавекам, не праганяй Весі ад сваіх...” — “Павел заб’е яе хіба, як толькі яшчэ ў нас пакажацца! Мала свае навалачы!” Я спачатку ў слёзы кінулася, але пасля злосць мяне ўзяла: “Ну нелюдзі вы, Канцавя! Нелюдзі! Усё да людзей нешта маеце, фашисты вы! Праз вас наш Пеця і загінуў! А ваш Мікола то ўсім с... лізаў, у каго ружжо было, то Сталіну, то Гітлеру!! Каб ён і ўсе вы на гарэ стаялі і сонца не бачылі! Учапіліся, бач, цяпёр да нявіннага дзіцяці!” Ну і пабіліся мы тады з Гандзяю, дурныхі бабы.

Пра тое, што дакладна здарылася на падворку Карацінскае, ахвотна рассказываюць суседкі. Вядома, прыдаюць колераў бітве бабулек, якія на вачах людзей шчыра счапіліся, пазрывалі сабе з галоў хусткі, павыдзіралі сабе пару жмutoў сівых валос.

Тузаліся яны тады добрых пару хвілін, а крыку было больш, чым бойкі. Суседкі смяюща, успамінаючы гісторыю, седзячы на лавачцы пад плотам.

— От, дурасць, і ўсё! — кажа Тэкля Пякарская. — Чаго ім было сварыщца? Адзін смех, ну, камедыя чистая, дый годзе.

— Ну, папраўдзе гэта і неганарова ў такім узросце за чубы брацца. І яшчэ моладзі поўна, гарадскіх паноў. Вось учора мой Ірэк пачаў дапытвацца, як з тым “фашистам” было, — уздыхае Сонька Салавейкава. — Вазьмі растлумач дзіцяці, як гэта бывала, чаму брат пайшоў на брата... Успомніш брудныя справы, зачэпіш незагоенныя раны...

Не толькі “чистая камедыя” атрымалася. Гандзя, падаючы на каменныя прыступкі ля Насцінага парога, мела сатрасенне мозгу. Пудам не паламала сабе падставу чэрапа (падала на патыліцу), а тады была б горшшая бяды.

— Я бяру таблеткі на нервы, і на сон, бо заснуць не магу, — каўтае слязу Насця Карацінская. — Усё находзяць на мяне думкі пра канчыну. Мусіць, і я хутка пайду “на горку пад лесам”, да майго Сашыка. Думала, што да смерці спакойна дажыву, а цяпер страх на вуліцу выходзіць...

Ды і няма чаго з хаты нос высоўваць. Кончылася капанне. Трэція суткі бубніць дождж. Маладыя паехалі ў горад. У вёсцы ціха, толькі дзе-нідзе азываецца злосны галодны сабака.

На Паторцы

На Паторцы каля Н. жыў Жорка. Хату, прасторную, шчытом да вуліцы, паставілі яшчэ ягоны бацька Іванко з дзедам Міхалём амаль паўстагоддзя таму.

Іванко славіўся аж у трох гмінах сваімі печкамі і мураванкамі, але сабе хату змайстраваў драўляную, здаровую. Ды прыйшлося яе нядыўна абкладваць цэглай, паднялі яе за вуглы і падрубы на новы, умацаваны вялікімі камяніямі цементавы падмурак. Выбілі новыя вокны, большыя, у дзве паловы, з фортакамі. Гэтак завяла маладая Жоркаўская жонка, Гануся.

Цудам называлі Ганусю ў вёсцы, так як і тое, што рашыла ісці на Паторку. Чаго тут ёй шукаць, дзеўцы з сярэдняй адукцыяй, толькі што па школе, тут во, і з Жоркам, якому добра пад сорак! Што з таго, што гаспадарка ў яго някепская, і машыны амаль усе мае, калі тых кароў ды свіней не злічыць? То ж рукі сабе да локця адрабіць можна! А харошая Гануся, як карцінка! Праўда, і Жорка, як маляваны, высокі, чарнявы, і дзеўкі за ім шалелі, асабліва калі яшчэ ў гурце “Імператар” на бас-гітары іграў ды співаў пра нешчасліве каханне (*ты мне пожутила, для чего то зробила, не зрозуме ник, о-о-о, о дзевчыно...*). Не заўважыў Жорка, як яго аднагодкі, хто зараз па арміі, а хто і раней абзавяліся сем’ямі, пачалі ўжо збірацца сваіх дзяцей жаніць ды замуж выдаваць. Ездзіў яшчэ па забавах, але ўжо ўсё меншае ўражанне рабіць на дзяўчат (ды і менш усё іх было па вёсках) — над пасачак над нагавіцамі вылазіць яму ўсё круглейшы жывоцік, паявліцца залысіны ў кучаравым чорным чубе і голас страціў гучную прывабнасць, якая калісьці даводзіла слухачак да дрыжыкаў і слёз. Новы вакаліст “Імператара II” не меў пад апекай кароў ды свіней (аддаў яго бацька гаспадарку *пад жонд*), меў час ездзіць па забавах, і нават не запрапанавалі Жорку запісацца на касету *Disco-Polo*, якую накруцілі ў новым складзе, хаця раней абязвалі. Пакрыўдзіўся вельмі Жорка, бразнуў сястрой-гітарай (так яе пяшчотна называў) аб падлогу і сабраўся дадому.

Ганусю выпісаў Жорка з газеты. Напісалі адно другому пару лістоў, абмяняліся фотаздымкамі.

Прыехала на Паторку, агледзела, што і як. Файна тут, сказала, ёсць контакт з прыродай. Але неабходна ў хаце ванну мець, хто ж у балеі будзе купацца, і каб гарачая вада не з парніка, а з бойлера, і цэнтральнае ацяпленне, і, каб зусім было па-людску, пліткай выкласці і кухню, і ванную (эрбілі яе ў каморцы)... Ага, і каб падлогі не з дошак, а паркет. Можа быць дубовы, але хай бы і ясеневы, абы ўзор прыгожы. Ну і, вядома, срачык каб у хаце быў, не бегаць жа ў будку за клуняй...

Прадалі Ляўшуну шмат што, зрабілі хату рыхтык як хацела Гануся. Праўда, за такія штукі стары Іванко ўжо не браўся, — тут іншы майстар патрэбен. Хатку вырыхтавалі такую, што як у шклянцы стала — суседзі палюбавацца прыходзілі. Гануся сустракала ўсіх ветліва, частавала, і сама не была супраць бліжэй пазнаёміцца з суседкамі. Хутка яны заўважылі, што Ляўшуну ў хаце будзе больш.

Толькі неяк зарана Гануся нарадзіла. Можа, надарвалася, адно што не было чым, бо муж не даваў ёй да нічога дакрануцца. Хлопчык, як на няпорнага, надта ж вялікі быў, больш за чатыры кіло. Прывёз Жоржык малога дахаты непрытомны ад радасці, хваліўся сынам як родным, але ж сляпы не быў. Ну, як там сабе ладзілі ў хаце Ляўшуны, не наша і не суседзяў справа, — не на вачах — не ў сэрцы. Пра сваркі ніхто не чуў. Адась рос здаровы, Гануся сядзела ў хаце, і хоць часу ў яе не было на нуду, відна, сумавала, і быццам зачахла — гасла на вачах яе аслипляльная краса.

Калі малому споўнілася тры гады, здала яго маці ў садок, пайшла працаўаць “скляповай”-прадаўшчыцай.

Аднойчы ў спажывецкую краму з даставай прыехаў новы шафёр.

— Гануся, ты тут? Век не бачыліся! А што ж цябе сюды прыгнала? Запрашай у госці, пакажы, як абжылася!

Ежы Срока прыехаў да Ляўшунуў у наступную нядзелью з вялікай торбай — з гарэлкай і падарункамі малому. І Жорка паставіўся — пілі ды елі доўга за поўнач, успаміналі Жорка з Ежым нядаўнія, здавалася б, гады, у той час, як Гануся яшчэ пісяла ў майткі, седзячы ў пясочніцы, ужо буянілі на забавах і скубалі дзеевак.

Раніцай стары Іванко нарабіў віску на ўесь дом. Звалок нявестку з ложка, пацягнуў яе ў “вялікую хату”, цяпер званую “салёнам”, дзе маладыя ноччу балівалі. На дыване, аплёўшыся нагамі, спалі галюткія Жорка і Ежы. Іванко аж калаціўся, хапаўся за сэрца:

— Гэта хто такое бачыў?! Што яны, кнуры гэтыя, тут рабілі?! А людочки... — і старэча пахіснуўся, падаючы ўдарыў сівою галавой аб стол.

— Гэта так, Ежык?! То я тваё дзіцё гадую, а ты з майм мужам?! — пачала Гануся тузаць непрытомных мужчын, якія не з меншым жахам пазіралі на сябе ледзьве прадзертымі вачымі.

Жоржык сарваўся на роўныя ногі. Ужо не на кавалера глядзеў, не на раз'юшаную Ганусю, а на старога бацьку, што непрытомны скурчыўся пад столом.

Чым гэтая гісторыя скончылася? Што думаюць пра “такую камедыю” ў вёсцы ? Паедзьце, запытайце. Бабы кажуць, Еўропа прыйшла да нас, то і цікавей жывеца, чуючы пра такія “штуки”. Толькі шкада, што цяпер пустуе толькі што абноўленая хата Ляўшунуў на Паторцы. Іванка пахавалі, Гануся з малым з’ехала ў Беласток, а Жорка, кажуць, у Бельгіі сядзіць, шукае сабе занятку. Быццам не было працы тут, у нас.

Скарб

Дарафей Мацюкевіч перад смерцю сказаў Мірону, свайму ўнуку, каб скарб шукаў, што ягоны дзед Аніська закапаў, едуchy ў Сібір, у агародзе пад бэзам. Той стары пакручены куст рос калісці каля хаты, каля самое сцяны, і няма даўно ўжо таго дому, стаіць новы, ужо трэці пасля таго, які пакінулі, ідуchy ў *паняверку*. Згарэла тады ўся вёска, і вярнуліся ў дваццаць трэцім на парослыя буйным зеллем і маладымі дрэўцамі руіны. Яшчэ цяпер на градках, нават неглыбока капаючы, знайдзеш паламаныя цэглы, абломкі паліванай кафлі, завесы, пераедзенныя іржой да тоненькой сэрцавіны цвікі, счарнелыя лыжачкі, медныя грошыкі. Але сярод гэтага ёсьць і рэшткі хаты, спаленай фашистамі, калі пацыфіка валі вёску, як усе прыпушчанскія падбелавежскія пасяленні.

Калі дзед Дарафей ціха і спакойна паміраў, Мірон хадзіў у другі клас. Дзед аслаблы і бледны, як тыя падушкі, узбітыя высока бабай Маланеяй, паўсядзеў, беспамылкова перрабіраючы жоўтую бліскучую нітку ў пакрученых доўгіх пальцах — сплютаў сетку кломлі і “плёў кашалі”, як пра аповеды мужа гаварыла Маланея. Баба адразу адrezала, гледзячы на разяўлены рот найстарэйшага ўнука і нашыя вырачаныя вочы, утаропленыя ў дзедаў бяззубы рот, з якога гучалі незвычайнія слова:

— Ты, Дарафей, не вучы ўнука лухты, а то і з яго вырасце цудак, як усе Мацюкевічы. Скарбы, скарбы! Вам адно ў галаве: ганяцца па свеце за невядома чым, а з таго хлеба есці не будзеш!

— Маланея, гэта не лухта і не глупствы. Гэта — гісторыя! Ты, маці — баба, а бабскае дзело — печы пільнаваць. Не сунь носа ў такія справы. Ужо Ева давяла да таго, што *нас* выгналі з раю!

Дзед Дарафей быў у гэтым упэўнены — ва ўсім віна кабет. І войны праз тое, гаварыў (а мне, адзінай дзяўчынцы ў кампаніі яго слухачоў, было вельмі прыкра, і мне хацелася быць хлопчыкам), што бабы хочуць кіраваць светам: давай ім аздобы, давай ім футры звяроў, давай грошы! Біблію чытаў дзед Дарафей, з якой мы мала разумелі, з распевам, а белая доўгая барада лагодна клалася на пажаўцеляя, набухлыя старонкі з растрэпанымі берагамі. З гэтай Кнігай сям'я ў бежанстве была, перажыла яна разам з Мацюковічамі ўсе войны і ўлады...

Калі дзед Дарафей памёр, Міронаў бацька Васіль хацеў нават тую кнігу ў труну яму даць, бо з яе чытаць не ўмеў, але баба Маланея запярэчыла: досьць нябожчык на гэтым свеце начытаўся, хопіць яму “папера” ад бацюшкі, а такая кніга реч каштоўная, да таго ж святая, хай будзе памятка па старым. І тая Біблія, разам са згадкай пра закапаны ў агародзе скарб і няяснымі прароцтвамі Сіблії, якія мы слухалі як казкі, асталася ў памяці і Мірона, і нашай, суседскіх дзяцей.

Я была старэйшая за Мірона на год. Быў гэта той час, калі я была мацнейшая за яго, клала яго на лапаткі і абганяла ў мяч, даказваючы, што і я магу быць хлопцам. І Мірон тады слухаў мяне, і, пераможаны ў вялікай бітве на выгане, выконваў мае загады і прыслухоўваўся да маіх прапаноў. І я рашыла ў адзін жнівеньскі вечар, калі мы сядзелі з Міронам, яго малой сястрой Крысцінкай, Юзікам і Шурам пад ліпай, з вялікімі галушкамі таўканіцы ў пакусаных камарамі руках: будзем шукаць той дзедаў скарб!

Канікулы канчаліся ў момант, калі мы ўжо засумавалі па школе, настаўніках і сябрах. У школу хадзілі мы трох кіламетры і хапала нам часу на планаванне раскапак. Але як капаць, калі ў агародзе Мацюковічаў на градках растуць яшчэ буракі, цыбуля, капуста?.. Узяліся мы ўсе дапамагаць збіраць увес

плён, каб пакуль замаразкі, пачаць свае пошуکі. За ганачкам паставілі рыдлёўкі і матычкі. Меркавалі, калі пачаць работу — можа, ноччу? Лепш, усё ж, пачынаць справу легальна.

— Цёця Каця, ці можна будзе вам скапаць агарод? Нам трэба “залічыць” практыку ў школе, маєм такую “акцыю”, — запрапанавала я аднойчы ў палове каstryчніка матулі Мірона.

Стаялі мы як салдацкі, затаіўшы дыханне — дазволіць, ці прыйдзеца нам капаць ноччу, у таямніцы? Агарод вялікі, куст бэзу разрослы — работы шмат будзе...

— А не лепш брацца вам за свае агароды?.. Ну, калі хочаце, калі трэба вам, то працуіце. Павыбрайце ўсе кавалкі цэглы, што вам трапяцца, складвайце ля куратніка...

Мірон меў сон. Так сказаў нам назаўтра: “Я меў сон”, быццам цікавы каляровы фільм пра незвычайнае бачыў. Слухалі мы з разяўленымі ратамі, як Мірон пераканаўча апісвае з’яўленне ў сне дзеда Дарафея.

— Дзед у белым плашчы, у шапцы сіняй, кнігу трymаў пад пахай. Вывеў мяне з дому, завёў у агарод, сказаў капаць крок ад бэзу. Вось тут. Пальцам мне паказаў.

— Адкуль жа ведае на тым свеце дзед, у якім месцы капаць? — усміхнулася я скептычна. — Калі б ведаў тады, калі жыў, то сам пачаў бы раскопваць.

— Я думаю, што ў небе сустрэў дзеда Аніську, ад яго і даведаўся! — Мірон у гэтym быў упэўнены.

— Баба Маланея, як злавалася на дзеда, казала, што ў пекла яго возьмуць, а там і згарыць саўсім! — узгадаў Шурычак, якому таксама часта пагражалі пякельным агнём за збыткі.

— А дзе тое пекла! Мой дзед быў добры, пайшоў, напэўна, у неба! У Бібліі так напісана! — Мірона ўгнявіла такая дзедава перспектыва.

Вярнуліся мы са школы раней, узяліся за свае

прылады. Капалі памаленъку, варочалі чорную ўрадлівую зямлю, выбіралі абломкі і смецце. Павячэраўшы, быццам бы пайшлі спаць, а ў змрок узяліся капаць пад бэзам, у добра пазначаным месцы, тым разам углыб.

Я першая палезла ва ўсё больш глыбокую яму. Працавалі мы заўзята, і дол быў на здзіў глыбокі, як на малечыя сілы. Мая рыдлёўка стукнула ў нешта глуха. Скінулі мне зверху матычку. Зубы матычкі зачапіліся ў штосьці калматка-доўгасе і цяжкое. Я стайлі дыханне, у скронях малацила кроў. Над ямай, над маёю галаўой у вузкім прасвеце мігцелі зоркі. Мае сябры цяжка дыхалі, саплі, хтосьці шморгаў носам, на мае валасты і за каўнер сыпаўся пясок.

— Ёсць скарб! — закрычала я не сваім голасам. — Ёсць! Мірон, чаму батарэйка не свеціць?!

Мірон пабег па ліхтар у хлеў, але ніяк мы не моглі разгледзець у туюnoch тое, на што натрапілі.

Раніцай збеглася ўся вёска. Дзядзька Вася з майм татам і дзядзькам Стасем, бацькам Шурычкам, вывалилаклі з ямы скрыню, загорнутую ў збуцвельямяшкі, разбілі века.

— Э, тут якоесь г..., толькі старыя кнігі, звіткі, мапы, усё сиплецца! — абтрос свае нагавіцы і выщэр руکі Міронаў татка. — Ніякага скарбу тут няма. Хто вам дазволіў агарод марнаваць?! — скапіў мяне за каўнер, а з другога боку ўчапіўся за белую Міронаву чупрыну.

І зноў увалілі куфар у яму і засыпалі жоўтым пяском.

Мне ўдалося ўварваць кавалачак старонкі. Было там напісана алоўкам па-руску — я ведала ўжо “рускія” літары з урокаў беларускай мовы — нешта пра Бельск. Я тады яшчэ ніколі ў Бельску не была.

Сёння, калі заязджаю ў гэты горад, ходзяць за мною думкі пра дзеда Дарафея і ягонага, дзедавага, дзеда Аніську, зруйнаваныя і спаленыя хаты, схаваныя кнігі

і думкі, узброеных у лапаты людзей, што, паплёўваючы ў далоні, зямлёй завалілі наш скарб.

Стражнік старое сцежкі

Выкапалі з Буяўкі чорны мораны дуб. Гэта тады было, як яе засыпалі, яе, калісьці небяспечны ў час веснавых разводдзяў прыток Нарвы. І падрэчки Чарнушка і Пчолка зніклі ўжо пад роўнядзю возера. З Буяўкі месцамі дзе толькі роў застаўся, з жабурыннем і раскай на ўстаялай пеністай вадзе, а дзе зарослы сітнягом сухі паплавок. Хто яшчэ ведае, дзе была Буяўка, дзе ў гэтых месцах страшыла да вайні і послей, дзе стаяў жыдаў шынок, што потым згарэў, а хто не ведае — то і нашто такому пра гэта даведвацца, пытацца?.. Мораны дуб, якога не ўзяла ні сякера, ні піла, падцягнулі пад Марушку, дзе ўжо ляжалі тыркачы вывернутых соснаў з задвертым карэннем з кавалкамі зямлі, жоўтая звалы адсунутага з раўнянай дарогі пяску, суглінкаў, што парасталі ўжо зеллем — лесам горкага драсёну і лебяды, жалязякі і ўчарнелыя рэшткі будынін з паламанымі ваконнымі рамамі, пакінутыя будаўнічымі вала і станцыі помпаў на дамбе.

Паўз гэту дарогу ўрочышча Марушка беляхцела анемонамі, з кожнай вясною драбнейшымі. Люцынка доўга шукала вядомых ёй сонечных палянак, дзе іржавае травы першымі вылузваліся валахатыя званочки сончыкаў. Дзяўчынка зауважыла, што з кожным годам, з таго часу, як сама ўжо прыязджала да дзеда Ляксандра і пачалі раптам цымнець яе белыя дагэтуль валасы, аколіца стала зусім іншая, не тая, што раней, з вяковымі дарогамі, якія пільнавалі мяжы Княства, з кшталтам рэчкі, што пасля разводдзя

вярталася ў свой бераг, дрэвамі, якія самотна вызначалі межы палеткаў... Цяпер, нават калі Люцынцы споўнілася дзесяць гадоў, дзед неахвотна дазваляў ёй адной выбірацца на вал над штучным возерам, якое ўпадабалі ўжо водныя птушкі — рух на дарогах пабольшаў, хаця перасталі з'яўляцца вялізныя грузавыя машыны з прычэпамі з гурбамі пяску і экскаваторы. Люцынка цяпер не заўсёды казала дзеду, што возьме ровар і паедзе кудысьці; не меў замнога дзед Ляксандар ужо для яе часу, калі ў ягоным доме паявілася новая бабка, такая маладая, як Люцынчын татка. Пані Ганначка павыкідала за куратнік старыя бабуліны крэслы з мяккімі падушачкамі, дыван у макі — што вісеў у спальні — закінула на бэльку на падстрэшку... Прывезла з сабою прыгожы абедзенны набор (схавала ў шафу шлюбны бабчын посуд, маляваны ў лясныя званочки, з якога шмат філіжанак пабілася), прыгожыя сукенкі і многа кніжак. Дзед Ляксандар, прыгожы, сілавалось, значна памаладзеў пры пані Ганначцы. Новая бабка ўсё нешта пісала, стукала начамі на машынцы ў сваім пакоі на паверсе, але Люцынка не змагла даведацца, над чым яна так працуе. Калі запыталася, ці будзе гэта кніга з казкамі, пані Ганначка толькі ўсміхнулася і сказала:

— Гэта не твая справа. І будзь ласкавая ніколі больш не заходзь у мой пакой.

“Яе пакой” быў калісьці бабчыным, улюбёным Люцынкай, з камінам, шырокай канапай, з дываном на ўсю падлогу, дзе дзяўчынка любіла вылежвацца ў зімовыя вечары са старым выжлам Бобам, а бабка чытала ёй кнігі пра падарожкы. З-за гэтых вечароў Люцынка любіла прыязджаць да бабы Зіны і дзеда. Цяпер, калі не мела доступу ў гэты пакой, адчувала сябе чужой у доме, пакрыўданай дзедкам, але найбольш балела тое, што баба Зіна ўзяла ды памерла, знікла з жыцця, а разам з ёю рэчы, што пахлі чабаром і кацялапкамі. Люцынка калісьці забірала ў горад

бабуліны шпількі да валасоў — доўгая бабіна каса мацавалася на галаве дзесяткамі шпілечак — каб мець з сабою нешта, што было б згадкай жаноцкасці і матчынага цяпла. Люцынчына мама была далёка, прысылала толькі прыгожыя і дарагія цацкі і гроши тату. Бацька адкладаў гроши на Люцынчуныну кніжку. Чула, як казаў дзеду, што не хоча ні граша ад Аліны і хай яна з той Амерыкі не вяртаецца, калі выбрала такое жыццё. Люцынка ведала, што мама абавязкова прыедзе да яе, разам паедуць у вёску, усе будуць цешыцца і назаўсёды застануцца разам... Матчыны лісты прывозіла перачытваць бабулі; не было іх шмат, як хацелася б, але чулыя слова, якія паўтарала за лістом баба Зіна, гучалі так, быццам сапраўды казала іх уголас мама.

Люцынка не змагла прыехаць на пахаванне — у студзені ляжала ў бальніцы. Магла б адляжаць свою воспу і дома, але бацьку трэба было неадкладна на два тыдні ехаць у камандзіроўку, на нейкія курсы.

У красавіку ў дзедавым доме паявілася пані Ганначка. Люцынка памятае: яна ўвайшла ў кухню (дзе малая, разжаленая здрадаю бабкі Зіны, хліпала над кубкам гарачага малака, што наліў ёй дзед Ляксандар, выцірала вочы, быццам ад пары), пахнучая чымсьці салодкім і мяккім, стала над столом, спахмурнела і сказала памалу, выціскаючы слова з чырвоных вуснаў:

— А хто гэта такі прыехаў у мой дом?

— Гэта не твой дом! — дзяўчынка адпіхнула кубак.

— Гэта дом маіх дзеда з бабай, і мой!

— Ой, прыйдзецца нам удакладняць адносіны, бачу. Алесь, хіба ты забыў прадставіць мне гэтую маладую даму, — пані Ганначка ўсміхнулася да дзеда і ўскудлачыла яго белы чуб. — Я ж табе казала — ніякіх дзяцей!

— Гэта мая ўнучка, Люцына.

— Такая вялікая? Распусціў ты яе, бачу, мой мілы!

Ці прыйдзеца мне выхоўваць чужых дзяцей? Не думала пра такое, кідаючы дзеля цябе працу ў сталіцы!

— Бачыш, жонка пакінула Адама, ён... у яго новая сям'я... а з гэтаю штосьці рабіць жа трэба... — залапатаў Ляксандар, хаваючы вочы ад унучкі. — Прыязджае сюды, на выхадныя, прынамсі да...

Люцынка кінула кубачак. Не памятала, як выбегла з дому. Ляцела па новай жоўтай дарозе, паабапал якое ў цёмным лесе нізам бялелі анемоны. Веснавы малады вечар насынуўся хутка, пацягнула сырым холадам. Дзяўчынка агледзелася ўжо амаль над возерам. Вецер пранізываў да касцей. Баялася ісці лесам, але там было цяплей. Прыйгайлася паміж будкамі, за растапыранымі каранямі сасны з вялікім навісам зямлі, каля чорнага дуба, якога безуладнае цела выставала з-пад руінаў. Пра гэты дуб столькі расказваў дзед Ляксандар! Як ён рос, магутны, вялікі кароль дрэваў Белавежскага пушчы, як прыходзіў пад яго адпачываць пан Белы Воўк, стражнік старое сцежкі, што абарочваўся ў лесуну, і кахала яго жанчына, што прыручала дзікіх звяроў... І як потым дуб рашыў памерці, бо бачыў смерць лесу, а перажыў ужо ўсіх, але смерць не хацела прыйдзіць, бо не на яе моц была сіла дуба... І не мог дуб сам учыніць сабе смерці. І рашыў тады Пярун даць яму падмогу, і зваліўся дуб. І заліла яго вада, што падышла на Сухі груд, і на доўгія стагоддзі знямеў дуб, пачарнеў, скамянеў. І дасталі яго з ягонае магілы брудныя рабочыя, што капалі тут возера-магілу рэчкі, і зламаўся тлусты ад алею зуб пілы, і гарставаная агнём і вадою няшчадная сякера. І натужыліся і пакацілі дуб рабочыя на сметнік, бо да нічога ён не быў ім прыдатны, і засыпалі ягонае ложа зямлёю. Дзед Ляксандар ведаў усё. І казаў дзед унучцы, што не трэба дубу спачуваць, бо і ён не шкадуе нас, што жывем так мала, што не пабачым таго, што пабачыў ён, і не адпакуцум столькі, каб нам

расхацелася жыць.

— Не хачу быць вялікай. Не буду! Я памру! — заплакала Люцынка ў дзедавых абдымках.

Шукаў яе быў на ровары, задыханы; здалёк бачыла хісткае свято ліхтара, што сунулася ад хутароў. Ведала — ён прыедзе. Хацела памерці да таго моманту, пакуль ровар не наблізіцца да месца, дзе схавалася, і дзед з плачам кінецца яе ратаваць, шкадаваць, і будзе туліць яе халоднае цела да сваіх шырокіх цвёрдых грудзей, гладзіць па пацямнелых валасах, і дзедавы слёзы будуць капаць на яе мёртвы нерухомы твар...

— Дзедку, тут так холадна... Дзедку, я яшчэ не нарадзілася, мяне яшчэ няма, — прашаптала Люцынка ў глыбокай цемры, з далонькаю ў дзедавай руцэ.

Яны ішлі па старой сцежцы. Далёка азываліся сабакі. Лес маўчаў, не дыхаў, слухаў іхня крокі і шоргат колаў. На красавіцкім небе не свяцілася аніводная зорачка.

За імі застаўся ён, дуб, — пільнаваць сваё месца. Перажыў, павалены, яшчэ адно жыццё.

Спосаб на поспех у каханні

Фідзяль крышыў пацяруху ў жылаватых далонях. Чэрвеньскае сонца пякло ў карак, чырванелі малінаю адкрытыя рукі пад кароткімі рукавамі белай кашулі. Кароткае вудзільна ўваткнуў у руды бераг. Сачыў за паплаўком.

— Вы што, дзядзька Фідзяль, думаецце звабіць на гэта сур'ёзную рыбу?

Фідзяль павярнуўся сваім каржакаватым целам у бок голасу, туды, адкуль сляпіла амаль летнє сонца. Вывернуў кішэні, вытрас рэшту смецця.

— А ну, прычапіў штучную муху. Дурная рыбка на

такое зловіцца, як і чалавек, — прыжмурыў стары свае выцвілья вочы на Борку, саракагадовага кавалера, мускулістага, ужо траха пальселага пущата-га бландзіна. — Маеш да мяне важную справу, ці так дзеля прыліку пытаешся пра рыбку?

Борка падышоў бліжэй, моўчкі патупаў, пачухаў патыліцу пад палатнянай кепкай, уважліва ўгледзеўся ў ваду, якая кругамі абводзіла чырвоны паплавок, плюнуў як найдалей ад берага.

— Ффу-у, машкара пачынае збівацца пад карчамі, — заўважыў, — мусі на дождж пад вечар. — Зараз будзе лепш кляваць. А ты тут не паходай мне ўлоў, а сразу кажы, па што прыйшоў, Борка, — штурхнуў яго пад бок Фідзяль. — Не ўстыдайся!

— У мяне справа сур'ёзная. Сакрэтная. Не месца тут яе рашаць...

— Гавары, гавары. Тут нас нікто не пачуе. Адчыніць які сурок табе трэба, замовіць што, ці даць якое прываротнае зелле на кахранне?..

— О, во-во! Каб хоць на мяне Галенка глянула!

— То ты якую сабе дзеўку выбраў? Чыя яна сама будзе?

— То ж Анісімава Галенка.

— То ж дзіця яшчэ, толькі што ў пяску гуляла.

— Ужо матуральны дыплом у сельскагаспадарчай школе зрабіла, у тэхнікуме.

— Ну, то ў нас у вёсцы яе не затрымаеш, не!
Вучоная.

— Але, дзядзечка Фідзяль, вы ж такі шпец ад чараву, дайце мне якое зелле ці замову, каб мяне захацела.

— Ну, добра, Борка, дам табе такое, дам, але глядзі, як дзеўка ўкляпаецца ў цябе, то валамі яе ад сябе не адцягнеш. А ці хоць добрая гаспадынька з яе будзе? Плодная? Краса — не найважнейшая справа. Маю Параску насватаў мне мой дзядзька, не найхарошчая з твару, як на дзеўку, была, але баба добрая, анёл не чалавек, і гаспадыня дай божа, і палюбіў я яе як сваю

душу. Памерла пры родах. І так я з тае пары бабыль, дапамагаю людзям, а сам сабе ніяк не дапамог, ды і не шукаў сабе суцехі.

— Не ведаю, як там з ёю, дзеўка з выгляду сам мёд. А мне ўжо нават хай кульгавая ці лянівая, абы была. Давайце, Фідзяль, што-кольвек, абы каханне падзейнічала, як гром. Хай трава, хай напой які, нават які парашок магільны, — я чуў, што такое вы калісь давалі. Або пару слоў, што звалілі б яе з ног... Усё зраблю, як скажаце, бо самота ўжо да касці заела...

Пайшлі Фідзяль з Боркам у бок хутара на Зайчым Хвасце, дзе стаяла хата ў засені трох магутных ліп. Вудачку стары закінуў за спіну — зноў не злавіў нічога. Найчасцей трапляліся яму асцістыя плотачкі ці шчупачкі ў мезенец, тую малечу і выпускаў, шкадаваў, або Бегемоту прыносиў. Тоўсты чорны блішчасты кот выбег на сцежку, з надзейай у жоўтых вачах пачаў церціся ля ног гаспадара, прасіць пачастунку. Фідзель тыцніў яму пад нос вудачку: глядзі, нічога нямашака, і Бегемот злосна фыркнуў і плітануў у маладое жыта.

— Во жыву з ім адным, як і быць павінна чарадзею. Ну, ты, Борка, хочаш, каб табе даць лякарства на кампанію, і яшчэ, каб каханне было... Мне самому лепш было б чаго напіцца і прыгаварыць якую адзінокую цётачку, але якая пойдзе ў такую глуш, на такое “багацце”! Усе выгоды хочуць. Лепш ісці дагледзіць да смерці якога скрученага раматусам пенсіянерыка ў блёку, чым са мною тут у карчах сядзець, хоць я яшчэ дужы, моц маю, і не зусім лысы...

— А чаму і не, маю на воку для вас бабку як трэба, у вёсцы Янава. Аўтобусам пад яе хату даедзеце. А мне парайце, як здабыць Галенку, заплачу, не пашка-дуеце...

— Добра, добра. Палічымся. Шчасцю няма цаны.

Паставіў Фідзяль на стол слоік кампоту і шклянкі,

палез у шкапчык за Кнігай. Доўга глядзеў гараскопы, чарціў нейкія лініі і колцы на лістку пажаўцелай паперы, меркаваў...

— Гэта Кніга мне асталася ад прадзеда Нічыпара. Як паміраць буду, трэба мне будзе каму яе перадаць. Веды тут шмат, не на кожную галаву...

— Я не хачу! — замахаў рукамі Борка. — Каб пасля чэрці мэнчылі?! Ну, дзядзька, сходна там што мне з Галенкай у Кнізе, так ці не?

— Ну, як сказаць... Лёс у вас інакшы. Лепш злаві ты ў Купалле жабку, зачыні яе ў гаршчочак, завяжы яго, засунь у мурашнік. З чыстага шкілеціка вазьмі з ножкі костачку загнутую ў кручок, тою косткай і прыцягні дзяўчыну да сябе. А гавары вось што паціху...

Запісаў усё дзядзька Фідзяль Борку на паперцы, бо той ніяк не мог спамятаць рэцэпт.

— А як будзеш мець дзёўкі досыць, той костачкай адпіхні яе ад сябе...

— Што адпіхаць, я хачу мець бабу ў хаце! А цяпер пішыце сабе заметку: Карная Лёнька, з Янава, хата напрочіў аўтобуснага прышынка. Ну, вельмі ж цікава, хто першы будзе піць “горкую гарэлку”!

Нядоўга збіраўся Фідзяль да цёткі Лёнькі, заехаў ранішнім аўтобусам яшчэ ў чэрвені. Цётка не спадзявалася сватай і не думала пра жаніцьбу, але на тое “чараўнік” ведаў свае чары, каб спадабацца вясёлай удавіцы. Файнай з іх пара — сцвердзілі і старыя, і маладыя: кругленька, мілавідная жававая бабулька і жылісты дужы дзед, разважлівы і вучоны. За Пакрову або ўжо сядзелі ў добра напаленай хаце на Заячым Хвасце над Нарвай (нічога, што да аўтобуса адсюль далей).

Борку таксама ўдалося — на Купалле злаві ўзялённую жабку, са слязамі ў вачах усадзіў бедную ў завязаны ануцкай рандэлек ды загроб у мурашнік. На забаве прыцягнуў гарачую дзёўку чыстай костачкай, прыціснуў Галенку ў танцы, нашаптаў “чары-мары” ў

вушка, а тая і не была супраць. Справа пайшла хутка і з пажаданым Борку вынікам — Галенка зранку прачнулася ў Боркавым разбэрсаным ложку.

А зранку відней — сёмы месяц. Або і восьмы, калі на цвярозе вока.

Спахапіўся Борка, выцягнуў з кішэні пакамечаных нагавіц жабіну ножку, тыщнуў кахранцы ў грудзі: ідзі прэч! І дзяўчына злезла з пасцелі ды пайшла дахаты.

Вырадак

Алене Май не жылося добра ў ейнай сям'і. Усе пра гэта ведалі — і суседзі, і паліцыя, і сямейны суд. Чаму? Вядома, як гэта бывае. Чымсьці ў сужонстве “не дапасаваліся”, як кажуць людзі. Выйшла Алена замуж добра, ледзь абсохла “матуральнае” пасведчанне, за багатага і нестарога яшчэ мужчыну, з кватэрай у пяць пакояў, з аўтамашынай. Мужык яе на выгляд добры чалавек — ветлівы для суседзяў, кожнаму першы “дзень добры” дасць, заўсёды ахвочы да дапамогі — нават грашыма амаль чужых людзей ратаваў. І нябрыйдкі — на вуліцы яны ўтрох, з чатырохгадовым бляявым хлопчыкам вельмі прыгожа глядзеліся, — толькі прыклад з іх можна было браць. Адам Май, працуучы шмат і амаль без выходных і канікул, не шкадаваў грошай і клопату, каб маладая жонка з дзіцём жылі добра, высылаў іх на курорты, нават за мяжу.

Алена Maixa, падгадаваўшы дзіцё з дапамогай нянкі да трох гадоў, адправіла яго ў садок. Вазіла малога на сваёй апошняй машыне, якую атрымала ад мужа на імяніны — макавым “Фіаце-чынквечэнтага”, пасля ехала купіць сабе “абноўку”. Вярталася ў розны час, і малы, бывала, доўга заседжваўся ў садку, калі

ўжо ўсе бацькі забралі сваіх дзяцей, чакаў маму. Да трох гадоў меў шмат нянек, усе былі цёці файнныя, падабаліся Фэллюсю амаль усе, толькі не ўсе маглі дагадзіць мамулі — то былі запрыгожыя, то заразумныя, то занадта іх хваліў тата... Алена не працавала, бо якія ж гроши атрымлівала б, як сакратка нават у добрай фірме і пры добрым дырэктары; больш магла мець за тое, што сядзіць дома. На тое ўзяў Адам Май такую прыгожую дзяўчыну, каб была аздобай і цешыла вока пана дому і тых, каму хацеў яе паказаць.

Вядома, кожны чалавек заняты сваімі сиравамі. Хіба што толькі хворыя збыткам цікаўнасці плеткары нахабна заглядаюць бліжнім пад покрыўку гаршкоў. Бачылі людзі маладую прыстойную сям'ю, шмат хто ёй зайдросціў, і раптам пачалі прыходзіць павесткі з суда да суседзяў, як да сведкаў.

Дома ў Маеў бывалі па некалькі разоў толькі Вікторыя Супрунчыха, пенсіянэрка, якая адразу пасля пасялення ў блёку наведала ўсіх суседзяў і прадставілася ім, і Януш Кавальчук, “залатая ручка”, якога разы троны прыгожая суседка прасіла дапамагчы пры хатніх аварыях. Пані Вікторыя не магла нахваліцца: такая вялізная кватэра, але, на яе думку, зусім небагата абстаўлена. Пакоі ўсе пабелены, мэблі або чорная або светлая, скуранныя канапы і фатэлі, процьма кніг на паліцах. Цётка Вікторыя лічыць, што багацце відно найбольш па выстаўках крышталю на сценках-рэгалах, а тут нават тыя сценкі як не сценкі, а чорт ведае што. Дыван толькі адзін, і то нейкі як канапляны, ці што, усюды на падлозе якаясь цэгla, а не гладзенькія пліткі, а на сценах багамазы ў простых рамах. Апаратай толькі многа — то нейкія экраны, то слупы, з якіх слухаюць музыку, а як загудзяць яны, то як арган у касцёле чуеш... Рэха! Вось прастор, калі некаторыя ціснуцца ў сваіх клетках! И як чыста — троны ў тыдзень прыходзіць пакаёўка, прыбірае. У

малога свой пакой, і, папраўдзе, Фэлюся зусім не чуваць, таропіща ў камп’ютэр, ледзь яго адгоніш, вочы сабе марнue... А Януша Кавальчука захапляля ўсё ў гэтай кватэры, а найбольш адмысловыя краны ў блакітнай лазенцы з паўкруглай ваннай і агромністай кухні-сталовай... Вось жывуць жа людзі!

Што маглі сказаць сведкі ў судзе? Не бачылі ж, што тварылася ў хаце сужонства Маяў. Не бачылі, але чулі! Як тут не ўчуць, як пані Алена просіць ратунку, вішчыць немым голасам, нясецца страшэнны ляскат і грукат, валіцца нешта на падлогу, аж сцены трасуцца?! Не ўсе чулі, бо крыкі былі паміж дзесяттай і поўднем або паўгадзінкі да трэцяй. Дзякую Богу — дзіцё не бачыць, як бацька-вырадак мардзе матку! Вызывалі паліцыю і суседзі, і спадарыня Май, але паліцыянты або не хацелі ўмешвацца ў “сямейную справу”, або прыязджалі тады, калі гаспадара не было ўжо дома. Ніхто з суседзяў ніколі не прыбег на ратунак.

Разводная справа, хоць цягнулася доўга, набліжалася да фінішу. Алена Май хацела мець дом з мэблляй, дзіцё, машыну, сваю калекцыю каштоўных камянёў і аліменты, якія дазволілі б выхоўваць дзіцёна не горшым, чым цяпер, узроўні. Адам Май закідаў жонцы, што нахабна лжэ пра ягоныя паводзіны, але, вядома, доказы былі пераканаўчыя — пасвежчанні суседзяў, пабітая мэбля і посуд, раны на целе жонкі, пасвежчанні лекарам. Спадар Адам наняў новую кватэру і забраў частку сваіх касцюмаў і кніжак. Але скандалы паўтараліся амаль штодзённа, цяпер і ўвечары, і ноччу.

Пачыналіся ўжо летнія канікулы, Фэлюсь паехаў у лагер. Пані Алена рашила справу завяршыць яшчэ перад летнім роспускам суда.

Лямант, крык, амаль выщцё, трэск мэблі і звон разбітых талерак паўтараліся цяпер нават тры-чатыры разы ў суткі. Паліцыя не рэагавала.

Але аднойчы не вытрымаў сусед, Рыгор Нос. Збег ён па лесвіцы ў адных кальсонах, з жахам думаючы, што той дэгенерат вось-вось заб'е няшчасную кабету. Заламатаў у дзвёры. Нічога не дапамагло. Сусед разбегся і з усіх сіл грымнуўся сваім магутным целам у дзвёры. На шчасце, быў яны зачынены толькі на адзін з чатырох замкоў. Дзвёры бабахнулі на тэракоту ў калідоры. Задыханы Рыгор уляцеў у салон, адкуль даляталі хвалі неверагоднай бойкі — трашчалі дошкі, бразгала шкло і талеркі, енчыла жанчына...

На канапе сядзела гаспадыня, піла каву, пляла на прутках доўгі шалік. А калонкі-гукаўзмацняльнікі аж падскоквали. Запіс быў выдатны, сыграны з некалькіх гукавых сцежак. А паганага мужа не было і духу.

Босы Воўк і злодзей цноты

Босы Воўк жыве ў мястэчку на Беласточчыне, славутым колькасцю захворванняў СНІДам. Але мы не пра гэта. Мы пра музыку і каханне.

Босы Воўк займаўся музыкай. Фірму заснаваў каля-музычную, са сваім сатанінска-мэталёвым знакам. А сам ён нармалёвы, усё бярэ на здаровы розум. Рок-музыку любіць, але звычайна, без экстазу. Бо і зарабіць на ёй крыху можна. Давялося трошкі папрацаўца над іміджам — прычоскай, адзеннем... І чэрап сабе Роберт-Босы Воўк вытатуіраваў на левым, сардэчным плячы.

З канцэртнай фірмы грошай не было зашмат, ды і тое ішло на пратой, хоць сам Босы Воўк не піў зашмат і не п'е, дбае пра здароўе. Але трэба мець контакт з жывымі рокменамі, і тримацца рэпэрэзентацыйна. На канцэртныя залы трэба, на фанатаў. Паненак каля Ваўка круцілася многа, розныя, і

патлатыя, і астрыжаныя амаль дагала. Але меў Босы Воўк нармальную сястру Рэню, якая працавала ў цырульні. Не прыгажэйшую за сябе, а нават падобную. Рэня жыла спакойна на другім паверсе бацькоўскае вілы, да захапленняў брата адносілася памяркоўна, на канцэрты трапляла рэдка, бо там круціўся народ зусім неадпаведны ёй. Перагледзела ўсіх больш прыстойных хлопцаў у мястэчку, але ні адзін ёй не спадабаўся. І так у цноце захавалася да сваіх дваццаці пяці гадоў. Нават псхадэлічная музыка не даводзіла магчымых кавалераў да таго, каб захапіца яе прыгожымі вачымі. А татка не быў аж такі багаты, каб хто захацеў купіць “ката ў мяшку”.

Але вось адзіная сястра Босага Ваўка закахалася. З узаемнасцю. У раскосага прышчатага рокмена, маладзейшага за сябе на чатыры гады. Пасяліўся кастрabalы маладзён на “горцы” разам з каханай, паабіцаўшы Старому Ваўку (як яго чуліва называлі дзеци), што возьме шлюб у касцёле. Але ўсё ж Старая Ваўчыха не могла сцярпець вечна непрытомнага нямыціка Джэксана на выпаставаных паркетах, і Рэня сабрала свае “цюхі” пад пахі, узяла Джэксана і пайшла жыць у блок да бабулі, а Ваўчыху-Бабку адправіла да сына. І так вось цнатлівая Рэня ўвайшла ў дарослае жыццё, поўнае музыкі і кахання.

Джэксан хаты не пільнаваўся, калі гарэлкі дома не было. Рэня выходзіла на працу з болем, з заўсёднай думкай, што сёння начаўпе каханы. Добра, што хоць быў ён больш-менш пад вокам ейнага брата, у клубе або на канцэрце. “Дынксуе, што зробіш, — усміхаўся Роберт сястры, — а хто гэтага не робіць. Я вось не п’ю столькі, бо ўжо не ў змозе. Хачу жыць, як чалавек. І з яго, Рэня, будуць людзі. Файны ён госць, і, было не было, швагер. Хто ж іншы ўкраў бы тваю цноту? А цяпер хай вышуміцца.”

Хоць Воўк пасмейваўся з “цнатлівае” сястры, але ж любіў яе. Ад малое быў яе абаронцам. Ды і падобныя

яны, як дзве кроплі вады, ды мужчыне хопіць, каб быў
крыху прыгажэйшы ад д'ябла...

Рэні на працу пазваніла ўсхваляваная суседка.
Досьць мела дагэтуль цярпення: канчайце з
“імпрэзамі”! У Рэнінай кватэры ў белы дзень такі
скандал, такі гвалт, што вытрымаць немагчыма!
Пакінула кабета кліентку з незакончанай завіўкай на
галаве і папёрла дадому. Гармідар чуўся ўжо за два
блёкі ад дому.

Адчыніла ёй дзверы нейкая дзяўчына. Іх там было
болей, паненак і хлапцоў, а рэй вадзіў Джэксан.

— Ты хто такая? — спыталася дзеўка, утаропіўшы
ў Рэню малапрытомныя вочы.

— Я тут гаспадыня. Дзе мой Джэксан?

Абстулі яе наўкола.

— Зусім, як чэрці ў дыме, усё мне ў вачах паму-
цілася. З тae пары ў мяне нервы, — кажа Рэня. - Мне
аж слаба стала.

Рэню падхаплі, пасадзілі на канапу. Хтосьці лінуў
ёй на твар віном.

— Гэта што за жарты, Джэксан? — рагатнулі
дзяўчата. Гэтае памяло — твая любоў? А ў трывушку
пэўна ўжо маленькі рокменчык?

— Гэта мая траюрадная сястра, з Харошчы ўцякла,
хацела забавіцца з вар'ятамі, то мае. Любіць вострыя
сцэны. Можа, зробім ёй нейкае прадстаўленне?..

Рэня без слова выйшла ў другі пакой. Упала на
тапчан, уцінула галаву ў падушку, каб не чулі, як
галосіць. Плакала доўга, аж заснула. Ужо было цёмна,
як прачнулася. У другім пакой сядзелі Джэксан і брат.

— Роберт наліў мне кавы. Узяў у далоні мой твар,
пытаўся, што здарылася. Я і слова не магла сказаць.
Гэты паганец Джэксан толькі пасміхаўся, — рассказывае
Рэня. — “Ta dziwka chciała zepsuć nam zabawę”. Так ён
сказаў, а пасля дадаў: “Chodź, porozmawiamy”.

Пайшлі ў другі пакой.

— Як можаш цягнуць у маю хату гэтую навалач! I

паводзіш сябе. як свіння! Выбірай — або гэтыя свінні,
або я!

— Я табе дам “свіней”! Гэта — маё жыщё! І
музыка! Я люблю музыку! — узвіўся Джэксан.

— Калі ласка! Любі сваю музыку і сваіх валацужак!
Але не лжы майму брату! Ён з табою палічыцца!

— Ён?! Калі б нават я цябе забіў, ён слова не скажа.
Бо не мае ў тым інтэрэсу. Вось я зараз цябе выкіну з
балкона, а ён мне паверыць, што ты, вар'ятка, сама
выкінулася! Або задушу цябе голымі рукамі.

Рэнія спачатку хрыпела, пасля паплылі ёй перад
вачыма чорныя кругі і страціла прытомнасць. Не
памятае, колькі праляжала. Калі расплошчыла вочы,
зайважыла з-пад дзвярэй жоўтую пляму святла.
Пачула братай голас:

— Што ты ёй зрабіў? Ты яе пакрыўдзіў?!

— Ат, памяў крыху. Прыйвараецца. “Ляскі” лю-
бяць, каб іх крыху паціскаць. Дарэчы, трэба яе пры-
весці да разуму. Хіба ж разумее, што я хачу жыць. А
што я маю з ёю ў хаце? Толькі скандалы. А, даруй,
пры кілішку мы, то праўду-маткую рэзаць можна... То ж
сам ведаеш, Рэніку то часам мусіць чалавек газетай
зверху накрыць, каб за дупу ўзяцца...

Рэнія дапаўзла да другіх дзвярэй.

— Роберт... Вады... Доктара...

Босы Воўк страціў у той вечар сваю памяркоўнасць
і цынізм. Перабіў руکі Джэксану, паламаў ногі, калі
валок са сходаў. Пакуль шукала яго паліцыя, сядзеў у
Еўропе. Вярнуўся два месяцы таму. Прывёз сёе-тое
сястры, купіў новую апаратуру. Мае гроши і новыя
ідэі. А гроши думае ўкладаці ў новы інтэрэс. Будзе
помнікі ставіць памерлым, даіць з граша жывых. А
чэрап на ягоным плечуку падыходзіць да новай
професіі.

Чорт у хаце

Добры быў каліс гаспадар і муж Коля Несцер. Ды здурэў на старасць. Усюды бачыў сваю Насцю ў абдымках уяўных супернікаў і выбіваў з яе тую здраду заўзята. Аж узяўся за справу... Адны кажуць, што чорт, іншыя — анёл ахоўнік, бо зляцеў і зрабіў у хаце парадак.

У вёсцы Бабуркі N-скай гміны няма чаго людзям плёткамі займацца. Праўда пераастае выдумку, бо часам такога і не выдумаеш, што тварыща на свеце.

— Усе ведалі, што Коля Несцер пачаў біць сваю старую, — кажа Васіль Супрун, званы Вацкам, пенсіянер з хутара Насавое. — Ніякае гэта ні дзіва, у горадзе і вёсцы такое ўпаткаеш, што добрая сям'я пачынае кепска раптам жыць. Ды калі ўжо столькі нянявісці ў хаце назбіраецца, што дыхаць няможна, то лодзі развесціся могуць.

— У горадзе бабы адважнейшыя, — дакладае Надзя Гоздзік. — Там бабы больш вучоныя, умеюць усюды дайсці. Мы, старыя, то і думаць не думалі, калі нават было так, што хоць вешайся. Маладая якая можа і пагражала мужу, што пойдзе ад яго ў свет, але, ведаецце, дзеці, гаспадарка... Муж, хоць чорт самы, то на старасць прыціхне. Ды і якія маладыя! Насці вось ужо 60 гадоў, а адна яна з маладзейшых у вёсцы!

— На Колю кепскага слова нікто не сказаў бы раней. Усе яму зайдросцілі. Добры гаспадар быў, пабудаваўся што го-го, — паказвае пальцам дзед Андрэй Кастэнцік. — такія хлявы, якая хата! Як у месце! Паніска! А піць пачаў не з бяды хіба? Людзі маюць на скібку хлеба, і то жывуць добра, у згодзе. Ну, гляньце, якія палацы.

І праўда, асабняк Несцераў і гаспадарчыя будынкі робяць уражанне: усе з шэра-блакінай цэглы, бункраватыя, асабліва двухпавярховы дом у модным у

сямідзесятыя гады стылі “запалкавых пушачак”, абудаваны яшчэ нейкімі, ужо “нелегальнымі”, здаецца, прыбудоўкамі, па модзе саміх гаспадароў. Пад домам, ад вуліцы, дзе ў іншых сялян дацвітаюць апошняя летнія кветкі — звычайнія, вясковыя — ды высипвае гародніна, у Несцераў — стрыжаная траўка і нізенькія ні то ядлоўчыкі, ні то туі і пару ружавых кусцікаў. Агарод у іх за вялізной стадолай, цяпер амаль пустою. Зямлю здалі Несцеры “пад панства”. Сыну паставілі вілу пад Беластокам, дачцэ выкупілі “блёк” у Гайнаўцы. Распрадалі амаль усе машыны. Трымаюць карову і пару свінак. Можа, і ад нуды пачаў піць Коля Несцер?

— І раней выпіваў, як кожны чалавек, — кажа баба Олішча, — але за працаю свету не бачыў. Несцеры налягалі на работу, як дурныя, бы хто хацеў ім што вырваць з горла. Такі род іхні здаўна быў, памятаю яго бацьку і дзеда, Касцюка. Нават у святую нядзелью, калі пагода стаіць, то ехалі ў поле ці на луг. Нават Іллю ці Ганну не ўшанавалі, як паганцы, калі рабіць што трэба было. А колькі чалавеку ўсяго трэба будзе, то ж у магілу за сабою не пацягнеш! — бабуля ўсхвалявана стукае кіёчкам аб тратуар. — Каб хоць усё тое на радасць пайшло! Дзеци пабралі тое, што ім трэба, і нават дахаты не заглянуць, толькі Марысъка малога летам паджіне, каб маці папільнавала, калі яна едзе ў цёплы край адпачываць.

Захацела была Насця з тae нуды, што рабіць цяпер папраўдзе няма чаго, пайсці на якую працу ў людзі. Стала ў краму. Стаіць, працуе, гроши лічыць, а тут раптам убягае Коля і пачынае яе пры людзях бэсціц, цягаць за кудлы: куды падзела каханка?

Людзям смех, а кабеце бяды. Трэба ж крыху прыхаращацца, калі ў людзі ідзеш, ды і ёсць за што тую парфуму купіць. Усю касметыку Коля ў печ уваліў, бензінам падліў, каб хутчэй гарэла. Нашто старой бабе ўсе тыя пудры? Завяла кобеля, няйначай.

Колю семдзеят чатыры, а кавалераў во колькі наўкола, усе на Насцю вырачаюцца. Колькі разоў вазілі яе ў гміну “на разлічэнне”! Папахадзіла тады Несцерча ў цёмных акулярах і густых панчохах! Але на паліцыю не падавала. Аж краму зачынілі, прывозіць цяпер прадукты “прывацяж”. Пачала Насця ездзіць у гмінную школу, рабіць кухаркай. Цэлымі днямі дома няма, вяртаецца на школьнім аўтобусе. Паезділа так месяцы тро. Прыехаў Коля на аўтобусе ў мястэчка, забег у гасподу для адвагі. Наведаў школьнную кухню. Папабегала Насця па школьніх калідорах, перад мужам узброеным у цясак ды апалонік! Вядома, скандал быў на ўсю гміну. Села тады Насця ў хатні арышт, вязаць швэдры, гаftаваць у “рышэлье” абрусы і пасцель для ўсяе вёскі. Ды колькі ўсяго гэтага каму трэба! Звяжа кофту Насця, прымервае перад трумо ў гардэробе, а тут Коля ўбягае з падворка, іраве: “Здзяру з цябе гэту анучу, сука! Для каго так фарсіш?! Куды зноў выбіраешся?!” Сам неяк апусціўся, зусім перастаў дбаць пра сябе, а раней то паголены, чысты нават у хлеў хадзіў.

— Праўда, выглядаў крыху як хворы, але хто ў нас у вёсцы не хворы ў яго гадах! — махае рукой баба Олішча. — Работа ўсе сокі з чалавека высмакча, а хто мае час лячыцца! Яшчэ бабы ўзіраюцца, што там дзе якой баліць, адна адной кажуць, што рабіць, калі нямогласць якая нойдзе, да таго ж не п’юць, не кураць. А мужыкі — ледзь трымцяць. Гляньце на наших кавалераў...

— Папраўдзе і Насці мала бракавала, каб здурэць. Вазьмі выгрытай такое! Невядома, калі на Колю нойдзе дурны настрой. Уцікала да мяне найчасцей, — кажа Косця Паўтаран, кавалер каля 50 гадоў. — Цераз плот ад іх жыву. Меркаваў нас адно да аднаго ўжо здаўна. А мне проста шкада было глядзець, як іх сям’я гіне. Калі б мяне ў той час не было, то што б там натварылася!

Косця, пачу́шы страшны крык Насці, убег на першы паверх Несцеравай вілы. Дзякуючы ягонаму сведчанню не абвінавацілі Настасію Несцер у спробе забіць мужа.

— Коля, як сляпы, размахваў сякеры наўкол сябе, сек, дзе папала, — расказвае Паўтаран, падкрэсліваючы ход гісторыі жэстамі. — Рубануў па дзвярах. Насця, у парванай блузцы, ускудлачаная, з нажом у руцэ, спачатку ўцякла на падстрэшак, пасля другімі сходамі збегла да мяне. Я стаяў як укананы. Коля ляцеў з сякеры на нас, а я не мог нават крыкнуць. “А, я цяпер усё ведаю і бачу!” — Коля вішчаў па-бабску. — “Цяпер-то я вас зарубаю насмерць!” Насця раптам кінулася ў яго бок, з нажом аберуч, і палящела на яго. Я ззаду быў, думаў, што забіла, бо раптам абое яны пападалі...

У туую секунду на іх галовы скочыў Мурза, стары прыблудны кот.

Мурзу Коля ненавідзеў хіба больш яшчэ, чым Насцю. І вешаў быў яго, і біў чобатам па галаве, і вывозіў, а той усё вяртаўся дахаты. Каціска стараўся сыходзіць гаспадару з дарогі, як і ўсе ў вёсцы, але гаспадыні не кідаў, прымошчваўся каля яе ў хаце, хадзіў, як сабачка, за Насцяй па вёсцы, адводзіў на аўтобусны прыпрынак...

— Каб я не бачыў гэтага на ўласныя вочы, не паверыў бы! Мурза ўздыбіўся, зрабіўся рыхтык чорт, заверашчу і ўчапіўся Колю ў галаву, — Косця аж ускінуў над галавою рукі. — Заднімі лапамі задзергатаў па вачах! Такога віску я не чуў, колькі жыву! Насця самлела, выпусціла нож з рукі. Я ў першую хвіліну не ведаў, хто каго забіў! Насця прабіла Колю руку, ён чаraphнуў яе сякеры па вуху, абое ў крыві ляжалі на дыване, а кот стаяў на Колевай галаве і вішчаў, як дзіця. На ватных нагах я пабег да солтыса...

— Штотыдзень езджу да Колі ў псіхушку. Лечаць

яго, але ці вылечаць! — пацірае Насця Несцер загоенае ўжо вуха. — Каб справа была толькі ў вачах! Адно яму Мурза выдзер, на другое ледзь бачыць. Усё жыщё нармальны быў... Цяпер мне кажа: “Ты, Насця, я цябе люблю, чакай мяне, але таго чорта і так павешу!”

Трохколерны Мурза, съты і лагодны, дрэмле на дыванку ў кухні. “Як жывеш, гаспадар?” — пытаюся ў яго. Адплюшчвае жоўтыя вочы: “Мур-р-р, добр-р-ра, Міра. Парррадак!”

Зязюльчыны слёзы

Зноў упалявалі куры зязюлю. Адкуль яны, тыя нялётныя зязюлянты бяруцца на падворках на беластоцкіх Баярах? З аднаго боку, хоць бы — Паўль, з другога Мілер, пасярэдзіне жывуць Паўшукі. Усіх хаты салідныя — як не мураванка, дык драўляная, але з гарышчам, крытая бляхаю. І агародчыкі ў квецені. На падворку аўтамабіль, які б ні быў, але ездіць. У хляўчуку як не свінка, дык хоць куры. І тыя куры штораз ловяць на сцежцы малое зязюляння. Хіба ж не зязюля падкідае сваіх ужо вялікіх дзяцей курам на выхаванне? Хоць тое спачатку было зразумела, што зязюльчаня знайшлося на падворку Зязюляў. Дурны жарт, пэўна, Мілера ці Кавальскага. Бо той увішны Мілераў Костак дык не толькі зязюляння дастане з чужога гнязда, але абкрадзе сароку так, што тая нават не застракоча. Ды адкуль узяць зязюляння пасярод Беластока?

Куры абступілі вялікавокае, начупуранае шэрае птушаня. Раскрычалася квактуха. Певенъ залапатаў крыллем. Ды певенъ не вельмі цікавіўся гэтым цудам, пабег за маладымі. А куры ўзяліся разглядаць птушку.

Не спадабалася, відаць. Сталі дзяўбці проста ў грудзі. Дабраўшыся да сэрца, выбралі яго па кавалачку ды пабеглі пад куратнік. Трупка не чапаў мурзаты кот Прот. Відаць, спужала яго тая апусцелая сярэдзіна яшчэ цёплае птушкі. А, можа, гідзіўся браць пасля курэй? Не першую зязюлю падабрала з падворка баба Жэні Зязюліха. Злосна праклінаючы свайго трэцяя сына Вінцуся, які зноўку павыносіў усё лепшае з хаты на гарэлку, узяла птушаня ў руку цераз папёрыну ды панесла да нужніка.

Жэні Зязюля, выдатная краўчыха калісь, жыла цяпер адна з сынам. Той трэці сын зусім ёй не ўдаўся. Старэйшыя паканчалі студыі, а гэтага выкінулі ў першым класе з сярэдняй. Навучыўся ў жыщці толькі піць ды біцца. Былі калісь славутыя Баяры сваімі “баярамі”, ды тыя баяры мелі свой гонар, хоць бандышкі. Рабавалі не сярод сваіх. А цяпер во павялося!.. Матцы забірае. Пэўна, тыя зязюлі носіць, каб старую трапіла халерыя. Ну, злаўчыўся!

Меў Вінцусь жонку, ды не ўжылася са свякрухай. Бо дзе ж ёй, дачцэ гаўнавоза, да сына краўчыхі “цяжкага адзення” ці не лепшае ва ўсім Беластоку! Ані хаты, ані пасагу, нават тae красы ні крышкі. Што ў той Люсьцы Вінцусь убачыў? А яна ў ім... Ну, хоць хароши, бестыя! У матку ўдаўся: васільковыя вочы, чуб светлы, целам мажны, спрытны! Ухапіўся за туу бязродную п’яўку! Сама падлезла. Калі сучка не дасць, сабака не возьме. Дурная, тады яшчэ можна было легальна пазбыцца дзіцяці. А то нарадзіць уперлася. А куды, хамутка, прэшся! Ну, як жыць з такою, што не ўмее ні зварыць, ні пашыць, ні прыбраць па-людску! Не, не выганяля Жэні Люські з хаты, сама пайшла. І ўнучкі свае, Крысі, Жэні даўно не бачыла.

Скрыпнула брамка. На падворак убегла трохгадовая дзяўчынка, за ёю цягнуўся возік з лялькай. Дзіця ўпэўнена падбегла да Зязюліхі.

— Баба! Дай цукерку!

— Я табе дам, як і тваёй мацеры! — гыркнула бабуля ды піханула нагой калясачку з лялькай.

Енкнула. Зноў ухапілі яе колікі ў правым баку. И ў калене стрэльнуў боль. Каб толькі не ўбачыла тае грымасы Люська! Жэня старалася тримацца проста, ды не ўдалося.

— Пакладзіцеся на ляжанку, — падсунула Люська свякрусе паласаты ляжак, што стаяў пад бэзавым кустом.

— Бабця, табе ножка баліць? — абняла бабуліну нагу Крыся. — Я табе пацалую ў каленка, дык адразу перастане.

На суседнім падворку заверашчала Паўлёва: цяпер яе куры накінуліся на зязюляня.

KAMUNIKAT.org

Галіна Тычка

Жаночы погляд Міры Лукшы

Паводле свайго ўзросту Міра Лукша (аўтарка паэтычных зборнікаў “Замова” (1993), “Ёсьць” (1994), а таксама празаічных кніг “Дзікі птах верабей” (1992), “Выспа” (1994)) належыць да шумнага пакалення “Тутэйшых”, якое напрыканцы 80-ых гучна абвясціла свой маніфэст аб стварэнні новага мастацтва, кардынальна адрознага ад літаратуры былой, сапраўднай стычнай. (Дарэчы, зазначу, творчая дзеянасць Адама Глобуса, С. Адамовіча, А. Сыса, У. Сцяпана на працягу апошніх дзесяцігоддзяў пацвердзіла іхню арыентацыю на тэматычнае і стылёвае супроцьстаўленне традыцыйнай альбо так званай вясковай літаратуры старэйшага пакалення.)

Здабыткі і страты постмадэрністычных пошукаў маладых беларускіх літаратаў, аднак, мала закранулі творчасць Міры Лукшы, якая ў сваёй прозе плённа, а і паслядоўна працягвае традыцыі беларускай тыпова вясковай, сялянскай літаратуры. Вызначэнне “сялян-скае” — у многіх сёняня не абуджает энтузіязму, бо асацы-іруеца перш за ўсё з прымітыўна-кансерватыўным узоруёнем выяўлення, тэматыкай учарашняга дня і няздолнасцю далучэння да інтэлектуальна-тэхнічных дасягненняў сучаснага свету. Аднак гэта павярхойна абывацельскіе ўспрыманні, разлічанае на масава-спажывецкую свядомасць, якая не ўлічвае складаных сацыяльна-эканамічных і светапоглядавых асноў фармі-равання і існавання беларускай нацыянальнай самасвя-домасці, генетычна і гісторычна якараз і найбольш цесна і арганічна паяднанай з сялянствам.

Трагедыю разбурэння і нівеліроўкі этнічнай беларускай самасвядомасці, непасрэдна звязаную з руйнаваннем і знікненнем устойлівага свету старой беларускай вёскі, у 70-ыя

гады актыўна распрацоўвалі, бадай, усе беларускія празаікі. Хто не памятае балюча-прапорчыя слова А. Адамовіча пра беззваротную пагібель аграмаднага мацерыка (Атлантыда) старой беларускай вёскі, роспачнага закліку пісьменніка ратаваць, пакуль можна, хоць бы ў мастацкім слове рэшткі той велізарнай і унікальнай культуры, якая знікае навекі? Трэба сказаць, што і сапраўды ў тыя часы ратавалі, ші, прынамсі, стараліся ратаваць у меру сваіх сілаў і магчымасцяў. Аднак занадта разгарнуцца ў гэтым высакарадодным памкненні перашкаджала абмежавальныя слупы сацрэалізму, што няўклодна вытыркаліся сканструяванымі штучна постасцямі “добрых” сакратароў парткамаў, “разумных” старшыняў калгасаў ці “сумленных” радавых камуністаў.

Самае дзіўнае ўсё ж, што са знікненнем так званага “сацрэалістычнага метаду” з беларускай літаратуры амаль сышодзіць і тэма апакаліптычнай пагібелі унікальнага свету вёскі. Што паспрыяла таму: ці то чарнобыльская трагедыя, якая зацьміла ўсе ранейшыя беларускія крыўды і беды, ці то атмасфера большай, у параўнанні з ранейшым часам, разняволенасці ў выбары тэм і сродкаў мастацкага выяўлення, ці то нешта іншае, — цяжка адназначна сказаць. І ў выніку сёння найбольш паслядоўнымі аналітыкамі працэсу размывання беларускага сялянства выступаюць якраз тыя літаратары, якія аддзелены межавымі слупамі ад метрапольнай тэрыторыі, і якія даследуюць з’яву на матэрыяле беларускага жыцця напаўапалячанай Беласточчыны.

Гаворка ідзе не толькі пра паслядоўныя творчыя парыванні Сакрата Яновіча, пра яго імкненне асэнсаваць вытокі трагедый беларускай нацыі, але і пра творчую практику іншых белавежскіх літаратараў, таго ж Міколы Гайдука, напрыклад, ці прадстаўніцы маладзейшага пакалення М. Лукшы, асноўным тэматычным аб'ектам якіх з’яўляецца вёска.

Адметнасць творчай манеры Міры Лукшы выразна пазначана ў загалоўку яе новай кнігі — “Бабскія гісторыі”. Менавіта — “бабскія”, гэта значыць тыя, якія апавядоўца кабетамі і якія выяўляюць спецыфіку народнага жаночага светаў спрымання, менталітэт вясковых бабулек, надзе-

леных мудрасцю перажытага, перажытых бедаў і крыўд. Невялічкія навелы, што складаюць змест кнігі, акурат і паказваюць гэты адметна жаночы, па-мациярынску спагадлівы і міласэрны погляд на боль і праблемы людзей, асуджаных часам і гісторыяй на паступовае выміранне разам з адыходзячым у нябиг светам старой белавежскай пушчанскай рэчаіснасці.

Герояў сваіх апавяданняў пісьменніца бярэ з рэальнага жыцця, чаму ў немалой ступені, відаць, паспрыяла яе журналісцкая практика, праца ў “Ніве”, непасрэдны і пастаянны контакт з насельнікамі таго звычайнага незвычайнага і таму для многіх ужо экзатычнага свету, свету першароднай еднасці чалавека з зямлёй, з прыродай Белавежскай пушчы, які абумоўлівае іхнія харкторы, светапогляд і, у многім, іхні лёс.

Паводле свайго жаночага пункту гледжання выбрала М. Лукша і галоўную інтанацию кнігі — спакойна-разважлівую, даверлівую, па-народнаму мудра-абстрагаваную манеру апавядання пра самыя розныя — драматычныя, смешныя ці па-будзённаму дробязныя — жыццёвую жарсці, якімі насычана паўсядзённае жыццё яе герояў. Гэта аб'ектывізаванасць дакладна перадае ўстойлівы народны погляд на жыццёвую каштоўнасці, на прынцыпы традыцыйнай маралі і этикі, нормы паводзін чалавека ў грамадстве.

“Не трэ было Раману, дзякую Богу, ніколі па судах цягніца. Не спатрэбілася. І не судзіўся, і як сведка не ставаў, ні ў справах уласных, ні ў чужых. Калі раз трэба было ў суд ехаць на зацвярджэнне тастамента па бяздзетным браце, свою спадчыну пісьмова пераказаў іншаму сваяку-сіраце: вядома, паперка была пацверджаная, а сам Раман на ўсякі выпадак “захварэў”. Бо чаго валачылца ў Беласток, плаціць гроши за дарогу, час, прызначаны на гаспадарку, траціць. Бачылі вы такое!”

Так пачынаецца апавяданне “Раман”, пра сапраўдную непаказаную маральнасць і высокую духоўнасць вясковага дзядзькі, які мусіў змяніць свае звычкі і пераадолець нелюбоў да судоў, калі сталася так, што ад яго паказанняў залежыў лёс чалавека.

Гэтак жа натуральна, без залішняй афектацыі і націску

вядзе пісьменніца свой жаноча-народны роспавед і пра трагедыю мінулай вайны, і пра драматызм сённяшняга няскладнага лёсу сваіх суайчыннікаў. Гаворка гэтая распачынаеца заўсёды нечакана і, як прыніта ў народным асяроддзі, адразу па сутнасці справы, без дэталізаваных апісанняў прасторы і часу, ці папярэдній аўтарскай характэрыстыкі герояў. Пачаткам яе можа стаць асобная фраза, прамоўленая самім героем, як, напрыклад, у навеле “Марысенько, не ўмірай”. “Марысенько, не ўмірай, бо ты мне адна засталася”, — просіць стары дзядуля такую ж старэнкую, як і сам, кабету, з якой пазнаёміўся на могілках і хацеў бы пабраца, ды не дазволілі сваякі. Яго, разбітага паралічом, пакінулі ўсе блізкія, прадбачліва забраўшы перад тым усю нажытую ім маё масць. Трагедыя жыцця самотных старых, супраць якіх выступае не толькі няўмольны час і абставіны, але найперш найбліжэйшыя, найраднейшыя людзі, што адмаўляюць ім у праве на асабістыя пачуцці, а значыць, і на паўнацэннае чалавече існаванне, бадай, упершыню ў нашай літаратуры так пісціхагічна пераканальна адлюстравана ў “Бабскіх гісторыях” М. Лукшы.

Выкарыстоўвае пісьменніца і форму маналога, выдатна перадаючы своеасаблівасць і спецыфіку лексікі герайн, найчасцей старэнкіх вясковых бабулек.

“Колькі мне будзе год? Восьмідзесяты ўжо пайшоў! Я і не думала, што столькі нажывуся. А тут яшчэ жыць далей трэба. Дзяцей уласных у мяне было толькі трое, двое ў жывых засталося, бо дзяўчынка, што перад Стасікам была, у пяць месяцаў памерла. Маруська ў Беластоку замужам, Стасік во з намі на гаспадарцы. І ягоных, майго чалавека, дзяцей было сваіх сямёра, я на іх прыйшла, хоць страшнавата было. Самы старшы — Ясько; ён хварэе, і яго жонка нядужая”, — даверліва расказвае бабуля пра сваю бяду, пра няўдале жыццё пакінутага на гаспадарцы Стасіка, пра сваю крыўду на лёс. Як жа так сталася, што яна, “пагадаваўшы столькі дзяцей, столькі парабіўшы”, чуецца ў старасці самотнай і нешчаслівой (“Восьмі знайдзі ты тое шчасце”)...

Свет герояў М. Лукшы цесна звязаны з дзвюма прыроднымі субстанцыямі: з традыцыйнай для беларускай

літаратуры — зямлёй, а яшчэ — з Белавежскай пушчай. У свой час І. Мележ у “Палескай хроніцы” яскрава адлюстраваў феномен светаадчування беларуса-палешука, што жыве на дрыгве. М. Лукша, працягваючы досвед В. Карамазава (“Пушча”), М. Кусянкова (“Арляк і зязюля”), даследуе феномен чалавека, што вырас у пушчы. Псіхалагічна дакладна перадае яна адчуванні вясковага беларускага хлопца, вырванага са свайго натуральнага асяроддзя, яго тугу па звыклым жыцці і простых радасцях у паяднанні з натуральным прыродай і традыцыйна-патрыярхальным побытам:

“Школы ў горадзе не кончыў, плакаў па начах у інтэрнаце і падчас практикі на фабрыцы, а пілавінкі са станка былі вінаватыя ў tym, што вочы яго чырвяналі. Федзікава сэрца трапяцала, калі даходзіў пах мокрае мяты на далёкім ветры з-над Нарвы, пах сътага торфу, сітніку і трывсия на падрэчках. Хутка без са станиці ў бок, дзе ў цемнаце, над даляглядам, над якім удзень сінеў зубчаты бераг Белавежскай пушчы, глыбока пабрэхвалі сабакі. Пазнаваў голас сваіх, якія нудна адклікаліся да суседскіх, ці сумна падывалі на полі, прывязаныя да слупка, пільнучы жыта ці рэпу ад дзікоў.

Федзікавы рукі патрэбны ў гаспадарцы. Старэйшыя сёстры пайшлі вучыцца, брат у арміі. Дзе тут пхацца ў вялікія паны, хай вучацца больш здольныя ды крутыя. Чаго музыць сваю душу, скавытаць па начах, як гэты Рэкс пад месяцам на рэпіску.

Прыехаў дахаты пад Вялікдзень і не вярнуўся больш у школу” (“Федзік”).

Праблема свай зямлі, уласнай гаспадаркі, што вызначала ў свой час лёсы герояў Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага, І. Мележа, і якая ў выніку ўсеагульной калектывізацыі на Беларусі набывае іншае вымярэнне, у творчасці беластоцкіх літаратаў захавала сваю першапачатковую сутнасць. Эканамічна-гаспадарчая палітыка Польшчы ніколі не адміняла цалкам прыватнае землеўладанне, таму для сённяшніх насельнікаў Белавежжа зямля застаецца па-ранейшаму непераўзыдзенай каштоўнасцю. На гэтай зямлі яны працуюць, не шкадуючы сіл, з ранку да вечара, бо не могуць змірыцца з думкай, што

зямля можа пуставаць, можа аказацца непатрэбнай нават іхнім дзецим. Цяжка, ой, як цяжка, героям М. Лукшы, нават страціўшы здароёе, адмовіцца ад уласнага поля, аддаць яго ў арэнду дзяржаве. Перакананне, што зямля — адзіная сапраўдная і найвялікшая ў свеце каштоўнасць, “воля і сіла”, жыве ў іхніх душах да апошняга ўздыху. Адданасць уласнаму кавалку зямлі, жаданне быць яго адзіным гаспадаром, не маглі вытруціць з беларускай души ні калектывізацыя, ні камасацыя (узбуйненне зямельных надзелau), ні меліярацыя.

Бяда прыйшла з іншага, нечаканага боку. Здабытая і захаваная з такой цяжкасцю, цаной поту і крыві, свая зямелька аказалася непатрэбнай нашчадкам. Тэндэнцыі развіцця сучаснага свету вылучылі на першы план іншыя чыннікі і каштоўнасці. На працягу дзесяцігоддзяў біліся аднавяскоўцы паміж сабой за паўметра зямлі, за плот, што нібыта стаіць на чужым гародзе.

“Ой, нямала грошай выдалі сваякі, Борка ды Зюня, на суды, даказваочы, хто мае рацыю і за кім сапраўдная праўда.

Самі яны ўжо засталіся са сваім плотам. Абое на пенсіі, здалі дзяржаве свае гаспадаркі. А для чаго так біліся? Каб справядлівасць была, каб сваіх дзеяцей не пакрыўдзіць, каб нічога не страціць з бацькоўскага спадчыны, з таго, да чаго вярталіся з далёкага свету. Боркавы дзеци нават у Польшчы не жывуць — дачка ў Францыі, сын у Канадзе, другі сын ад нядаўна ў Нямеччыне, малодшая дачка за венгерца пайшла. Зюнеў сын Коля ў Варшаве інжынерам, падземныя шляхі будзе, яму бацькоўская хата не была і не будзе патрэбна, нават летам не заглянене, унучкаў дзеду не прывяze; Зюнева дачка ў Нямеччыне малых немчыкаў няньчыць, сваіх малых у Беластоку мужу на выхаванне пакінуўшы, грошы зарабляe”. (“Як Кастэнцік з Чортам за зямлю біліся”).

Такім чынам, неяк незаўважна ўзнікае ў “Бабскіх гісторыях” глабальная і надзвычай актуальная не толькі для Беларусі ці Польшчы, але і для шмат якіх краін свету проблема эміграцыі. Проблема вымывання інтэлектуальнага патэнцыялу нацыі, разбурэння нацыянальнага генафонду шляхам перацягвання больш прадпрымальных, актыўных прадстаўнікоў у эканамічна больш развітых

краіны. Беларускі народ на працягу стагоддзяў у выніку неспрыяльных палітыка-эканамічных абставін быў донарам для іншых больш моцных краін свету, аднак добраахвотная эміграцыя ніколі яшчэ не дасягала такіх вялікіх маштабаў, як гэта адбываецца ў апошняй дзесяцігоддзі.

На тэрыторыі Беласточчыны працэс гэты пачаўся раней і больш інтэнсіўна, чым у Рэспубліцы Беларусь. Таму і вынікі яго больш заўважальныя. Ужо сёння ў пушчанскіх вёсках дажываюць свой век самотныя старыя, стаяць пустыні і нікому непатрэбныя “хаты, як звон”, зямля зарастае палыном і альшэунікам, а спрадвечныя жыхары гэтых мясцін абжываюць тэрыторыі Канады, Аўстраліі, Францыі ці Нямеччыны.

Трагічны і непрадказальны паводле сваіх наступстваў адыход у нябыт феномена чалавека-гаспадара, феномен вёскі, як асноўнай захавальніцы нацыянальна-адметнай самасвядомасці, што на балючай, мінорнай ноце прагучай і ў сучаснай польскай літаратуры, у прыватнасці, у рамане О. Такарчук “Правек і іншыя часы”, у кнізе М. Лукшы паказаны надзвычай выразна.

Сюжэтам многіх “Бабскіх гісторый” (некаторыя з іх, як ужо адзначылася, можна назваць былямі) робяцца не толькі лёссы старых, але і тых людзей з маладзейшага пакалення, якія ці то паводле сваіх духоўных схільнасцяў, ці то паводле абставінаў застаюцца на сваёй зямлі. Пісьменніца паказвае, што доля іхняя больш, чым незайдросная. У выніку жыццё іх аказваецца пакалечаным альбо няспраўджаным.

Не схацёшы ламаць сябе, вяртаецца з горада ў родную вёску на добрую, дагледжаную, бацькоўскую гаспадарку далікатны і душэўны юнак Федзік. Але што чакае яго тут, дзе “Коля п’е, Збышак п’е... Старыя кавалеры, якім жонак тут не знайсці... Поле палыны зарастаюць і чартапалах, алогі цягнуцца аж за Рабінку” (“Федзік”).

Лёс хлопца прадвызначаны. У глушы і самотнасці з ім станецца тое самае, што сталася з іншымі яго суайчыннікамі: будзе цяжка працаваць і паціху співацца. Не стрымаюць яго ні маральныя ўстоі, ні моцныя харктар, як не стрымалі яны Моцнага Янака, які перажыў зраду башкі і смерць мацеры, але, застаўшыся адзін, не змог адолець

нуды.

“З суму вялікага, казалі, з адзіноты, Янак піць пачаў. Спачатку не так многа. Ды і сёння рэдка ўбачыш, каб напіўшыся, як бонак, валокся дахаты, а пад плотам жа яго не ўбачыш паўмёртвага, як шмат з кім бывае. Хутчай у яго доме спыняцца сасмаглыя сябрuki, кавалеры і нават сямейнікі. Бо жанчыны тут у ваколіцы няма, якая б узяла дзяркач ды паганяла гэтую кампанію! Хоць Янак дужы яшчэ і прыгожы, ды і неблагі з яго чалавек, і гаспадар старанлівы, не знайсці яму гаспады нікі. (...)

Цюцька ды коцк, адзінья істоты, якія ведаюць, што мроіща ў глухую ноч іхняму гаспадару, Моцнаму Янаку, ды нічога пра гэта нікому не скажуць” (“Моцны Янак”).

Пустазеллем, палыном і чартапалохам зарастае не толькі колішняя “свая” зямля, бацькоўская спадчына беларускіх гаспадароў, глыбокая карэнне пустазелле бездухоўнасці пускае і ў душах людзей. Нішчыцца традыцыйныя нормы маральна-этычнай духоўнасці, людскасці, элементарнай чалавечай прыстойнасці.

У артыкуле З. Пазняка “Мінула XX стагоддзе...”, змешчаным у “Народнай волі” 12 студзеня 2001 года, прыводзіцца жахлівая статыстыка адносна таго, якіх памераў дасягнула на Беларусі спажыванне алкаголю. Паводле гэтых паказчыкаў, Беларусь апярэдзіла нават традыцыйна п’ючую Расію, дзе спажыванне алкаголю складае 9 літраў на жыхара, на Беларусі ж — больш за 11, у той час, як “навукова і міжнародна прынятая норма алкаголнага парогу, пасля якой пачынаецца дэградацыя этнічнай супольнасці, складае 8 літраў”. Зрэшты, каб уявіць маштабы гэтай нацыянальнай трагедыі, не трэба і статыстыкі, варта сесці ў цягнік мясцовага прызначэння, які курсуе з пагранічных Гародні ці Бярэсця ў Беласток. Здаецца, што чалавек трапляе ў іншасвет, свет пачвараў і нелюдзяў, дзе не існуюць ніякія нормы чалавечай прыстойнасці, людскасці, — усё падпараdkавана жорсткаму праву выжывання за кошт іншых. За кошт тых, хто, спажываючы правезеную кантратрансфэр атрутую, таксама згубіць свой чалавечы воблік, нармальная чалавечыя інстынкты самазахавання і прадаўжэння роду.

Гартаючы старонкі “Бабскіх гісторый” М. Лукшы, бяду

гэтую бачыш вельмі выразна, і, дзякуючы спецыфіцы мастицкага адлюстравання, неяк па-асабліваму балюча. Пісменніца ўмее выкарыстаць як быццам выпадковую дэталь, якая скажа нашаму сэрцу больш, чым сухія лічбы статыстыкі. Чаго вартая, напрыклад, запаміナルная сцэна наведання герайнай свайго колішняга знаёмца па студэнцкім інтэрнаце, якому ў восемдзесят другім “дзеўка-студэнтка ў твар наплявала, калі спакойна ішоў па варшайскай вуліцы, з польскім арлом на шапцы.

— Плюй, дурная, на свайго арла, ён жа не мой,” — адказаў тады ёй Яська, але і зараз не хоча ўспамінаць таго часу. Пацёгаўшыся па свеце, змушаны быў вярнуцца ён да бацькоў. І вось зараз “аброслы рудой барадой гаспадар” вядзе госцю “ў свае харомы. За столом спіць, апёршыся няголенай шчакой на бліскучуцы цырату, малады вельмі прыгожы хлопец. Русая доўгая чупрына мокне ў мутнай каложынцы. Падсоўваюся да яго на столку. Гаспадыня нясе міску з густой цёплай капустай, Яська — бабах! — на стол зялёны буталь. Не, у ім не шампанскae!” (“Яська з-пад бору”).

Выкарыстоўвае часам аўтарка і нетрадыцыйны сюжэтны ход, удала яднаючы рэальнасць з міфалагічным светам мінуўшчыны. Так адбываецца ў навеле “Цуд на Семяноўскім возеры”, калі да вогнішча, раскладзенага мясцовымі п’яніцамі, прыходзіць русалка. Хлопцы спачатку думалі, “что гэта была якая ўцякачка з-пад Ваўкавыска ці Свіслачы. Ну, бо калі б гэта была турыстка, то мела б з сабою нейкі багаж, так ці не, — рукзак, спальны мяшок, а то нават і сваю палатку, а тая красуня была ў адной сукенцы, і то слабенькай, выцвітай, пашытай па старой модзе”, якую ёй, як пазней выявілася, “у дваццэць сёмум дала Прузына з Таніцы”. Спятканне гэтае скончылася сумна, русалку пачаставалі салам і кантрабандным спіртам “Раял”, і “вана посьле ж чы вадою, чырасою распілалася”.

“Калі здарыцца вам сустрэць тую істоту, — заканчвае свой расповед пісменніца, — дайце, беднай, якое адзен-не — міні-спаднічку, джынсы, іші нават і фуфайку (толькі не частуйце яе гарэлкай, нават, калі будзе вельмі прасіць!). Файнай ж дзеўка, і па-нашаму гаворыць. Можа, з якім

нашым хлопцам застанецца, расой не расплывеца?..”

Зянон Пазьняк у згаданым артыкуле сцвярджае даволі распаўсюджаную ў грамадстве (і слушнью) думку, што ўратаваць сённяшні свет, і ў тым ліку наш этнас, здольная толькі вера, хрысціянства, як традыцыйная рэлігія наших продкаў.

М. Лукша праблему веры не закранае, аднак, здаецца, і ў яе ёсць свой погляд на ратаванне. У пэўным сэнсе нетрадыцыйны, і выказаны ў кнізе апасродкавана. Захавальніцай духоўнай спадчыны, гэтак жа, як і выратавальным фактарам на шляху дэградацыі асобы, у яе выступае жанчына. З сімпатый і замілаваннем апісвае яна воблік мужных і працаўтых жанчын старэйшага пакалення, што вытрымалі на сваіх плячах цяжар вайны і акупацыі, працавалі за сябе і сваіх схварэлых душой і целам мужоў, гадуючы сваіх і чужых дзяцей (“Ад Бога”, “Пад акупацыяй”, “Ратунак”, “Смерць і Волька” і інш.). Расказываючы пра пакручастыя лёсы сённяшніх падбелавежскіх гаспадароў, неаднаразова падкрэслівае адсутнасць у іхніх старасвецкіх дамах жаночай рукі (“Моцны Янак”, “Ёзік”, “Горкая вада”). Насуперак афіцыйным дэмаграфічным паказчыкам, якія сведчаць, што і ў Польшчы, як у нас у Беларусі, колькасць жанчын перавышае колькасць мужчынаў, яна сцвярджае “Ой не, у нашых вёсках кожуць адваротнае”, і паказвае ў сваіх творах неблагіх вясковых хлопцаў, якім няма дзе знайсці гаспадыньку, якая б навяла парадак не тол

ькі ў іхнім доме, але і ў іхнім бязладным жыцці.

Хто ведае, можа і праўда гэты жаночы погляд Міры Лукшы мае сваю рацыю? Можа, і праўда, што гэта ўсёдараўальная і ахвярная жаночая любоў і міласэрнасць, якія з'яўляюцца найбольш адметнай праявой спрадвечных асноў хрысціянскай маралі, — і ёсць адзіны шлях да ратавання сваёй чалавечай самасці не толькі ў нацыянальна-беларускім, але і ў агульначалавечым маштабе?..

З м е с т

1. АД БОГА

Добрая Маруся	5
Не мела баба... дзеда	7
Вазьмі знайдзі ты тое шчасце	11
Раман і Юля	14
Пад акупацыяй	20
Марысенько, не ўмірай	24
Надзя з Пядзі	27
Настуля	30
На сваім	35
Аўдосіна неба	38
Ноч у Бельску	39
Дом Паўліны	43
Піліп у фасолі	49
Ратунак	52
Раман	55
Марыя Кузьма	57
Русалчын дом	60
Старэнкія	68
Свята	71
Віктар, Нічыпар і Рэня	73
Тры вёскі, тры палоскі	75
Як Кастанцік з Чортам за зямлю біліся	78
Смерць і Велька	82
Вёска	85
Хата з краю	86
Адпачывайце, бабо!	88
Хата	90
Сасанна	92

2. МОЦНЫ ЯНАК

Яська з-пад бору	96
Моцны Янак	100
Ёзік	103
Машка і Золька	105
Панас	109

- Горкая вада **110**
На злосць павешуся! **113**
Цуд над Семяноўскім возерам **117**
Федзік **120**

3. НАШ ЧАЛАВЕК

- Агледзіны **125**
Антон **129**
Як дзеве бабе **133**
Блудная дачка **135**
Чалавечыя слова **138**
Найму хату добрым людзям **142**
Да апошняе крыві **146**
На Паторцы **150**
Скарб **154**
Стражнік старое сцежкі **158**
Способ на поспех у каханні **162**
Вырадак **166**
Босы Воўк і злодзей цноты **169**
Чорт у хаце **173**
Зязульчыны слёзы **177**

Галіна Тычка, *Жаночы погляд* Міры Лукіны **181**

KAMUNIKAT.org